

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

AFYONKARAHİSAR İLİ ÇAY VE ÇEVRESİ HALKBİLİMİ
ÜRÜNLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Cemile Kocapınar

Tez Danışmanı

Doç. Dr. ALİ YAKICI

Ankara 2010

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

AFYONKARAHİSAR İLİ ÇAY İLÇESİ VE ÇEVRESİ HALKBİLİMİ
ÜRÜNLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL AÇIDANDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Cemile Kocapınar

Tez Danışmanı

Doç. Dr. ALİ YAKICI

Ankara 2010

ONAY

Cemile KOCAPINAR tarafından hazırlanan “ Afyonkarahisar İli ay İlçesi Ve evresi Halkbilimi Ürünlerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi ” başlıklı bu çalışma tarihinde yapılan savunma sonucunda (oybirliğı) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Üye

Doç. Dr. Ali YAKICI

Üye

Yrd. Doç. Dr. Armağan ELÇİ

ÖN SÖZ

Türk Halk Bilimi, çeşitli alanların yanı sıra devam edegeldiği yüzyıllar içerisinde bir yandan yıpranıp, dağılıp, kaybolan bir yandan da yeni ürünlerle zenginleşen, sözlü edebiyat ürünlerinden de yararlanarak bilim dünyasında yerini almıştır.

Afyonkarahisar ilinin Çay ilçesi ve yakın çevresi sınırları dâhilinde yapılan araştırma-incelemeyi içine alan bu çalışmamıza başlarken, temelde yukarıda bahsettiğimiz sebebi göz önünde tuttuk. İç Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinin kesişim noktasında bulunan bu ilçe, halk kültürü olarak da bu bölgelerin kültürel özelliklerini karma olarak bünyesinde taşımaktadır. Öte yandan ilçenin küçük bir yerleşim yeri olması, şehir hayatının getirdiği kalabalıktan ve kültürel yozlaşmadan uzak olması, ilçede insan ilişkilerinin, gelenek ve göreneklerin, örf ve âdetlerinin korunup yaşatılmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle ilçe folklorik araştırmalara uygun bir bölge olmasına rağmen ne yazık ki şu ana kadar bölgede bu konuda köklü bir ilmî çalışma ve araştırma yapılmamıştır. Bu konuda, elimizden gelebildiğince hazırladığımız giriş ve on iki bölümün yer aldığı çalışmanın sonunda sonuç, kaynaklar, ekler, özet, abstract kısmına yer verilmiştir.

Giriş kısmında Çay ilçesinin yüzölçümü, nüfusu, bitki örtüsü, iklimi, jeolojisi, geçim kaynakları, tarihi gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin birinci bölümü, törenler başlığını taşımakta olup insan hayatının safhalarını oluşturan doğum, sünnet, askere gidenleri uğurlanma, hacı uğurlama ve karşılama, evlenme, ölüm, kutlama törenleri gibi gelenekleri ele almaktadır. Bu bölümde yöre halkının hâlâ geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu vurgulamak amaçlanmaktadır.

Tezin ikinci bölümü, halk giyimi hakkında olup; çocuk, genç ve yetişkinlerin giyimi konusunda bilgi vermektedir. Bu bölümde geleneksel giyim

tarzının artık günümüzde sadece özel günlerde tercih edildiği ve zamanla yöre halkının giyim tarzında meydana gelen değişimi göstermek amaçlanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde halk mutfağı incelenmekte ve mahallî yemekler anlatılmaktadır. Bu bölümde yörenin zengin bir mutfağının olduğunu anlatmak amaçlanmaktadır.

Tezin dördüncü bölümü, hekimlik başlığını taşımakta olup; halk hekimliği ve veterinerliği içinde yer alan hastalık ve tedavilere yer vermektedir. Bu bölümde yöre halkının gerekli gördüğü durumlarda modern tıbbın yanında hâlâ kendi tedavi yöntemlerine başvurduğunu göstermek amaçlanmaktadır.

Tezin beşinci bölümünde, halk inançları ele alınmıştır. Bu bölümde yöre halkının dine, batıl inançlara ve rüya tabirlerine olan bakışını ve tutumunu göstermek amaçlanmaktadır.

Tezin altıncı bölümde halk bilgisi işlenmiştir.

Tezin yedinci bölümü, halk mimarisi adını taşıyıp; ev yapımı ve dekorasyonu hakkında bilgi vermektedir. Yörenin iklimini, bulunduğu coğrafyayı ve de yöre halkının dekorasyon anlayışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tezin sekizinci bölümü, el sanatları hakkında bilgi vermektedir.

Tezin dokuzuncu bölümü, halk oyunları hakkında bilgi vermektedir.

Tezin onuncu bölümü, çocuk oyunlarını anlatmaktadır.

Tezin on birinci bölümünde, yörenin sözlü edebiyatı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ele aldığımız konu başlıkları ise yöreye özgü kelimeler ve onların anlamları, atasözleri, deyimler, bilmeceler, tekerlemeler, dualar- beddualar, maniler, ninniler, türküler, efsaneler ve masallar. Bu

bölümde elde edilen sözlü edebiyat ürünleriyle yöre halkının bu açıdan zengin bir kültüre sahip olduğunu göstermek amaçlanmaktadır.

Son bölümünü oluşturan on ikinci bölümde ise yörede tespit ettiğimiz sözlü edebiyat ürünlerinin incelenerek yörenin sosyokültürel yönlerine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Yöre halkının sevgiye, büyüye, küçüğe değer verdiğini, evlilik kurumunu önemseydiğini, ayrılığı ve gurbete çıkmayı istemediğini, okuyanı yazanı takdir ettiğini, çalışmayı sevdiğini daha çok hayvancılık ve çiftçilikle uğraştıklarını, kullandıkları araç gereçleri, taşıtları vb mevzuları göstermeyi amaçladık.

Çalışmalarımın her aşamasında benden bilgi ve desteğini esirgemeyen, tavsiyeleriyle yön gösterici olan ve daima yanımda olduğunu hissettiren değerli hocam Doç. Dr. Ali Yakıcı' ya teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam boyunca karşılaştığım sorunların çözümünde her zaman destek olan Köksal Genç' e teşekkürü bir borç bilirim.

Cemile KOCAPINAR

Ankara 2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
m	: Metre
s.	: Sayfa
SEKA	: Selüloz Kağıt Fabrikası
TDK	: Türk dili Kurumu
vb.	: Ve benzeri

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÖRENLER

1.1. GEÇİŞ TÖRENLERİ

1.1.1. Doğum Töreni.....	9
1.1.2. Sünnet ve Sünnet Töreni.....	11
1.1.3. Askere Gidenleri Uğurlama ve Karşılama.....	12
1.1.4. Evlenme/ Düğün Töreni.....	13
1.1.4.1. Kız İsteme.....	13
1.1.4.2. Söz.....	14
1.1.4.3. Nişan.....	15
1.1.4.4. Ağız Tadı	18
1.1.4.5. Cümbüş	20
1.1.4.6. Kız Gezmesi.....	21
1.1.4.7. Baş Bozumu - Kına Gecesi.....	23
1.1.4.8. Çerezci Gitmek	26
1.1.4.9. Göçün Gitmesi	26
1.1.5.0. Gelin İndirme-Gelin Çıkarma.....	27
1.1.5.1. Gelin Ertesi	28
1.1.5. Hacı Uğurlama ve Karşılama.....	31
1.1.6. Ölüm.....	31

1.2. KUTLAMA VE BEREKET TÖRENLERİ

1.2.1. Dinî Bayramlar.....	33
1.2.2. Diğer Törenler.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

HALK GİYİMİ

2.1. GELENEKSEL GİYİM

2.1.1 Başlık.....	36
2.1.2. Baş Örtüsü	36
2.1.3. Pullu	37
2.1.4. Çenber.....	37
2.1.5. Yazma	37
2.1.6. Poçu	37
2.1.7. Duvak	37
2.1.8. Kadife Takım	37
2.2. ÇOCUK GİYİMİ.....	38
2.3. GENÇLERİN GİYİMİ.....	38
2.4. YETİŞKİNLERİN GİYİMİ	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK MUTFAĞI

3.1. BELİRLİ ZAMANLARA ÖZGÜ YİYECEK-İÇECEKLER.....	42
3.2. SOFRA VE SOFRA ADABI	42
3.3. KUTSALLIK TAŞIYAN YİYECEKLER	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEKİMLİK

4.1. HALK HEKİMLİĞİ	48
4.2. HALK VETERİNERLİĞİ	51

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK İNANÇLARI

5.1. İNANÇLAR.....	53
---------------------------	-----------

5.1.1. <i>Dinin Çay ilçesi ve Çevresindeki Önemi</i>	53
5.1.2. <i>Dindarlaşma Süreci</i>	53
5.1.3. <i>Dinî Değer- İnanç ve Gelenekler Sistemi</i>	55
5.1.3.1. Hoca ve Statüsü – Hocaya Karşı Görevler	55
5.1.3.2. Ahret Kardeşliği.....	55
5.1.3.3. Türbeler	55
5.1.3.4. Yağmur Duası	55
5.1.4. RÜYA TABİRLERİ.....	57

ALTINCI BÖLÜM

HALK BİLGİSİ

6.1. HALK METEOROLOJİSİ	59
-------------------------------	----

YEDİNCİ BÖLÜM

HALK MİMARİSİ

7.1. EV YAPIMI.....	60
7.2. EVİN BÖLÜMLERİ VE DEKARASYONU	62

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EL SANATLARI

DOKUZUNCU BÖLÜM

HALK OYUNLARI

ONUNCU BÖLÜM

ÇOCUK OYUNLARI

10.1. SAKLAMBAÇ (SOBELİ)	67
10.2. ÇELİK ÇOMAK.....	67
10.3. AL SATARIM - BAL SATARIM.....	68
10.4. ÜREMELİ.....	68

ON BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ EDEBİYAT

11.1. AĞIZ ÖZELLİKLERİ.....	70
11.2. LAKAPLAR.....	73
11.2.1. MESLEKLERDEN KAYNAKLANAN LAKAPLAR	73
11.2.2. FİZİKİ ÖZELLİKLERİNDEN DOLAYI VERİLEN LAKAPLAR	73
11.2.3. KARAKTER ÖZELLİKLERİNDEN DOLAYI VERİLEN LAKAPLAR	74
11.2.4. YER ADLARINDAN KAYNAKLANAN LAKAPLAR	74
11.2.5. AŞİRET VEYA ETNİK YAPI SEBEBİYLE VERİLEN LAKAPLAR	75
11.2.6. DİNİ ÖZELLİKLERİNDEN DOLAYI VERİLEN LAKAPLAR	75
11.2.7. DİĞERLERİ.....	75
11.3.YÖREDEKİ SÖYLEME BİÇİMİNE GÖRE KELİMELE VE	
ANLAMLARI.....	76
11.3.1.İsimler.....	76
11.3.2. Fiiller.....	86
11.4. ATASÖZLERİ.....	92
11.5. DEYİMLER	101
11.6. BİLMECELER	103
11.7. TEKERLEMELER	107
11.8. DUALAR- BEDDULAR	111
11.8.1. Dualar.....	111
11.8.2. Beddualar.....	119
11.9. MANİLER	120
11.10. NİNNİLER.....	145
11.11. TÜRKÜLER.....	149
11.12. EFSANELER.....	166
11.13. MASALLAR.....	177

ON İKİNCİ BÖLÜM

ÇAY VE ÇEVRESİ HALKBİLİMİ ÜRÜNLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ²¹⁸

12.1. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ EFSANELERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA	218
12.2. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ MASALLARDAN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA	225
12.2.1. <i>Yöreden Derlediğimiz Masallardan Çıkarılan Sonuçlar:</i>	225
12.2.2 <i>Yöreden Derlediğimiz Masalların Kahramanlarına Göre İncelenmesi:</i>	229
12.2.3. <i>Yöreden Derlediğimiz Masallarda Yer Alan Motifler</i>	229
12.3. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ TÜRKÜLERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA	235
12.4. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ MANİLERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA	244
12.5. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ NİNNİLERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA	285
12.6.YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA	289

EKLER²⁹¹

A. RESİMLER	291
B. KAYNAK KİŞİ BİLGİLERİ.....	307
SONUÇ.....	332
KAYNAKLAR.....	316
ÖZET.....	319
ABSTRACT.....	321

GİRİŞ

Araştırma Yapılan Yer

İlçenin coğrafi yapısı: Afyonkarahisar-Konya karayolunun 48. kilometresinde Eber Gölü ve Karamık Sazlığı arasında Sultan Dağları'na yaslanmış yeşillikler içinde şirin bir ilçemizdir. İç Ege Bölgesi'nde, Ege Bölgesi, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgeleri'nin kesiştiği güzergâh üzerinde yer alan Çay ilçesi bağlı olduğu Afyonkarahisar ilinin doğusunda, Sultan Dağları'nın kuzey eteklerinde kurulmuştur. İdari sınırları olarak doğuda Sultandağı, güneyde Yalvaç, batıda Şuhut ve Afyonkarahisar, kuzeyde Bolvadin ile çevrilidir.

İlçenin bitki örtüsü: İlçenin yüzölçümünün %18 ini teşkil eden 14509 hektarlık sahası çayır ve mera niteliğindedir. Orman alanı, erozyon kontrolü amacıyla Sultan Dağları eteklerinde yeniden dikim yoluyla oluşturulan 5598 hektardan ibaret olup yüzölçümünün ancak %6.84 ünü teşkil etmektedir. Yüksek kesimlerde yer alan ardıç, meşe, çam ve çalılıklar ile düzlük ve su kenarlarındaki söğüt ve kavak ağaçları, göl kenarlarındaki kamış ve sazlıklar bitki örtüsünü oluşturur. Toplam arazinin %48 ini oluşturan 39338 hektarlık kısmı tarla arazisi olup çok büyük bölümü sulanabilir durumundadır. 400 hektar bağ, bahçe arazisine sahip olan ilçede hububat, şeker pancarı, haşhaş, fasulye, patates, ayçiçeği muhtelif sebze ve büyük ölçüde meyva (elma, vişne, kiraz) yetiştirilmektedir. Geniş ve düz alanları ile ova görünümünde olan Çay ilçesi aslında 1010 metrelik rakımı ile İç Anadolu Platosu karakterini taşır. Sulu tarıma dayalı ekonomisinde haşhaş, şekerpancarı, ayçiçeği, üretimi, Karamık ve Gölleri'nden kesilerek bir dönem SEKA'da işlenen kamış ve meyvelik önemli yer tutmaktadır.

İlçenin akarsu ve gölleri için şu bilgiler verilmektedir: Arazinin yüzde yirmisine varan bölümü (yaklaşık 16245 hektar) göl ve bataklıklarla kaplıdır.

Karacören vadisi ile Akarçay vadisinden ayrılan Karamık bataklığı denizden 1000 m yüksekliktedir. Kapalı bir alan olan Karamık ovasının çukur bölümünde yer alan bataklığa Karamık Gölü adı da verilmektedir. Bozan ve Karakuş Dağlarından inen sularla beslenen göl, ancak bir düden ile batarak bir kısım sularını Hoyran Gölüne (Eğirdir) akan pınarlara vermektedir.

Eber Gölü, Çay, Bolvadin ve Sultandağı ilçe sınırları içinde 150kmlik bir alanı kaplayan bir göldür. Kopak adı verilen yüzen adacıkları, turna ve sazan balıkları, yaban ördeği, kazı, meke ve karabatağı ile ünlüdür. Önceleri bir bataklık olarak bilinirdi. Gölde kayıklarla rahatlıkla gezinti yapılarak balık avlanabilir. Yerli ve yabancı turistlerin hayli ilgisini çeken bir görünüme sahiptir. Nilüfer çiçekleri, sazlıkları, çeşit çeşit kuşlarıyla mini bir cennettir. Gölde sazan, turna, istakoz ve kurbağa avlanır. Ayrıca kamış gibi göl ürünleri açısından oldukça zengin olan Eber Gölü yöre halkının vazgeçilmez gelir kaynaklarından biridir. Kış aylarında çevre il ve ilçelerden göle avcılar gelir ve çeşitli kuş avı yaparlar. Eber Gölü'nün yüzeyi kamışlarla kaplı olup kamış kesen köylülerce açılan su yolları ile kendine has özellik arz etmektedir. Ayrıca göl içinde oluşan ve su dibine bağlı olmayan yüzen adacıklar ile üzerlerinde köylülerce yapılan kulübeler görülmeye değerdir.

Karamık Gölü, Karamık Bataklığı olarak da bilinen gölün yüzeyi kamışla kaplıdır. Bu gölde de tutulan Turna balığı çevredeki lokantalarda ve pazarlarda müşteriye sunulmaktadır. Yine çevre il ve ilçelerden bu göle de kuş avı için avcılar akın etmektedir.

Her iki göldeki sazlık ve kamışlar hem halkın önemli bir geçim kaynağını hem de SEKA selüloz fabrikasının hammaddesini oluşturmuştur. Turna ve sazan cinsi balıklar mevcut olup balıkçılık yapılmaktadır.

Akarsuları ise küçük derelerden ibaret olan Çay ve Eber Dereleri'nden başka önemli akarsu Kali Çay'ından oluşmaktadır.

Jeolojisi : İlçenin eteklerine yerleşmiş olduğu Sultan Dağları ilçenin yegane dağlık alanı olup, bir silsile üzerinde yer alan 2610 m rakımlı Gelincik Ana tepesi, 2519 m rakımlı Toprak Tepe ve 2063 m rakımlı Kırkaya Tepesi yörenin en yüksek noktalarını oluşturmaktadır. Kuruluş yeri olarak doğu ve batı uzantılı Sultan Dağları'nın kuzey eteklerinde kum yataklarıyla biraz yükselmiş bir arazide ve geniş bir ova görünümünde olup iyice sıkışmış olan zemini üçüncü ve dördüncü zamanların alüvyon topraklarından oluşmuştur. Antitorosların uzantısından olan Sultan Dağları'nın yapısı billuri, şist ve mermerleşmiş kalkerüstü devon şistleridir. Simli kurşun, demir ve arduvaz katlarına rastlanmıştır. Yalvaç sınırına yakın bölümünde kömür madeni işletilmektedir.

İklimi: İç Anadolu'ya uyum gösteren ilçe tipik kara iklimi özelliklerine sahiptir. Kışları sert ve soğuk, yazları sıcak geçen Çay ilçesi temmuz ve ağustos ayları dışında her ay yağış alır. Yıllık 600kg'lık yağışlar kasım ve mart ayları arasında genellikle kar, diğer aylarda ise yağmur şeklinde görülür.

Turizmi: Çeşitli kültür ve medeniyetlere sahne olan Çay'da turizm potansiyeli zayıf sayılır. Dış turizmin önemli ilgi odaklarından olan yerleri yok denecek kadar azdır. İlçede turizmin hizmetine sunulabilen Çağlayan Parkı, Kanlıyer (Ali Kaleli Piknik Yeri ve Spor Tesisleri), 80.Yıl Spor Kompleksi, İstasyon Piknik Alanı önemli mesire, dinlenme ve spor alanları olarak sayılabilir.

Günümüze kadar yaşayabilen Cumhuriyet Köyü Höyüğü, Karamık Köyü Höyüğü, Geneli (Çayıryazı) Köyü Höyüğü, Geneli Gölbaşı Höyüğü, Karacaören Kara Musa Höyüğü, Devederesi Köyü Höyüğü, ilçemiz ve köylerinde Bakır Çağı'nın yaşandığını gösteren kalıntılardır.

Bunlarla ilgili kesin belge ve bilgiler de bugüne kadar elde edilememiştir. Çünkü buralarda şu ana kadar ilmî ve arkeolojik kazı ve çalışmalar yapılmamıştır.

İlçe merkezinde Selçuklular Dönemi'nden kalma Taş Medrese (Taş Cami), Çeşme ve Kervansaray, Tur Ali Türbesi (Ali Baba Tekkesi), Osmanlılar Dönemi'nden kalma İsa Dede Tekkesi, Kırkgöz Köprüsü, Eber kasabasında Eber Kümbeti iç ve dış turizmin dikkatini çekebilecek tarihî eserlerdir. Fakat bunların hiçbirini de çok bakımlı ve turizmin hizmetine sunulmuş değerler olarak göremiyoruz.

Ulaşımı: Afyonkarahisar ilinin en şirin ilçelerinden biri olan Çay ilçesi ulaşım açısından oldukça şanslı bir konuma sahiptir. Karayolları standartlarına uygundur. Ayrıca ilçenin demir yolu ulaşımı da ilçeye ülkemizin birçok şehrinden kolayca gelinmesini mümkün kılmaktadır.

İlçenin eğitim-öğretimi ve genel kültür durumu: Çay ilçesi eğitim ve öğretim yönünden ülke ve il bazında ilk sıralarda yer almaktadır. Buna bağlı olarak ilçede Süper Lise'den, Çok Programlı Lise'ye, İmam Hatip Lisesi'nden Ticaret Lisesi'ne kadar orta öğretim veren kurumlar mevcuttur. Hatta ilçede bir yükseköğretim kurumu bile açılmıştır. İlçede eğitim ve öğretime gerekli önemin verilmiş olmasından dolayıdır ki okuma oranı % 100' e yaklaşmıştır. Bunlara ilaveten Halk Eğitim Merkezi ve Kız Meslek Lisesi bünyesinde bulunan kreş de eğitim ve öğretim hizmetleri vermektedir. Ayrıca % 100' ü Müslüman olan halka İlçe Müftülüğü bünyesinde dinî eğitim verilmektedir. Çay ilçesi eski ve köklü bir kültür yapısına sahiptir. Toprakları üzerinde çok sayıda medeniyet yaşamıştır. Bu durum yapılan arkeolojik araştırmalar ve bulunan tarihî eserlerle belgelenmiştir. Bu eserlerden bazıları Afyon Müzesi'nde sergilenmektedir. Ayrıca hâlâ yeterince araştırılmamış ve belgeleri elde edilmemiş medeniyetler olduğu da tahmin edilmektedir.

Çay ilçesinin tarihi: Çay'ın İlk Çağ'lardan beri önemli bir yerleşim merkezi olduğu ve tarihî İpek Yolu'nun güzergâhında bulunduğunu tarihçiler belirtmektedir.

İlk kuruluşuna ait kesin bilgi ve belgelere henüz rastlanılamayan Çay ilçesinin tarihi, milattan önceye uzanır. Bilinen ilk adı İpsos'tur. Tarihî kaynaklar, M.Ö. 301 yılında İskender'in generalleri arasında yapılan İpsos Meydan Savaşı'nın, Çay ilçesi topraklarında vuku bulduğunu belirtiyor. Bu savaştan sonra İpsos'un harabeye döndüğü kaydediliyor. Roma Cumhuriyeti Dönemi'nde Frigya topraklarına dâhil edilen İpsos küçük bir kasabadır. Roma İmparatorluk Çağı'nda İpsos toprakları üzerinde kurulan bu kasabaya Roma İmparatoriçesi Julia'nın adı verilmiş ve Julia (Yulya) kasabası olarak tarihe geçmiştir.

Julia kasabasının şehir öreni, Çay Deresi'nin kumları altında kaldığından bu dönemle ilgili eserlere rastlanılamamıştır. 21.02.2005 tarihinde Çay'ın Yaka Mahallesi'nde bulunan bir heykelin, Roma krallarından birine ait olduğu sanılmaktadır. Heykel, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'nde koruma altına alınmıştır.

26.08. 1071 Malazgirt Savaşı'nı Türkler'in kazanmasıyla birlikte Selçuklu Türkleri Anadolu'ya girdiler. Anadolu'yu fetheden Türkler, Anadolu Selçuklu Devleti'ni ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu kurup Konya'yı başkent yaptılar.

Haçlı seferleri sırasında, Haçlı ordularınca tahrip edilen Julia şehrine, Selçuklu Devleti 1155 yıllarında Orta Asya'dan gelen Oğuz Türkleri'ni yerleştirmeye başladı.

İlçeye yerleştirilen bu Türkmenler, bugünkü Azerbaycan'ın Horasan Bölgesi'nden Anadolu'ya göç etmişler ve Selçuklu Devleti'ne sığınmışlardır. Horasan'dan veya Türkmenistan'dan gelen Türkmenler'in oradaki köylerinin adı Çay idi. Bunlar ziraatla uğraşırlar, değirmencilik yaparlardı. İlçe topraklarına yerleştirilen Türkmenler'in geldikleri köylerinin ve uğraştıkları değirmencilik mesleğinin isimleri birleştirilerek ilçenin adı "Çay Değirmeni" oldu. Bu bilginin en önemli kanıtı, Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'in

emriyle, Selçuklu Beyleri'nden Yusuf Bey tarafından, Mimar Mehmet Bey Oğlu, Oğulbey'e 1278 yılında yaptırılan ve külliye bir eser olan Taş Camii, Kervansaray, Çeşme ve bugün yıkılmış olan Hamam'dır. Uzun yıllar Çay Değirmeni adıyla anılan bu şehir, Selçuklulardan sonra Eşrefoğulları, Sahipataoğulları ve Germiyanogulları Beylikleri'nin birer kasabası oldu. Osmanlı Devleti Padişahı İkinci Murat zamanında Osmanlıların idaresine geçen Çay Değirmeni kasabasının adı da bugünkü adıyla "Çay" olarak değiştirildi.

İstanbul'un fetih tarihi olan 1453 yılından sonra bugünkü ilimiz Afyonkarahisar, "Karahisar-ı Sahip Sancağı" adıyla vilayet yapılır. Çay'da bu vilayete bağlı on kadılıktan biridir.

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra Bolvadin ilçe merkezi olur. Çay Kadılığı, Bolvadin Kaymakamlığına bağlanır. 1865 yılında Osmanlı Devleti tarafından Çay' da belediye teşkilatı kurulur. 1865'ten 1958 yılına kadar nahiye merkezi bir kasaba olan Çay'da 1958 yılında ilçe teşkilatı kurulur. 1958 yılında ilçe olan Çay, tekrar Afyonkarahisar vilayetine bağlı bir ilçe olarak bugünkü statüsüne kavuşur.

02.04.1921 günü Yunan ordusu tarafından işgal edilen Çay, bir gün sonra 03.04.1921 günü Türk ordusu tarafından geri alınır. 21.09.1921 günü Yunan ordusunca ikinci defa işgal edilen Çay, 35 gün sonra 24.09.1921 tarihinde Türk ordusu tarafından tekrar kurtarılmış, o günden itibaren İstiklal Savaşımızın sevk ve idaresinde önemli karargâh merkezlerinden biri olmuştur.

Aynı yıl, 1. Ordu Çay'da, 2. Ordu Bolvadin'de mevzilendirilmiş, 1. Ordu'nun başına da Afyonkarahisarlı General Ali İhsan Sabis Paşa getirilmiştir. Ali İhsan Paşa, Çay'ın düşman işgalinden kurtarılmasında büyük hizmetler yapmıştır. Bugün Çay'ın mahallelerinden birine de "Ali İhsan Paşa Mahallesi" adı verilerek bu değerli komutanın aziz hatırası, ismiyle yaşatılmaya çalışılmaktadır.

28.03.1922 tarihinde Akşehir'den Çay'a gelen Mustafa Kemal ATATÜRK, 1. Ordu'yu teftiş edip döndü.

30.03.1922' de İkinci İnönü Zaferi'nin yıl dönümünü kutlama sebebiyle tekrar Çay' a gelen ATATÜRK, bir gece Çay'da kalarak, bir sünnet düğününe katılıp Çay'ı ve Çaylıları şereflendirdi. 31.03.1922 Salı günü Çay'dan ayrılarak tekrar Akşehir'e döndü. Büyük Taarruz'un planlarını hazırladı. 26.08.1922' de Çaylıların da yardım ve destekleriyle Afyon Kocatepe'den Büyük Taarruzu başlattı. Tüm Batı Anadolu'yu düşmandan temizleyerek 09.09.1922'de Yunan ordusunu İzmir'de denize döktü.

Çaylılar, en büyük ataları Mustafa Kemal ATATÜRK' ün adını da bugün eğitim ve öğretimine devam eden Atatürk İlköğretim Okulu ve Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu'na vererek atalarının mukaddes hatırasını yaşatmaktadırlar.

İlçenin tarihi eserleri için şu bilgiler verilmektedir: Selçuklulardan kalma Taş Camii ve Kervansaray önemli eserleridir. Eber Gölü, Ali Kaleli Piknik Yeri, Çağlayan Park ilçenin başlıca mesire yerleridir.

Taş Camii Medrese (1278): Vakıf Mahallesi, Selçuk Sokaktadır. Bu külliye Selçuklu Sultanı Rükneddin Kılıç Arslan oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ünlü emirlerinden Yakup oğlu Ebü'l-Mücahit Yusuf Bey tarafından Mimar Mehmet Bey oğlu Oğulbey'e külliye olarak yapılmıştır. Külliye medrese,han,hamam,çeşme ve türbeden meydana gelir.

Medresenin kuzeydoğu köşesine yerleştirilen çeşme, medresenin ön cephesiyle aynı düzlem üzerinde olup medrese ile organik bir bütünlük göstermemektedir

Onarımlarla günümüze gelen çeşme, fonksiyonunu sürdürmektedir. Eserin üst kısımları tahrip olduğu için, sonradan kalitesiz malzeme ile kötü bir şekilde tamir edilmiştir Çeşmenin orijinalinde, arka tarafındaki su deposu (hazne) ile ön kısmındaki üç musluk ve su teknesinden oluştuğu

anlaşılmaktadır Ayrıca muslukların ikisi sonradan iptal edilmiştir. Eserin ön yüzünde beyaz kesme taş, su deposunda moloz taş, çeşmenin aynalığında ise devşirme mermer malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin arkasında yer alan su deposu bugün mevcut olmayıp, kalıntıları günümüze ulaşmıştır çekilen resimde de bu hacim yıkılmış olarak görülmektedir. Ne zaman tahrip olduğunu kesin olarak bilemiyoruz.

Esiriüddin Ebher Künbeti

Eber Gölü ve Eber kasabasının yakınlarında eski bir mezarlığın içindedir. Bu mezarlık kasabanın ilk kurulduğu yerdir.

İki katlı, külahlı sekizgen gövdeli bir kümbettir. Kenarları 2.80-2.82 m arasında değişen sekizgen gövdenin kapı kemeri üzengisinden aşağı moloz taş duvar, yukarısı tuğladır. Alt bölümünde de değişik ölçü ve renklerdeki taşlar. Kullanılışına yer yer tuğla örgülerin görünüşüne bakılırsa bunlar daha önceki yıllarların onarımlarıdır. Doğal düzeye yaklaştıkça örgü ve ölçülerin daha düzenli olduğu görülür.¹

¹ Bkz. : (Erişim) [http:// www.caybelde.com.tr](http://www.caybelde.com.tr).

BİRİNCİ BÖLÜM

TÖRENLER

1.1. GEÇİŞ TÖRENLERİ

1.1.1. Doğum Töreni

Doğumla ilgili yapılan hazırlıkların aile içerisinde paylaşılması gelenekselleşmiştir. Örneğin babaanne doğacak çocuğun doğum sırasındaki kıyafetlerinin hazırlanmasını üstlenir. Anneanne de doğum sonrasındaki ihtiyaçların hazırlanması (çocuğun odasının düzenlenmesi vb. gibi) üstlenir.

Yörede pek çok yerde olduğu gibi doğum sırasındaki geleneksel uygulamalar modern tıbbın uygulamaları ile kaybolurken doğum sonrası uygulamalar yine geleneksel bir biçimde devam ettirilmektedir. Loğusaya yaklaşım, çocuğun yıkanması, ad koyma, kırk basması ve al basmasına dönük âdetler bilinen şekilleriyle Çay'da da görülmektedir.

Çocuğun doğumundan sonraki ilk yıkanmasında ileride çocuğun teri kokmasın diye çocuğun yıkandığı suya tuz atılır. Bazen de güzel koksun diye gül suyu sürülür.

Çocuğun göbek kordonunun düşmesinden sonra, göbek kordonu çocuğun ileride olması istenen mesleğe uygun olan bir yere gömülür. Çoğu zaman ileride Kur'an okumayı bilsin, dinî bütün bir kimse olsun denilerek göbek kordonu cami avlularına gömülür.

Yörede al basmasın diye loğusa kadın ve çocuk asla yalnız bırakılmazlar. Loğusa kadını al basmasından korumak için kırmızı bir eşarp bağlar. Loğusa kadınlar ve çocuklar kırkları çıkmadan bir araya getirilmezler ve karşılaştırılmazlar.

Doğumun ilk haftasından sonra loğusa ziyaretine gelenler, mutlaka hediye getirirler (havlu, çorap, çocuk çamaşırı, meyve suyu, çiçek vb. gibi).

Yörede bir evde doğum yapan bir kadın olduğu zaman, komşuları ona yemek yaptırmamak için doğum yapan kadının evine mutlaka yemek getirir. Loğusa ziyaretine gelenler genellikle tavuk suyuna çorba, tavuk, muhallebi, mayalı hamurdan yapılan çörek, kaymak ve meyve getirirler. Yemeğin yanında annenin sütü artsın diye tatlı bir şeyler de konulur. Doğum yapan kadına mutlaka götürülmesi âdet olan “Palize” adı verilen bir tatlı vardır. Bu tatlı, sütsüz sadece su ile yapılan bir muhallebi çeşididir. Annenin sütünü arttırdığı düşünülür.

Doğumdan sonraki ikinci hafta, ad koyma âdeti ve töreni yapılır. Ad koyma töreninde babaanne tarafından yemek verilir Bu yemekten sonra aile büyüklerinden birisi veya hoca çocuğun kulağına ezan okuyarak istenilen ismi söyler ve “Adını ben koydum yaşını Allah versin.” der ve tören bitirilir.

Çocuğun kırkı kovulduktan sonra anneannesi kendi tarafından akrabalarını toplar ve çocuğu ziyarete gelir. Genellikle doğan çocuğun beşiğini anneannesi alır. Anneanne ziyaret gününde bir at arabasına bu beşiği yükletir. Akrabaların ve kendi aldığı hediyeler tepsilerin üzerine dizilir. Doğan çocuk erkekse tepsiler poçu ile kız ise pullu adı verilen pul işlemeli tüllerle örtülür. Tepsiler baş üstüne tek sıra haline taşınır. Önde at arabası arkada tepsileri taşıyanlar hep birlikte bebeğin yanına giderler ve hediyelerini verirler.

Bebeğin ilk dişi çıktıktan sonra da düzenlenen törene “diş göllesi” adı verilir. Gölle; buğday, nohut, fasulye haşlanıp içine fındık, ceviz, kuru üzüm gibi çerezlerin de konularak yapılan, tuz veya şekerle ikram edilen bir çeşit yiyecektir. Göllenin taneleri gibi çocuğun dişleri de patlayıp, kolayca çıksın inancı ile bu yiyecek yapılır. Diş göllesinde tepsie konulan makas, ayna, para,

kalem vb. gibi araç gereçlerden birisinin çocuk tarafından alınması gelecekteki mesleğinin tahminine dönük olarak nitelendirilir.

Doğumla ilgili gelişmelere şöyle bir baktığımızda insanların çocuk sahibi olma arzusunda köklü bir değişme olmamıştır. Erkek çocuğa sahip olma arzusunda bazı değişiklikler var; ama tamamen ortadan kalkmamıştır. Çocuğu olmayanların modern tıp dışında bazı yöntemlere yöneldiğini söyleyebiliriz. İstenmeyen çocuğu düşürmek için birtakım geleneksel pratiklere başvurulduğu da malumdur ve halen devam etmektedir. Çocuğa isim koymadan dış göllesine kadar yine çocukluk çağında doğum sonrasında uygulanan bazı âdetler görenekler devam etmektedir. Keza loğusaya ilişkin inanışlar kırklı anne, kırklı çocuk, kırk çıkarma gibi âdet ve uygulamalar hâlâ devam etmektedir.

1.1.2. Sünnet ve Sünnet Töreni

Memleketimizde belirli bir yaşa gelen (bazen erken bazen geç) erkek çocukları sünnet ettirilir. Çocuklar genellikle 6-7 yaşına geldiğinde sünnet ettirilir. Sünnet günü olarak hafta sonları seçilir. Sünnet olacak çocuklar önceden hazırlanmış veya alınmış sünnet elbiselerini giyerler.

Kına gecesi daha çok erkekler arasında yapılır. Kına gecesinin yapılacağı meydan ışıklarla, bayraklarla süslenir. Akşam düğünden haberdar olan herkes burada toplanır. Yatsı ezanı okunana kadar erkekler orkestra eşliğinde eğlenirler. “Hezin Hezin, Dam Başına Asa da Koymuş Galbırı, Kara Da Koçun Boynuzu” adlı türkülerimiz erkek eğlencelerinin vazgeçilmezidir. Düğüne gelen erkekler, yatsı ezanına kadar bu türküler eşliğinde oynarlar. Yatsı ezanı okunduktan sonra sünnet çocuğunun kınası yöresel türkümüz olan “Kınası Karılır Tasta” eşliğinde yakılır. Ortaya bir çığırkan çıkar sünnet çocuğuna takılan hediyeleri veren kişilerin lakapları ile söyler.

“Alabazın Mehmet’ten bir küçük altın” örneğinde olduğu gibi. Böylelikle sünnet kınası son bulur.

Ertesi gün öğleden sonra düğün evinde araçlar toplanır. Düğün sahibinin bir yakını arabalara havlu asar. Bu kişi genellikle bekârlardan ya da oğlu olmayanlardan seçilir. Sünnet çocuğunun babaannesi bu görevi yapanın boynuna poçu dolar. Poçu’nun anlamı “Allah sana da bir erkek çocuk nasip etsin.” demektir.

Tüm arabalara havlu takıldıktan sonra sünnet çocuğu gezdirilir. Düğün konvoyu dolaştıktan sonra tekrar düğün evine dönülür. Konvoy ile dolaşan bütün erkekler düğün evine girerler dualar eşliğinde sünnet çocuğu sünnet edilir. Bir taraftan da tüm erkekler hazırlanan büyük davet sofralarında yemeklerini yerler. Erkekler yemeklerini yedikten sonra düğün evinde tüm gün eğlence devam eder bu eğlenceler de kadınlar arasında yapılır. Kadınlar da davet yemeklerinden yerler. Böylelikle düğün son bulur.

Sünnet geleneğinde birtakım değişimler var. Bu değişim tek yönlü değil. Bir yanda içkili, çalgılı sünnet düğünleri yapılırken bir yanda dinî tarafa doğru bir eğilim var. Grup halindeki hocaların okudukları Kur’an ve mevlitle yapılır. Ardından hemen yemek verilir. Yine sosyoekonomik durum da toplumu etkilemektedir. Kimi aileler çocuklarını çok daha küçük yaşlarda hatta doğar doğmaz hastanede sünnet ettirmektedir. Böyle bir yöntemi tercih eden ailelerden hâli vakti yerinde olanlar, bu yöntemi çocuk psikolojisini düşünerek tercih ettiklerini söylemektedir. Çocuklarına daha sonra sünnet düğünü yapmaktadırlar.

1.1.3. Askere Gidenleri Uğurlama ve Karşılama

Memleketimizde belli bir yaşa gelen erkek çocukları askere çağrılır. Askere çağrılan herkes bu vatani görevi yerine getireceği için çok sevinçlidir. Aileleri, yakın akrabaları ve komşuları da onların bu sevinçlerini paylaşırlar.

Askere gidecek olan genç, önce yakın akraba çevresi, daha sonra komşuları tarafından en sonunda da arkadaşları tarafından her akşam bir eve yemeğe çağrılır. Bu misafir olduğu yerlerde, evin en güzel yemekleri yapılır. Daha sonra askere gidecek olan bu kimselere, yakın hediyeler getirir. Bir büyük tepsiye önceden hazırlanmış yazma, mendil, çorap, iç çamaşırı, ve gömlek ile pasta, börek ve baklava gibi yiyecekler konulur. Bu tepsinin üzerine kırmızı bir pullu örtülür. Ayrıca askere para verenler de olur.

Askere gideceği gece gencin eline kına yakılır. Askere gideceği gün davul ve zurna çalınır. Bu şekilde genç dualarla askere gönderilir.

Askerin döneceği gün dört gözle beklenilir. Sevenleri ona kavuşacakları için çok mutludur. Aynı şekilde asker karşılama törenleri de davul zurnayla yapılır, yakın akraba ve komşuları, askerden gelen genci ziyarete gelirler. Daha sonra genç, bu gelen kişilerin kendine hazırladığı ziyafetlere katılır.

1.1.4. Evlenme/ Düğün Töreni

1.1.4.1. Kız İsteme

Erkek tarafı kız evine gider önceden sevdikleri, beğendikleri kızı Allah'ın emri, Peygamberin gavli ile kız tarafından isterler. Kız tarafı uygun görürse düşünmek için süre ister. Bu süre içerisinde damat adayının ve ailesinin maddi-manevi durumları, ahlâk yapıları, yaşayış şekilleri araştırılır. Bu dönemde erkek tarafı, birkaç defa daha kız evini ziyaret eder. Bu ziyaretler esnasında misafirlere çay ve kahve ikram edilir. İkrama, erkek tarafının en büyük erkeğinden başlanır ve saygı gereği büyüktен küçüğe devam edilir.

Kız tarafı, oğlanı uygun görmezse “Nasibi bizde değilmiş, başka yerde hayırlısını bulursunuz inşallah. Nasibinizi başka yerde arayın” der ve uygun bir dille erkek tarafını reddeder.

Kız tarafının, erkek tarafını uygun görmesi hâlinde ise “Hayırlısı olsun, Allah tamamını erdirdi.” denilir. Kız tarafından bu cevabı duyan erkek tarafı

“Gönlümüz tatlandı, ağızımızda tatlısın, tatlı yiyip tatlı konuşalım.”deyip yanlarında getirdikleri lokumları çıkarırlar ve bir tepsi içinde herkese ikram ederler.

Evlenecek oğlan, isteme faslı döneminde kız evine gitmez. Ancak dışarıda yakın bir yerde haber bekler. Kız verildiği takdirde oğlana haber gönderilir. Oğlan ancak o zaman kız evine girer. Oğlan da geldikten sora oğlan ve kız aile büyüklerinin ellerini öperler.

Kız alma verme faslı yörede “Kız bitirme ya da lokum yeme” diye adlandırılır. Kız aldık, verdik ya da söz kestik yerine “Falancaların kızını bitirdik ya da falancalarla lokum yedik.” denilir.

Kız istenip, lokum yendikten sonra da erkek tarafı kız evine ziyarete devam eder. Bu ziyaretlerde söz, nişan, düğün tarihleri belirlenir. Ayrıca erkek tarafının geline takacağı altın miktarı ve yeni kurulacak evin eşyalarının nasıl ve ne şekilde alınacağı konuşulur. Altın olarak genellikle on bilezik, bir beşbiryerde, üç büyük dövme (büyük altın) ve saat erkek tarafınca kıza takılır. Bu ölçüt ailenin maddi durumuna göre değişir. Eşya paylaşımında mutfak ve yatak odası kız tarafına aittir, diğer ihtiyaçlar ise erkek tarafınca karşılanır. Bu da yine ihtiyaca ve ekonomik duruma göre değişir.

Geline takılacak altınlar, düğünden önce en geç nişanda kız evine teslim edilir. Genç kız kendi düğününe kadar katıldığı her eğlence, düğün ve törene bu altınları takarak gider. Böylelikle etrafta görenler kızın yeni nişanlı, sözlü olduğunu anlar.

1.1.4.2. Söz

Yörede söz kesme olayı “Lokum yemek” diye adlandırılır. Bu tören bazen kızın verildiği gün bazen de daha ayrı bir gün de düzenlenir.

Bu tören öncesi oğlan tarafı kızı alışverişe götürür, kızın sözde giyeceği kıyafetler alınır. Ailenin bütün büyükleri ve yakın akrabalar kız evinde toplanır. Oğlanla kıza yüzük takılıp söz kesilir. İsteğe göre bu tören yemekli yapılır. Yemek yine geleneksel “Sıra Yemeği”dir.²

Söz kesildikten sonra herkese lokum ikram edilir ve tören son bulur.

1.1.4.3. Nişan

Yörede başka yörelerden farklı olarak düğünden önce olduğu gibi nişandan önce de geline kına yakılır ve kına gecesi yapılır. Fakat nişan kınası düğün kinasından farklı yakılır. Düğün kınası elleri tamamen kaplarken, nişan kınasında kına ele türlü şekiller verilerek konulur. Nişan kınasında kullanılan kına yakma şekilleri: Çatlamalı kına, fındık kına ve avuç içi kınadır. Bu kına yakma şekillerinden en çok “çatlamalı kına” tercih edilir.

Çatlamalı kına adından da anlaşıldığı gibi ele çatılarak yapılır. “çatmak” deyimini pamuk ipliğinin ele çeşitli şekillerle bağlanması için kullanılan deyimdir. Bu kına türünde kınayı yakacak kişi eline pamuk ipliği alır. Bu ipliği gelinin parmaklarına baklava desenleri oluşturacak şekilde sarıp bağlar. Elin parmaklar dışında kalan üst yüzeyine de büyük bir baklava deseni oluşturacak şekilde pamuk ipliği bağlanır. En son olarak elin tamamı kına ile kaplanır. Bu kınada ipin geçtiği yerlere, kına değmediği için kına yıkandığı zaman elde şekilli bir görüntü oluşur.

Fındık kına da ise kına, ilk önce parmakların uçlarına tırnakları örtüp ilk eklem yerine kadar parmak uçlarını kaplayacak şekilde konulur. Daha sonra parmakların üst yüzeyindeki bütün eklem yerlerine fındık büyüklüğünde küçük parçalar halinde kına konulur. En son olarak da avuç içine büyük bir yuvarlak

² Nurşen, YASAK; Geleneksel Afyonkarahisar Davetlerinde Sıra Yemekleri, **Afyonkarahisar Araştırma Sempozyumu Bildirileri**, III.cilt, Afyon, Afyon Belediyesi Yayınları, 1993, s.359-362.

oluşturacak şekilde kına konulur. Kına yıkandığında elde ve eklem yerlerinde nokta nokta şekiller oluşur.

Avuç içi kına pek çok yöre de rastlanan bir kına yakma şeklidir. Avuç içinde büyük bir yuvarlak oluşturacak şekilde kına konulması ile yapılır.

Nişan kinasında bu kına yakma türlerinden biri tercih edilir. Gelin olacak genç kızın annesi kınayı yakana, kınayı çatana ve kına tasını tutana yazma hediye eder. Kınadan sonra, kınaya gelenler geline hediye verirler. “Allah kınanı kutlu, dirliğini tatlı etsin.” diyerek iyi dileklerini sunarlar.

Nişandan önce oğlan tarafı gelin kızı alışverişe götürür. Bu alışverişte geline nişan kinasında ve nişanda giyeceği kıyafetler alınır. Nişan kinası için şalvar takım diktirmek üzere kadife kumaş alınır. Nişan için ise geline nişan kıyafetinin harici iç çamaşırı, gecelik, ayakkabı, terlik, çorap vs alınır. Yani kısacası kız baştan ayağa giydirilir. Ayrıca gelinin anne babasına kardeşlerine de küçük hediyeler alınır. Alınan bu hediyeler oğlan evinde tepsilere konulur ayrı bir tepsiyle de fıstık, leblebi gibi çerezler, şeker helva ve lokumlar konulur. Tepsilerin üstlerine pullu adını verdiğimiz üzeri pullar ile işli kırmızı ve yeşil renklerde tüller örtülür. Erkek tarafında birkaç kadın nişan gününde bu içleri hediye dolu süslü tepsileri kız evine getirir.

Kız tarafı da damada nişanda giyeceği kıyafeti alır. Kız tarafı damadın, erkek tarafı gelinin yüzüğünü alır. Nişan gecesini damada ve geline yüzükleri takılır. Bir aile büyüğü tarafından hayır dilekleri ile nişan kurdelesini kesilir. Sonra eve getirilen hoca eşliğinde dualar okunarak, Allahtan bu evlilik işini hayırlı uğurlu etmesi dilenir. Yine hediye vermek isteyen hediyesini verir, hayır dilekleri ile nişan töreni de son bulur.

Nişan töreni yapıldıktan sonra düğün hazırlıkları başlar. Nişan ve düğün arasında belli dönemlerde “Gelinin kinası soğumasın.” diyerek geline birkaç defa daha kına yakılır. Bu kınayı oğlanın annesi üstlenmez. Onun yerine

damadın kız kardeşleri, teyzeleri halaları üstlenir. Kınayı yakacak kimse erkek tarafını toplar, kız evine getirir. Geline hediyeler verip kınasını yakar. Bu nişan düğün arası kına törenleri aile arasında küçük çaplı eğlencelerdir. Kınayı bahane ederek yapılan bu eğlencelerde gelin, teker teker yeni katılacağı aileyi tanımış olur. Bu şekilde gelin hem yeni katılacağı aile ile yakınlaşır, kaynaşır hem de onları tanır.

Örneğin geline kına yakmak isteyen oğlanın teyzesi ise kınasını ve geline vereceği hediyeleri hazırlar. Oğlanın diğer yakınlarını da toplar ve kız evine kına yakmaya giderler. Burada müzikler eşliğinde oynayıp eğlenerek kızın kınasını yakarlar. Bu merasim damadın akrabalarınca düğüne kadar tekrarlanır.

Gelin bu sayede yeni katılacağı ailenin fertlerini tek tek tanımış öğrenmiş olur, onlarla çok vakit geçirdiğinden yeni katılacağı aileye alışması, onların huyunu, suyunu öğrenip öyle davranabilmesi kolaylaşır. Aileler bu şekilde kaynaşırlar birbirlerine alışırlar.

Bu birbirlerini ziyaret etme fasılları kına fasılları düğüne kadar olabildiğince çok tekrarlanır. Aileler birbirlerine çeşitli hediyeler alarak birbirlerinin gönüllerini kazanmaya çalışırlar.

Yöremizde Ramazan ve Kurban bayramları arasında düğün yapmak hoş karşılanmaz. Bu yüzden nişan düğün arası uzun olduğu zamanlarda bayram sonrasına bırakılır. Nişan düğün arasına bayram girdiği takdirde oğlan tarafı geline, kız tarafı damada bayramlık alırlar.

Tüm bunlar olurken kız evinde bir taraftan da çeyiz hazırlıkları sürer. Kız tarafının akrabaları kız evinde sık sık toplanıp kızın çeyizlerini hazırlamaya eksiklerini gidermeye çalışırlar. Tülbentlere nakışlar, oylar, boncuklar, örtülere havlulara çarşaflara danteller hep birlikte dikilir. Hep birlikte yünler yıkanır, dövülür. Yastıklar, yorganlar, döşekler, minderler hazırlanır. Gelinin

çeyizinin dışında bir de erkek tarafına “dürü” adını verdiğimiz küçük çaplı bir çeyiz hazırlanır.

Düğüne yaklaşıldıkça hazırlıklar da hızlanır. Düğüne yakın bir dönemde kız evinden, erkek tarafına “Ağız Tadı” yollanır.

1.1.4.4. Ağız Tadı

Ağız tadı, başka yörelerdeki nişan bohçası gönderme geleneğinin bir benzeridir. Kız tarafı biri damada, biri de diğer aile fertlerine olmak üzere iki tepsi baklava yapar. Bu baklavalara süslenir, tepsilerin üzerine pullarla örtülür. Başka tepsilere de kız tarafının, erkek tarafına aldığı hediyeler konulur. Bir tepsie damat için pijama, gömlek, tıraş takımı, iç çamaşırı, çorap vs. hediyeler konur. Bu tepsinin üzerine “poçu” örtülür. Başka tepsilere de damadın annesi, babası, kardeşleri, dedesi, ninesi gibi aile fertlerine alınan bu tip hediyeler konulur. Bu tepsiler süslü kumaşlarla, pullarla poçularla örtülür. Bir de çiçek yaptırılır. Sonra kız tarafından kadınlar bu tepsileri başları üzerinde tek sıra halinde taşıyarak oğlan evine giderler. Hediyeleri verdikten sonra oğlan evine hep birlikte eğlenirler.

Nişan düğün arası bu telaşlarla geçer. Sıra düğüne geldiğinde ise her şey daha yorucu ama bir o kadar da eğlenceli ve güzeldir. Çay’da gelin, yeni evine ya Perşembe günü, ya da Pazar günü geçer. Düğün gelin inmeden iki gün önce başlar ve toplam dört gün sürer.

Düğünün ilk aşaması erkek ve kız tarafındaki yemek hazırlama aşamasıdır. Gelin Pazar günü incekse Perşembe günü hazırlıklar başlar. Perşembe günü; ertesi gün yenilecek yemek için hazırlık günüdür. Bu “Yaprak Sarma Günü” diye adlandırılan bu günün sabahı damadın annesi konu komşuyu, akrabaları dolaşır. “Yaprak sarmaya buyurun.” diye herkesten yardım ister. Öğle saatlerinde yardım istediği bu kadınlar düğün evine gelir. Yapraklar sarılır, biberler doldurulur, dev tencereler dolusu yaprak sarmaları

ve çeşit çeşit dolmalar yapılır. Sonra herkese bir gün öncesinden hazırlanan yemekler ikram edilir, yardıma gelen kadınlarla birlikte yemek yenilir. Damadın annesi herkese “Ellerinize sağlık.” diyerek tül bent, yazma dağıtır. Ertesi sabah da sabahtan diğer yemekler hazırlanır. Ertesi gün, önceden dağıtılmış davetiyelerle düğünden haberdar olan tüm erkekler düğün evinde toplanır. Büyük davet sofraları kurulur ve “Sıra Yemeği” dediğimiz yemekler ikram edilir.

Bu yemeklerden ilk olarak bamya çorbası ikram edilir. Ardından sırası ile etli pilav ve vişne hoşafı, lahana sarması, biber dolması, mevsimine göre üzüm, karpuz veya başka bir meyve, yaprak sarması, üzüm hoşafı ve börek, tahin ve en son olarak “Aminlik” denilen ve yemeğin bittiğini, dua sırasının geldiğini belli eden tatlı veya meyve ikram edilir. Aminlik geldikten sonra sofrada okunmaktadır.

Erkek tarafı davetle yemekle uğraşırken kız tarafında da ayrı bir telaş vardır. Kız tarafı da hamam hazırlıkları yapmaktadır. Hamam gününde gelin önceden belirlediği kız arkadaşlarından oluşan sağdıçları ve yakın akrabaları ile evde toplanır. Hep birlikte damat tarafından kadınlar gelene kadar eğlenirler. Erkek tarafı davet sofraları kalktıktan yemek olayı sona erdikten sonra kız evine gelir, gelin, sağdıçları ve yakın akrabalar ile hep birlikte hamama giderler. Hamamın içinde eğlence salonunda toplanırlar. Burada önce oynayıp eğlenirler, sonra da gelin, kayın validesinin getirdiği özel hamam kıyafetini giyer, başına “pullu” örterler. Sağdıçların her birinin eline mumlar verilir. Gelin önde, sağdıçlar arkada eğlence salonuna gelirler, gelinin kayın validesi gelinin yüzünü açar sonra gelin ve sağdıçlar bütün misafirlerin ellerini öperler. Sonra sağdıçlar ve gelinin kayınvalidesi hamama girer. Hamamda sağdıçlar gelini, gelinin kayın validesini yıkar. Sonra şarkılar türküler söyleyerek hamamdan ayrılırlar.

1.1.4.5. Cümbüş

O akşam kız evinde “Cümbüş” adı verilen eğlence düzenlenir. Cümbüşe isteyen herkes gelir. Herkes müzik eşliğinde oynayarak eğlenir. Cümbüşün en eğlenceli yanı, o akşam orta oyunu benzeri bir oyunun sergilenmesidir. Birkaç kadın erkek kılığına girer, kadınlara laf atar. Bazen bu manilerle atışma şeklinde olur. Bu erkek kılığındaki kadınlar seyirciler arasında kadınlara doğaçlama olarak dalga geçerler.

Genellikle bu erkeklerden biri sonunda bir kadını kandırır. İkisi kalkıp oynamaya başlarlar o sırada kucağında yastıktan bir bebekle başka bir kadın çıkagelir. Bu kadın da özel olarak giydirilmiş, şişman, çirkince bir kadın kılığına sokulmuştur. Sözde güzelliği ile övüne övüne maniler söyler, kendini över. Herkes kadının söyledikleri ile eğlenir. Sonra elindeki yastığı “Bu çocuk senin.” deyip adama fırlatır, karşılıklı yastığı birbirlerine izleyenlere atarlar. Adamın yeni kandırdığı kadınla kavga eder ve en sonunda iki kadın da suçlu olarak adamı görürler ve erkek kılığındaki kadını döverler.

Karşılıklı çekişmeler, atışmalarla bir tür orta oyunu oynayarak herkesi eğlendirirler. Buna benzer oyunlarla geç saatlere kadar süren cümbüş son bulur. Cümbüşte söylenen manilerden bazıları şunlardır:

Şu gelen kimin kızı

Yanakları kırmızı

Yanağında üç ben var

Sandım sabah yıldızı

Maniye maraz derler

Güzele kiraz derler

Senin gibi oğlana

Küllükte horoz derler

Mercimeğin irisi
 Hani bunun gerisi
 Sevdığime gül vermiş
 Şuursuzun birisi

İstanbul pabuçları
 Sivri sivri uçları
 Sever sever aldatır
 Şu Çay'ın hovardası

Bahçelerde madünüz
 Tutam tutam yoldunuz
 Yeşil Çay'ın kızları
 Yeni moda oldunuz

1.1.4.6. Kız Gezmesi

Cümbüşün sabahı gelin kız sağdıçlarını da alarak kız toplamaya çıkar “Kız Gezmesi” dediğimiz bu eğlenceye bekâr kızlar ve yeni gelinler katılır. Kız gezmesinde herkes şalvar ve bluzdan oluşan üzeri incilerle işlenmiş kadife takımları giyer. Boyunlarına oyalı yazma, başlarına da atkı adı verilen örtüyü takarlar. Bu eğlencede herkesin yöresel kıyafet giymesi neredeyse bir zorunluluktur. Sabahtan kız toplamaya çıkan gelin ve sağdıçlar, tek tek bütün arkadaşlarının tanıdıklarının kapılarını çalarak “Giyin de düğüne gel.” derler.

Çağrılan her kız öğleye doğru gelin kızın evinde olur. Burada herkes toplanana kadar oynayıp eğlenirler. Herkes toplandıktan sonra hep birlikte türbeye gider. Gelin ve sağdıçları ellerinde mumlarla türbeye girerler ve ardından şu ilahiye söyleyerek türbenin etrafında dolaşırlar:

Ayak ucunda servi ağacı

Başındadır altın tacı

Ona varan olur hacı

Öğelim hu imanımız Allah

Sevelim can Muhammed

Sağ yanında oğlu yatar

Sol yanında kızı yatar

Kendi nura batmış yatar

Öğelim hu imanımız Allah

Sevelim can Muhammed

Kâbe'nin dört yanı dağlar

Arasında sular çağlar

Fadime Anamız durmuş ağlar

Öğelim hu imanımız Allah

Sevelim can Muhammed

Sonra gelin ve sağdııcı iki rekat namaz kılar. Gelin “Orada yatan zatın hürmetine Allah’tan dualarını kabul etmesini yeni evinde mutlu huzurlu bir ömür vermesini” diledikten sonra türbeden ayrılırlar. Hep birlikte doğru oğlan evine yaprak sarması yemeye giderler. Oğlan evinde tabaklar içinde yaprak sarmaları kızlara uzatılır. Bu sarmaların özelliği vardır. Yörede bu sarmalardan “İlk yaprağı yiyenin nişanlısı güzel, son yaprağı yiyenin nişanlısı zengin olur.” diye bir inanış vardır. Kızlar bu yüzden sarmaları kapışıp birbirleri ile eğlenirler. Bu yapraklar sarılırken evlenecek oğulları olan kadınlar içlerine renkli boncuklar saklarlar. Yerken kimin ağzına boncuk takılırsa o kıza “Sen benim oğluma nasiplendin.” derler. Aslında tüm bunlar sadece eğlence için yapılır.

Oğlan evine yaprak sarması yiyen kızlar sonra tekrar kız evine gelirler. Burada sıra yemeği ile bir güzel karınlarını doyururlar. O sırada çalgıcılar gelir, kızlar halaylar çekip eğlenirler.

1.1.4.7. Baş Bozumu - Kına Gecesi

Kız gezmesinin akşamı baş bozum ve kına gecesi yapılır. Baş bozumu asıl düğüne verilen addır. Yöremizde bu tür geleneksel düğünler kadın erkek ayrı yapılır. O yüzden baş bozumunda erkekler bulunmaz. Kız gezmesinden sonra gelin ve sağdıçları kuaföre gidip hazırlanırlar. Gelin gelinliğini giyer, sağdıçlar ise erkek tarafının geline daha önceden almış olduğu kıyafetleri giyerler. Gelinin hamama giderken giydiği kadife takım, cümbüşte giydiği kadife takım, kız gezmesinde giydiği kadife takım, söz ve nişan kıyafetleri sağdıçlara giydirilir. Düğün salonunun sahnesine ortada gelin yanlarında sağdıçlar olmak üzere sıralanırlar. Sonra herkes yine oynayıp eğlenir. Baş bozumunun sonunda düğüne gelenler hediyelerini verir. Bir çığırkan çıkıp hediye verenleri lakapları ile söyler.

- Pisilerin Hüseyin'den altın.
- Gabı gabının Zeynep'ten altın.
- Tıllının Fatma'dan iki metre basma.
- Özüguruların Nasife'den tepsi.

Kadınlar baş bozumunda eğlenirken erkekler de damat kinasında eğlenirler. Damat kinasında damadın evinin önüne sağdıçlar gelir, orkestra kurulur. Erkeklerde damat kinasında oynayıp eğlenirler. Baş bozumundan sonra eve dönecek olan gelin ve sağdıçlar bir otobüse bindirilir. Sağdıçlar mani söyleyerek kinasının yakıldığı yere damadın yanına gelirler. Damat gelinin olduğu otobüse biner gelini görür, sağdıçlara harçlık dağıtır.

Sonra damat eğlenceye döner. Damada da geline olduğu gibi hediyeler verilir. Yine bir çığırtkan çıkıp lakapları ile hediyeleri veren şahısları ve adlarını anons eder.

Damattan harçlık alan kızlar kına için kız evine gelirler. Burada yine herkes toplanmış olur. Geline bindallı adı verilen kıyafet veya bir tür gecelik giydirir. Başına kırmızı al bağlanır. Kına havası söylenerek kınası yakılır.

Gelinin düğün kınası ellerinin tamamını kaplayacak şekilde yakılır. Ayaklarda aynı şekilde kına ile ovulur. Yalnız sağ ayağın içine kına yakılmaz. “Kınan gibi yolun da açık olsun, bastığın yer bereketli, uğurlu olsun.” denilir. Kına yakılırken şu kına türküsü söylenir:

Kınası karılır tasta

Oğlan evi pek havasta

Kız evleri kara kara yasta

Ney ney aman ney

Sadıcım kınan kutlu olsun

Dirliğin baldan tatlı olsun

Sevdiğin kuvvetli de olsun

Ney ney ney aman ney

Tuz kabını da tuzsuz koyan

Koca evleri ıssız koyan

Anasını kızsız koyan

Ney ney ney aman ney

Kayınnam hamama girse
 İki ayağı birden kaysa
 Hamam tası güveyiye kalsa
 Ney ney ney aman ney
 (nakarat)

Anana hamama vardın mı
 Yumduğum yeri gördün mü
 Şimdi gıymatım bildin mi
 Ney ney ney aman
 (nakarat)

Atladı geçti eşiği
 Sofrada kaldı kaşığı
 Kız evlerin yakışığı
 Ney ney ney aman ney
 (nakarat)

Kızınız gidiyor da nazınız gidiyor da
 Bugün akşamlik, akşamlik
 Yarın da öğlenlik, öğlenlik
 Misafir kaldı da söylemez oldu
 Ney ney ney ney aman

Her kına gecesinde olduğu gibi gelin, gelinin akrabaları ve arkadaşları üzüldüğü ağırlarlar. Sağdıçlar, gelen konuklara kına lokum dağıtır. Sonra kına gecesini de biter.

1.1.4.8. Çerezci Gitmek

Gelinin o gece evinde son gecesini olduğu için yakın akrabalar ve sağdıçlar gelini yalnız bırakmazlar ve üzülmemesi için gelini eğlendirmeye çalışırlar. Bu eğlencelerden biri de çerezci gitmektir. Gecenin geç saatlerinde sağdıçlar ellerindeki tenceler ve kaşıkları, tencere kapaklarını birbirlerine vurarak tef çalarak, gürültü yapa yapa çerez istemeye oğlan evine giderler. Yolda sesten rahatsız olanlar varsa evlerinde çerez, meyve vs. verip kızları susturmaya, gürültüyü durdurmaya çalışırlar. O gece gelinin evinde kalan misafirler hep birlikte çerez alana kadar damadın evinin önünde gürültü yaparlar. Oğlan evi çerezi verdikten sonra tekrar evlerine dönüp çerez yiyip evlerinde uyurlar.

1.1.4.9. Göçün Gıtmesi

Kına gecesinin sabahı kız evine süslenmiş bir traktör ve römork gelir. Kızın sandığı, çeyizi, yatak yorgan vs gibi eşyaları, kıza düğününde gelen hediyeler, kızın kıyafetleri römorka yüklenir. Damadın babası çeyizleri taşıyan sağdıçlara harçlık dağıtır. Yörede hayvancılık yaygın olduğu için, gelinin ailesi durumlarına göre traktörün ardına bazen bir inek bağlar. Çeyizci olarak adlandırılan kız evinden birkaç kadında traktöre biner. Davul zurna ekibi önde göç almaya giden traktör arkada oğlan evine varılır. Kızın eşyaları oğlan evine taşınır. Çeyizciler gelinin çeyizlerini gelinin yatak odasına açar, yazmaları duvardan duvara gerdikleri iplere geçirirler, yatak örtülerini kat kat sıralarlar. Ayrı bir odaya da kız tarafının oğlan ve ailesi için hazırladığı “Dürü” adı verilen çeyiz asılır.

1.1.5.0. Gelin İndirme-Gelin Çıkarma

Gelin indirme, gelinin artık evden ayrılacağı gün yapılan törendir. Gelinin evden çıkacağı gün bütün aile büyükleri, komşular kız evine gelir. Gelin hazırlanır. Gelinin anneannesi ya da babaannesi genlinin altınlarını takar. Başına pullu adı verilen al duvağı takar. Gelinin erkek kardeşi, gelinin beline kırmızı kurdeleyi bağlar. En son gelinin annesi gelinin koluna içinde Kur'an ve bayrak olan çantasını takar. Gelin teker teker tüm aile fertleri ile vedalaşır. Geline herkes iyi dileklerini sunar. “ Allah başa gadar etsin, Allah gelincik dedirtmesin.”(Allah ömür boyunca mutluluk versin, gelinliğin daim olsun.) en çok söylenen dualardır. Kız herkesle vedalaştıktan sonra babası ile bir odaya çekilir. Burada babası kızı tavsiyeler verir. Babası kızına yeni evinde nasıl davranmasını gerektiğini anlatır. Kızdan kocasına ve ailesine hürmette kusur etmemesini ister. En son kızına “Bu evden al duvaklarla çıktın, o evden çıkışın da ak kefeninle olsun.” (Orada mutluluğun bir ömür sürsün, senin evin artık orasıdır.) der. O esnada oğlan evinden, gelin arabaları gelir. Kız, babasının, erkek kardeşinin ve dedesinin kolunda evden çıkarılır. Gelin kapıdan çıkmadan dualar okunur. Kızı yeni evinde yalnızlık çekmesin alışsın diyerek yanında bir akrabası ile düğün arabasına bindirirler.

Gelin, oğlan evine geldiğinde yine dualar okunur. Damat ve sağdıç yüksekçe bir yere dama, balkona çıkarak para, şeker saçar. En son kurban kesilir, gelin kurbanın üstünden atlatılır. Oğlanın aile büyükleri eşliğinde yeni evine girer.

Damat gelir kızın duvağını açar, geline hoş geldin der ve yüz görümlüğü takar. Sonra damat akşam eve gelmek üzere evden ayrılır. Akşama kadar oğlan evine gelin görmek için misafirler gelir. Geline ve gelinin çeyizlerine bakarlar. Akşam, camide yatsı namazını kılan damat camideki halkın eşliğinde evine getirilir. Dualar eşliğinde evine sokulur. Yani güveyi koyma akşam bir

davetle yapılır. Davetten ve yatsı namazından sonra arkadaşları damadın sırtına vurarak damadı gelin odasına yolcu eder.

1.1.5.1.Gelin Ertesi

Düğün sabahı gelin ve damat kızın anne ve babasının elini öpmeye giderler. Sonra tekrar eve gelirler. Gelin yine gelinliğini giyer. O gün de akşama kadar misafirler gelir. Geline ve gelinin çeyizine bakarlar. Geline hediyeler verirler. O günün akşamı düğün son bulur.

Evliliğe karar verme ve evlenme çağı yaşında ciddi değişiklikler var. Söz, nişan, evlenme aşamalarında da bazı değişiklikler olsa da bu âdetler halen toplum tarafından yaşatılmaktadır.

Gözlemlediğimiz bazı değişiklikler:

Bazı aileler söz ve nişanı yukarıda anlatıldığı gibi ayrı günlerde değil aynı anda yapmaktadır. Gelin olacak kızların bazıları nişanda ya da ağız tadında kına yaktırmazlar. Niçin istemediklerini sorduğumuzda çoğu kınanın kokusundan rahatsızlık duyduklarını ya da damadın kınadan hoşlanmadığını söylemektedir. Bazı düğün sahipleri, kız tarafı kız gezmesi yapmamaktadır. Sebebini sorduğumuzda da kız gezmesinin katılımın çok olmasıyla güzel olacağına inandıkları sonucuna vardık. Gelinin, arkadaşlarının değişik sebeplerle gelememelerinden dolayı katılımın az olacağının düşünülmesi kız gezmesinin yapılmamasının en önemli nedeni olarak gözükmektedir.

Göçün gitmesi bölümünde anlatıldığı gibi çeyizleri duvarlara asıp yatak odasını süsleyip düğünün davetlilerine buranın gezdirilmesi âdetinin artık bazı düğün sahiplerince yapılmadığını görmekteyiz.

Gelin indirme ve gelin çıkarmada anlatıldığı gibi geçmişte özellikle köylerimizde at üzerinde getirilen gelin günümüzde artık araba konvoyu ile

getirilmektedir. Bu durum yörede de geçerli çok eskiden gelinler ata bindirilirmiş.

Ağız tadı adlı bölümde anlatılan sağıdıkların, gelinin ve kayınvalidenin hamama gitme âdetinin bazı düğün sahiplerince yapılmadığını görmekteyiz. Hamama gitme düğünün eğlenceli kısımlarından biri olmasına rağmen aslında kayınvalidenin hamama gelini götürmedeki amaçlarından biri de kızın vücudunu görmek istemesidir. Bu âdet bazı kız taraflarınca hoş karşılanmadığından yapılmamaya başlanmıştır. Bu tespit ettiğimiz küçük değişikliklerin yanı sıra Çay düğünü yerine yukarıdaki düğün geleneklerinin dışında evlenmeyi uygun gören gençlerimiz de vardır. Kendi aralarında anlaşılan gençler aileleri tanıştırap söz ve nişanı aynı günde yapıp düğün gününü kararlaştırmaktadırlar. Düğün günü içinde cumartesi ve pazar tercih edilmektedir. Düğün sadece iki gün sürmektedir. Önceden tutulan düğün salonunda düğün başlar. Bu yer ya belediye düğün salonu ya da son zamanlarda özellikle Çağlayan Parkı tercih edilmektedir. Cumartesi kına gecesi kız tarafında yapılır. Konu komşu, yakın akrabalar ve arkadaşlar davet edilir. Hâli vakti yerinde olanlardan bazıları kına gecesi için yine bir salon kiralar. O gece için ya çalgı tutulur ya da bir tefçi kadın tutulur. Bütün kadınlar özellikle genç kızlar en güzel elbiseleriyle görünürler ve çeşitli oyunlar oynarlar. O gece hediyeler verilir. Pazar günü de asıl düğünün gerçekleşeceği salona götürülmek üzere gelini araba konvoyu alır. Gelinin ve damadın salona girmesiyle düğün başlar. İlk olarak gelin ve damat dans eder. Daha sonra yakın akrabalar dansa eşlik eder. Ardından Çay yöresine ait türkülerle oyun havalarıyla eğlenirler. Gelin ve damat ortaya getirilen pastayı davetlilerin huzurunda keser. Önce çift pastayı birbirine yedirir. Takı merasimi yapılır. Eğlenceye kalınan yerden devam edilir. Düğün bu şekilde son bulur. Gelin ve damat gelin arabasıyla bundan sonra oturacakları yere ya da balayına gider.

Son zamanlarda ise iki düğün tarzının birleştirilmesiyle yapılan düğünleri de görmekteyiz.

Müzik grubunda görülen değişikliklere baktığımız da davul-klarnet-darbuka ve yardımcılarından oluşan müzisyen gruplar, daha çok güncel ve popüler şarkıları çalıp söylemekte hatta batı tarzı dansları çalıp gençleri bu danslara yönlendirmektedir. Yöre türkülerine daha az yer verilmeye başlanmıştır.

Yemek kültüründeki değişikliklerse düğün yemekleri yörede “Aşçı Kadın” adıyla anılan yöre yemekleri konusunda bilgili bir kadın önderliğinde düğün sahibi ailenin kadınları tarafından hazırlanır ve davetlilere servis yapılır. Günümüzde fazla tercih edilmese bile yemek şirketleri tarafından da bu iş gerçekleştirilmektedir. Genellikle pilav, salata, karpuz, şehriye çorbası, irmik helvası, vişne hoşafı ikram edilir. Yine yemek şirketi tarafından kurulan masalara davet edilen konuklara, tabildot tarzı tabaklara konulan yemekleri şirket çalışanları tarafından servis yapılmaktadır.

Düğün süresindeki değişiklikler, eski düğünler, cuma gününden pazartesi gününe kadar birbirini izleyen çeşitli eğlence ve törenlerle gerçekleştirilirken günümüzde cumartesi kına gecesi ve pazar günü de yemek ve ardından genelde iki saatliğine tutulan düğün salonlarında eğlenilir.

Eğlencelerin gerçekleştiği mekânda görülen değişiklikler ise eski düğünlerde düğün evleri ve bu evlere yakın meydanlar “Kına Gecesi” eğlencelerinin mekânı olarak kullanılırken artık bu tür eğlenceler için belediye tarafından yaptırılan ortak bir park alanı ya da düğün salonları tercih edilmektedir.

Eski düğünler daha çok bağ, bahçe tarımının tamamlandığı aylarda, sonbahar, kış ve ilkbaharın ilk aylarında yapılırken artık daha çok yaz aylarında, yurt içi ve yurt dışında çalışanların izin alabildiği aylarda yapılmaktadır.

Düğüne katılımda görülen değişiklikler ise Çay düğününde kadınlar kendi arasında erkekler kendi arasında eğlenirken günümüzde buna çok dikkat edilmediği gözlenmektedir. Bu geleneğin belediye düğün salonuna yansması başlangıçta erkek ve kadınların ayrı yerlerde oturması şeklinde olmuştur. Sonra eğlenceye ve eğlence mekânına katılım cinsiyete bakılmaksızın olmuştur.

1.1.5. Hacı Uğurlama ve Karşılama

Halk, hacca gitme olayına ayrı bir önem vermektedir. Halk daha çok karı-koca gidip gelmeyi tercih etmektedir. Hacı olup yöreye dönenler çevrelerinde belirli bir statü sahibi olmaktadır.

Hacıya gidecek olanlar, toplanan halk ile helâlleşip vedalaştıktan sonra bu kişileri dua ve ilâhilerle “Dört Yol Meydanı”ndan uğurlanırlar.

Hacıdan gelenler için “ Hacı Kınası” adı verilen bir toplantının yapıldığı, mevlüt okutulduğu, hacı kınasına gelen kişilere etli pilav ikram edildiği de yörede tespit edilmiştir.

Hacıdan dönenler, komşularına akrabalarına seccade, tesbih, zemzem, hurma, kına, boncuktan takılar vb. hediyeler, kendileri için de kefen alırlar.

1.1.6. Ölüm

Yöremizdeki ölüm sonrası geleneklerimizde de diğer geleneklerimizde olduğu gibi sıkı komşuluk ve akrabalık bağları ön plandadır. Bir evde vefat eden bir insan olduğu zaman o evin tüm ışıkları sabaha kadar açık olur. Işığı gören komşular ve ailenin yakınları o evde bir huzursuzluk olduğunu anlar ve ölü evinde toplanırlar.

Ölüm sonrası okunan saladan sonra ölen kişi adı ve lakabı ile anons edilir. Cenazeyi duyan cemaat ölü evinde toplanır. Burada cenaze yıkandıktan sonra, cenaze namaz için camiye ardından da kabristana götürülür. Cenaze

eğer bir erkeğe aitse tabutun üzerine poçu örtülür. Bir bayana aitse tabutun üzerine bir yazma bağlanır. Cenaze taşıma şekli yöremizde diğer yörelerden farklı olarak uygulanır. Tabuta her eli değenle birlikte vefat edenin onunla ayrı ayrı helalleştiğine inanılır. Bu yüzden tabutu dört kişi taşımaz. Bütün cemaat ikişer ikişer toplanır ve karşılıklı durur. Tabut bu sıranın başından elden ele aktararak taşınır. Tabuta eli değen sıranın başında tekrar sıra olur bu şekilde kabristana kadar tabut taşınır. Yani cenaze alınıp yürünmez cenaze, yürümeden el üstünde elden ele aktararak ilerletilir.

Cenaze kalktıktan sonra komşulardan ve akrabalarından ölü evine yemekler gelir. Cenaze sahipleri ellerini bir hafta boyunca hiçbir işe el sürmez bütün işleri ve yemekleri konu komşu, hısım akraba üstlenir.

Ölümden sonra ölü evinde “bişi” adı verilen bir çörek dağıtılır. “Ölenin canına değsin.”denilerek dağıtılır. Ölen kişinin bir takım giysisi öldüğü gün fakir birine verilir. Dağıtılan kıyafet cenazenin sırtına değer üşütmez şeklinde bir inanış vardır.

Cenaze kalktıktan sonra ölü evine pek çok yiyecek gelir. Ölü evine gelen yiyecek o kadar çok olur ki çoğu zaman camiden çıkan cemaat çağırılır. Bu yiyecekler onlara da ikram edilir.

Cenazeden sonra cenaze evinde yedi gün Kur'an okunur. Konu komşu, hısım akraba paylaşarak hatim indirir, salâvat çeker. Ölümün yedinci günü evde yemek yedirilir ve yedi gün boyunca okunan hatimler tamamlanır.

Ölümden sonra cenazenin kırkıncı günü, elli ikinci günü de bu şekilde yapılır. Cenazenin kırkında, elli ikisinde de konu komşu, hısım akraba cenaze evinde toplanır. Hep birlikte Kur'an-ı Kerim okunur. Eve camilerden çıkan cemaat ve tanıdıklar çağırılıp, ölenin sevabına yemekler yedirilir. Ölüm âdetlerinde herhangi bir değişimin olduğunu söylemek zordur. Yukarıda anlatıldığı şekliyle devam etmektedir.

1.2. KUTLAMA VE BEREKET TÖRENLERİ

1.2.1. Dinî Bayramlar

Çay ilçesinde dinsel nitelikli günlere de özel bir önem verilmektedir. Halk deyişiyile muharrem ayının ilk on beş gününde, aynı mahallede oturan ailelerin kadınları aşure yapıp çevrede bulunan ve o gün aşure pişirmemiş ailelere, evlerin genç kızları tarafından dağıtılır.

Recep ayı başında ise bişi veya lokma yapılır ve dağıtılır. Ramazan ayında “Sıra Davetleri” yapılarak, kalabalık konu-komşu, akraba-tanidik grupları ile çevrede yoksul olarak tanınan ailelere yemekler verilir.

Bayramın ilk günü sabahın erken saatlerinde kalkılır. Bayram namazını topluca camide kılıp evlerine dönen erkekler, önce ev halkı ile bayramlaşp bir süre evde aileleriyle kalıp kahvaltılarını ettikten sonra öğlen namazı için camilere giderler. Arife günü mezarlığa gidemeyenler mezarlığa gider. Sonrasında herkes evine döner. Bayramın ilk günü nerdeyse bütün iş yerleri kapalıdır ve bayramlaşmak için gelecek olan insanlar beklenir. Genelde insanlar ailece gelir. Yörenin çocukları da toplu şekilde ellerinde kendilerine ikram edilecek şekerleri biriktirmek üzere hazırladıkları bir torba olduğu hâlde evleri dolaşır ve kapıya çıkanlarla bayramlaşırlar. Bayramın diğer günleri de aynen bayramlaşmak için gelip gitmeler şeklinde devam eder.

Anlatılan bu bayramlaşma âdetleri her iki dinsel bayramda da aynı biçimde sürdürülmektedir. Ancak Kurban Bayramı'nda kurban kesme ve dağıtma işi zaman aldığından faaliyetler bir gün ileri kaymaktadır. Bayramın ilk günü kurbanlıkların kesilip ayrılmasından sonra kurban kesemeyenlere ya da yoksul diyebileceğimiz ihtiyacı olan kişilere kurbandan ayrılan paylar dağıtılır. Bu durum yöre halkı arasındaki dayanışmayı perçinler.

Günümüzde yine bu bayramlaşma âdetlerine önem verilse de değişik nedenlerle özellikle il dışında oturanlar bayram tatillerini bayramlaşma dışında

farklı şekillerde ya turistik yerleri gezerek ya lüks otellerde kalarak ya da Uludağ gibi yerlerde kayak yaparak geçirmektedir. Yine gözlemlediğimiz bir hususta bazı kesimlerde bayramlaşma akrabalar arasında yapılmakta dolayısıyla da bayramlaşma halkasının daralmaya başladığını görmekteyiz.

1.2.2. Diğer Törenler

Yörede hıdrellez geleneğine ilişkin yörede çeşitli inanışlar vardır. Bu inanışlardan birine göre, Hızır ve İlyas birer peygamber olarak kabul edilerek, 6 Mayıs günü buluştukları, kimin malı çoğalacaksa Hızır'ın, kimin malı eksilecekse İlyas'ın gideceğini kararlaştırdıkları ve insanları ziyaret ettikleridir. Bir başka inanışa göre, Hızır isimli iyilik ehli, güçlü, bilgili, yardımsever, bereket ve bolluk saçan, dilekleri kabul eden, zulme karşı koyan, mazlumun yanında olan bir zat vardır. 6 Mayıs günü yeryüzüne iner ve dilediği yerleri ziyaret eder. Baharın gelişini müjdeleyen 21 Mart tarihini içine alan hafta boyunca Çay ve bağlı yerleşim birimlerinde “Nevruz Bayramı” kutlanır. Nevruz ateşinin yakılması, ateş üzerinden atlanması, demir döğme ve yumurta tokuşturma yarışmaları yapılması yaygın âdetlerdendir.

Hızır ve İlyas Peygamberin buluştukları gün olarak bilinen, her yılın 6 Mayıs gününü Çaylılar bir “Piknik Bayramı” olarak kutlar. O gün gelince eli ayağı tutan hiçbir Çaylıyı şehir merkezinde ya da köylerde bulamazsınız. Nerede bir mesire yeri varsa, Çaylılar bütün hane halkı ile beraber oradadır. O gün akşama kadar kırlarda, parklarda gezerler, eğlenirler, tabiatın enfes hava ve güneşinden harfiyen yararlanırlar. 6 Mayıs günü hava muhalefeti olursa, müteakip günlerden birinde yine “Hıdrellez” kutlanır. Bu durum, bütün Çay ve köylerinde bir ibadet gibi benimsenmiş geleneklerden biridir.

Hıdrellez'in gelişi ile ilgili olarak doğa, bitki ve hayvanların durumları gözlenir. Bu gözlemlere göre havalar ısınır, ekinler yeşerir, koyunlar kuzular, hüthüt kuşu (İbubuk) öter, yılın ilk kuzuları ot yemeye, kendi başlarına

yayılmaya başlar. Çiğdem ve menekşeler açar, haşhaş çiçek açar, yağışlar azalır.

On beş gün önce ateş yakıp üzerinden atlarlar ve pişirilen yumurtalar tokuşturulur.

Hıdrellezden birkaç gün önce nişanlı kıza verilmek üzere içinde iç çamaşırı, elbise, ayakkabı, meyve ve çerez olan “Hıdrellezlik ” diye bilinen bir paket hazırlanır.

Hıdrellez hazırlıkları günler öncesinden başlar. Yemekler yapılır. (Haşhaşlı lokul, börek, bükme, gatmer, bazlama, yaprak sarması, ağzı açık, ilibada dolması, gölle, ekmek kadayıfı vb. yiyecekler) Evler temizlenir, kızlar ellerine kına yakarlar, o gün giyilecek elbiseler hazırlanır.

“Millî Bayram”lar ise ilçedeki bütün okullar ve halkın katılımıyla “Dört Yol Meydanı”nda büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK GİYİMİ

2.1. GELENEKSEL GİYİM

2.1.1 Başlık

Koçu, fes başa giyilen bir çeşit şapkadır. Keçeden (Yünden) yapılır. Dokunuşu çorap örgüsününki gibidir. Büyükçe bir torba şekli verilir, tek parçadır ve boyama, dinleme, zamklama işlemlerinden sonra küçülür bir külah şekline girer, kaplanır. Genellikle kırmızı olup, üst kısmı tepelik, altın ve işleme ile süslenir. Genellikle geleneksel giysilerle birlikte başlık giyilmekte olup çoğunlukla fes ve takke adını almaktadır. Yörede fes, başa giyilen tepesi yuvarlak, aşağı doğru genişleyen bordo renkli kadife veya çuhadan yapılmış bir tür başlıktır. Fesin üzerine nazar boncuğu, deve boncuğu ve düğmeler dikilerek düz durması sağlanır.

Kaymak yapımının bol olduğu Çay ve çevresinde özellikle gelin başında, kaymak tabağı denilen porselen tabakların kullanıldığı görülmektedir. Gelin başı yapımında kaymak tabağı bir çeki ile başa bağlanarak etrafına bir çenber üzerine bağlanmış rengarenk poçular ile tavuk tüyünden yapılmış cığa takılmaktadır. Poçuların arasına bazen ayna yerleştirilir.

2.1.2. Baş Örtüsü

Kadınlarda baş örtmek için kullanılan değişik kumaşlardan yapılmış bir örtüdür. Yörede baş örtüsü olarak pullu, yazma, çenber, tülbent, şifon ve duvak kullanılmaktadır.

2.1.3. Pullu

Fesin üzerine örtülen üzeri pullarla işlenmiş, kenarları oyalanmış kare şeklindeki kırmızı ve yeşil renkli şifonlara denilmektedir.

2.1.4. Çenber

Boyun veya alına bağlanan yemeni şeklinde tanımlanır. Çenber başa düz olarak örtüldüğü gibi çeki olarak fes veya tabağı başa bağlamak içinde için de kullanılmaktadır. Yazma ve tülbente de baş bağlamak için kullanıldığından çeki adı verilmektedir.

2.1.5. Yazma

Pamuklu kumaşlar üzerine boya, fırça ve tahta kalıplarla çizmek veya basmak suretiyle meydana getirilen eski bir elsanatı koludur. Kadınlar günümüzde de kullanmaktadır. Genç kızların çeyizinde iğne, tığ, firkete, oyali yazmalar yer almaktadır.

2.1.6. Poçu

Beldeki kuşağın kenarlarına takılan veya baş süslemede fesin üzerine bağlanan çenberden büyük, kare biçiminde olan krep ya da şifon örtülere denilmektedir.

2.1.7. Duvak

Yeni doğmuş çocuğun ya da gelinin başına takılıp yüzünü örten tül den ve renkli telli süs örtüsüdür.

2.1.8. Kadife Takım

İki parçadan oluşur. Bluz ve şalvardan oluşur. Özel günlerde (kız gezmesi, kına gecesi) giyilir.

Geleneksel giysilerde önemli bir yeri olan takılar ise günümüzde kadınların kıyafetlerini ve kendilerini süslemek için kullandıkları aksesuardır.

Yörede gümüş ve altından yapılmış bilezik, yüzük, kolye, küpe ve zincirlerle, boncuk, pul ve değerli taşlar takı olarak kullanılmaktadır. Kemerler, kumaş veya metalden yapılmış olup metal kemerler tokalarına ve biçimlerine göre fişek kemer, tosbağalı kemer adını almaktadır. Entari ve elbise üzerinde kullanılmaktadır.

2.2. ÇOCUK GİYİMİ

Erkek ve kız çocuklara doğumdan önce gömlek, zıbın, çene bağı gibi giyecekler hazırlanır.

Kundak kıyafeti kız ve erkek çocuklar için aynıdır. Kundaklama, kare biçimindeki bir örtünün bir kenarı içe kıvrılarak üçgen hale getirilip, çocuğa sarılmasıyla olur. Günümüzde bebeklerini kundaklamayan ebeveynlerin arttığını söyleyebiliriz.

Kundaktaki bebeklere takı olarak, altın takılır.

Emekleme döneminde çocuklara yeni elbiseler giydirilir.

Büyüme çağında genellikle erkek çocuklara pantolon, kızlara ise elbise giydirirler. Sünnet olan çocuk için özel olarak sünnet kıyafeti alınır.

Bayramlarda imkân dâhilinde çocuklar için yeni kıyafet yani bayramlık alınmaktadır.

Sosyal değişmeyle alakalı olarak eskiden çocuk kıyafetlerinde sık kullanılan boncuktan yapılmış kolyeler kullanılırken, bu durum günümüzde değişmiştir.

2.3. GENÇLERİN GİYİMİ

Genç kızlar iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Başlarını örten, etek ve yelek giyen, ayaklarına da örme patik geçiren kızlar ve başörtüsü kullanmayan, daha çok pantolon ve kısa kollu penye giyen kızlar. Yörede

okuyan kızların nerdeyse tamamı ikinci şekli tercih etmektedir. Genç kız giyimi ile gelin olmuş kadının giyimi eskiden farklıysa da günümüzde fark yoktur.

Delikanlı kıyafeti ise kumaş pantolon ve ceket ya da kot pantolon ve penyedir. Gençler genellikle kot pantolon ve penyeyi tercih etmektedir.

Mevsimlere bağlı olarak gençlerin giyiminde de değişiklikler olur. Kışları kalın, yazları ise daha ince giyecekler giyilir. Gençlerin giyim eşyaları, ilçedeki pazardan veya dükkânlardan satın alınmaktadır. Fakat yelek, kazak ve patik gibi elde örülen giyecekler evlerde üretilmektedir.

Gençlerin yatak kıyafeti pijamadır. Gençler süs unsuru olan takılara son zamanlarda fazla rağbet etmese de genç kızlar da erkekler de daha çok gümüşü tercih etmektedir.

2.4. YETİŞKİNLERİN GİYİMİ

Nişanlanacak kız ve erkeğin giyiminde, diğer giyiminde diğer giyeceklerle göre farklılık görülmez. Nişanlılık elbisesini maddi gücü yeten almaktadır. Nişanlı genç kızın süs unsuru altın bilezik, yüzük, küpedir.

Düğünlerde gelin dışında damat ve sağdıç yeni takım elbise giyer, kravat takar. Kaynata, kaynana, elti ve görümce kıyafetlerinin ise sadece daha düzgün, iyi olmasına dikkat edilir. Değilse özel bir kıyafetleri yoktur. Gelinin takıları ise altın bilezik, küpe, yüzük, altın lira ve altın bir setten oluşur.

Evli, dul, çocuklu kadın kıyafetleri arasında günümüzde bir fark görülmemektedir. Fakat eskiden halkın deyimiyle özellikle dul kadınlar, düşkün görünürlermiş. Günümüzde herkes elinden geldiğince üstüne başına bakmaktadır. İyi giyinmeye gayret etmektedir.

Kadının ve erkeğin iç çamaşırları atlet, don vs.dir. Kadının ve erkeğin kıyafeti ile dışarıda giydiği kıyafet pek fazla farklılık göstermez. Ancak misafirlğe giderken daha özenli giyinirler. Eskiden genç kadınlar sokağa

çıkarken atkı, yaşlı kadınlar da çiti denilen bir örtüyü kullanırmış. Günümüzde ise çok az kişi hâlâ kullanmaktadır.

Erkek ve kadının yaptıkları işlere göre kıyafetleri değişiklik göstermektedir. Bu kıyafetler mevsimlere göre kışın kalın, yazın ise ince olabilmektedir.

Aksesuar olarak kadınlar çanta kullanmaktadır. Yağmurlu havalarda hem kadınlar hem erkekler tarafından şemsiye taşınmaktadır. Yaşlı ve hasta kişiler yürümede kolaylık sağlaması için baston kullanmaktadır.

Küçük çocuklar bir yere giderken çocuk arabasıyla taşınır. Yürüyebilecek olanlar ellerinden tutularak götürülür. Eşyalar, elde de, omuzda da taşınabilir.

Alınan kıyafetlerde günümüzde belli bir renk seçilmemektedir. Herkes beğendiği rengi seçip alabilmektedir. Eskiden daha çok dikkat çekmeyen renkler tercih edilirmiş. Eskiden mendiller işlemeli ve renkli imiş. Şimdi ise aşağı yukarı bütün mendiller beyaz renktedir.

Giyilen kıyafetlerin çoğu dışarıdan alındığı için süs unsurları ve motifler eğer varsa giysinin üzerinde bulunmaktadır. Özel olarak tercih edilen bir motif ve süs bulunmamaktadır. Ancak namaz kılarken günah sayıldığı için alınan giyeceklerde canlı figürü olmamasına dikkat edilir. Kadınların taktığı başörtüsü dini inanıştan çok gelenekten kaynaklanmaktadır. Erkekler ise kasket kullanmaktadır.

Erkek ve kadın ibadet kıyafeti şöyledir: Kadınlar namaz esnasında örtülerini takarlar. Erkekler ise her zaman olmamakla birlikte takke giyerler. Cenazelerde giyilen özel bir kıyafet yoktur. Geçmişte ölünün yakınlarının iyi, gösterişli kıyafet giymesi ayıplanırken günümüzde böyle bir şey mevcut değil. Normal herkes gibi giyinirler.

Afyonkarahisar'ın asıl yöresel kıyafetleri artık unutulmaya yüz tutmuştur. Daha çok eskiden kullanılan bu kıyafetlerde erkeklerde başta fes, poçu, vücutta mintan, işlemeli cepken, sıkma, belde şal kuşak, şalvar, ayakta uzun koyu renk yanları işlemeli çoraplar, yine üzeri işlemeli ökçesiz yemeni bulunur.

Kadınlarda ise başta üst çember veya fes üzerinde yazma ve poçu takılır. Poçu omuzları örtebilecek şekilde geniştir. Üzeri işlemelidir. Uzun don giyilir. Bunlar genellikle koyu renkli olur ve onun üzerine üç etek giyilir. Üç eteğin kenarları işlemelidir. Ön kısımda ise sırma veya benzeri tipte işler bulunur. En üstte de uzun bir cepken giyilir. Bu cepkenin kenarları süslüdür. Ayaklarda çoraplar vardır. Bunlar koyu renklidir. İnce kösedan yapılmış yemeni giyilir.

Bu giysiler şu an yörede artık tercih edilmemektedir. Yörede gündelik hayatta kadınlar basma şalvar ve bluz giyer. Başlarına yemenin harici atkı adı verilen bir örtü örterler. Bu örtü baştan bele ve göğse kadar vücudu kaplayacak biçimde örtülür. Ayaklarda ise lastik ayakkabı yaygındır. Yöresel olarak düğünlerde genç kızların ve yeni gelinlerin tercih ettiği kıyafet ise kadife takımdır. Kadife takımlar çeşitli renk ve desenlerde kadife kumaşlardan dikilir. Bluz ve şalvar olmak üzere iki parçadan oluşur. Yakalarda ve kollarda inci işlemeler mevcuttur. Bele altın ve gümüş renklerde işlemeli demir kemerler takılır. Başa altın işlemeli fesler ve fes üstüne de pullu adı verilen pul işlemeli kırmızı veya yeşil renkte ki tüller takılır. Pullu ve fes genellikle yeni gelinlerde tercih edilir. Bekâr kızlar başlarına oyacı yazma alırlar. Bu kadife takımlara yörede her genç kız sahiptir. "Kız Gezmesi" adı verilen eğlencelerde giyilen bir kıyafettir. Günlük hayatta tercih edilmez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK MUTFAĞI

3.1. BELİRLİ ZAMANLARA ÖZGÜ YİYECEK-İÇECEKLER

Düğün, nişan, cenaze, gibi törenlerde pilav, helva, keşkek üçlüsü vazgeçilemez bir yiyecektir.

Doğum yapan kadına ziyarete gelen akraba, komşu ve tanıdıklar çeşitli hediyelerin yanında süt, yoğurt, çorba gibi yemek ve yiyecekler de getirilirler. Loğusa kadına yedirilen yiyecekler, kadının sütünü artırma amacı taşır.

3.2. SOFRA VE SOFRA ADABI

Kutsal kabul edilen sofraya, ailenin bir araya toplandığı, saygı duyulması gereken özel bir ortam olarak kabul edilir. Yemeğin hazırlanması “sofra kurmak” olarak adlandırılır.

Yemeğe başlamadan önce, genellikle özel toplantılarda sofraya duası okunur. Bu dua Kur'an'dan alınmış bir ayet veya “Allah'ım verdiğin nimetlere şükürler olsun.” şeklinde Türkçe bir duadır. “ Yemeğe buyurun.” sözüyle insanlar sofraya davet edilir. Yemeğe başlamadan önce “Afiyet olsun.” Misafirler sofradan kalkarken “ Ziyade olsun, bereketli olsun, elinize sağlık.” gibi dileklerde bulunurlar.

Sofrayı ve mutfakı ilgilendiren bazı uygulamalar gündelik yaşamda dile getirilemeyen düşüncelerin sözün dışında bir gösterimle açığa vurulmasını sağlar. Pilava kaşık saplanması (erkek), bulaşık yıkarken kap-kacağın gürültülü bir şekilde yıkanması (kız) evlilik isteğinin anneye-babaya belirtilme biçimidir.

3.3. KUTSALLIK TAŞIYAN YİYECEKLER

İnançsal boyut taşıyan buğday, ekmek, tuz, hurma, aşure, kurban eti gibi yemekler kutsallık taşırlar. Bu gibi yiyecekler halk arasında “Cennetten çıkma” olarak adlandırılır. Kutsallık niteliği yüklenen yiyeceklerin dışında dinsel olarak haram olarak kabul edilen yiyecekler de vardır. İslamiyet’in bazı besinlere getirdiği yasak (domuz eti, içki yasağı, bazı deniz ürünlerinin mekruh kabul edilmesi gibi) özellikle domuz eti için geçerliliğini korumaktadır.

Çay yöresi yemekleri incelendiğinde et yemekleri ve hamur işlerinin yaygın olarak yapıldığı görülür. Bölgeye özgü bazı ürünlerin örneğin (haşhaş) yöre yemeklerinde yaygın olarak kullanılması çeşit zenginliğinin oluşmasında etkilidir.

Afyonkarahisar ilinin Çay ilçesinin mutfağının genel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Haşhaş ve haşhaş yağı yaygın olarak kullanılır. (Özellikle hamur işlerinde)
- Yöresel yemeklerde et kullanımı yaygındır. Afyon mutfağında et yemekleri kendi yağı ile pişirilir. Ayrıca yağ ilavesi yapılmaz. Et yemeklerinin pişirme süresinin uzun tutulması yemeklere ayrı bir tat katmaktadır. Örneğin paça dört saatte, keşkek on iki saatte pişirilir.
- Yörede buğdaydan elde edilen göce ve düğü, nohut yemeklerde en çok kullanılan yiyeceklerdir.
- Yemeklerde iç yahut böbrek yağından sızdırılarak yapılan don yağı kullanılır. Hamur işleri Çay mutfağında önemli yere sahiptir. Çoğunlukla haşhaş ilavesi ile hazırlanan hamur işlerinde, başta mercimek olmak üzere peynir, patates ve kıyma iç malzemesi olarak kullanılır.

- Kaymak, Afyonkarahisar'a özgü bir üründür ve Çay mutfağının da vazgeçilmezleri arasında yer alır. Kaymak ve bal reçel ile birlikte kahvaltılarının vazgeçilmezidir. Ayrıca pek çok tatlıda örneğin ekmek kadayıfında da kaymak kullanılır.
- Afyonkarahisar mutfağında sebzenin yemeği de yapılmaktadır. Patlıcan, kabak, pırasa musakkası yapılan sebzelerdendir.
- Çay mutfağında bamya çorbası, keşkek, etli pilav, lahanası ve yaprak sarması, kuru taze biber dolması, vişne hoşafı, ekmek kadayıfı, arap aşısı mercimekli bükme, cevizli hamursuz ve haşkeşli nokul vazgeçilmezler arasında yer alır.

Çorbalar: En yaygın olarak yapılanlar, un çorbası, bamya çorbası, tarhana çorbası, yoğurt çorbası, mercimek çorbası ve miyane çorbasıdır.

Et Yemekleri: En yaygın olarak yapılanlar, biber dolması, kelem dolması, domates dolması, patlıcan dolması, ekşili köfte, tas kebabı, etli pilav, et kızartması, et yuvalağı, etli yumurta, garın, şipşip, ciğer kızartmasıdır.

Sebze Yemekleri: En yaygın olarak yapılanlar, kupuska, patates, kabak, bakla, bezelye, fasulye, yer elması, patlıcan, temizlik, ıspanak.

Göce Yemekleri: Göce Yuvalağı, Keşkek.

Hamur İşleri: Haşhaşlı pide, beysemet, öyme, lokma, pişi, börek, ocak bükmesi, katmer, hamırsız, şepit, sakalı sarkan, ağzı açık, mantı, erişte, arap aşısı, hamur aşısı.

İçecekler: Hoşaf, ayran, limonata, pekmez, kuşburnu, şalgam, şerbet, kızılıcak şurubu.

Tatlılar: Baklava, firma, güllaç, tel helva, sütlaç, muhallebi, pelte, incir dolması, ekmek tatlısı, tel kadayıf, irmik helvası, un helvası.

Çerezler: Fındık, ceviz, dut kurusu, ay çiçeği, elma, kakı, kiraz kurusu, armut kakı.

Aşağıda Çay yöresinde yaygın olarak yapılan ve diğer yörelerde çok fazla rastlanmayan ya da diğer yörelerden farklı olarak yapılan birkaç yemeğe örnek verilmiştir.

1. Bamyacı çorbası: Bamyacı Çay yemek kültürünün bir farklılığıdır. Sıra yemeklerinin vazgeçilmezidir. Kuru bamyanın bol et ve soğan ile birlikte haşlanması ile yapılır. Bol ekşili olarak ikram edilir.
2. Keşkek: Keşkek pek çok yörede rastlanan bir yemek türü olsa da ilçemizde her yöreden farklı olarak pişirilir. Özelliğı mutlaka toprak tava içerisinde pişirilmesidir. Göce ve kemikli et ile yapılan bu yemek mahalle fırınına sürölür yaklaşık on iki saat piştikten sonra hazır olur.
3. Bükme: Adını katlama şeklinden alır. Yaz aylarında ise kavun karpuz ile kışın vişne hoşafıyla yenilen bükme vazgeçilmez hamur işimizdir. Bükme genellikle yeşil mercimek katılarak yapılır. Hamurun içine haşlanmış mercimek haşlanmış nohut, peynir, kıyma, ıspanak konularak da yapılır. Fakat en yaygın olarak tercih edileni mercimeklisidir. Ayrıca isteğe bağılı olarak hamur haşhaş ile yoğrulur ve bu iç malzemesi haşhaşlı hamurun içinde pişirilir.
4. Nokul: Bükme benzeri bir hamur işidir. Ancak bükme kadar zahmetli değildir. Nokulun özelliğı kat kat haşhaş eklenerek açılmasıdır. Nokulun içine ise iç malzemesi olarak peynirli patates veya kıymalı patates konulur.
5. Hamırsız: Mayasız hamurdan yapılan bir çeşit ekmektir. Ceviz içiyle ve haşhaş ile yoğrulur. Üstüne özel süslemeler yapılarak pişirilir.

6. Arap aşı: Oldukça ilginç bir yemektir. Özellikle kışın yapılır. Tavuk, hindi veya ördek eti katılarak hazırlanan özel bir çorbası vardır. Çorbanın diğer bir özelliği de olabildiğince fazla acı kullanılarak yapılmasıdır. Çorbanın yanında tepsilere önceden dökülmüş ve dondurulmuş bir çeşit hamur sunulur. Sunulan hamur parçalar halinde tepsinin kenarlarında yer alır. Arap aşı çorbası bu hamurların çorbaya bandırılması ile yenilen bir tür yemektir.
7. Afyon ekmeği: Patatesler haşlanır ve ezilir. Üzeri örtülerek bir kenarda bekletilir. Bir kabın içine acı maya koyulur. Üzerine un ve ılık su dökülerek maya yoğrulur. Üzeri örtülür ve mayalanması için sabaha kadar bekletilir. Ekmeği fırına atmadan yaklaşık iki saat önce hamur yoğrulmaya başlanır. Tekneye un elenir. Un teknenin bir tarafında bekletilir. Patates sıcak suyla önce karıştırılır, böylelikle patates ısınmış olur. Maya patatesin üzerine dökülür, karıştırılır. Karılan bu hamurla teknenin diğer tarafındaki un yavaş yavaş yoğrularak birleştirilir. Su dökerek suyunu alıncaya kadar yaklaşık bir saat yoğrulur. Hamur kıvama gelince teknedan alınır. Ersiyanla teknenin kenarları temizlenir. Hamurun üzerine un serpilir. Mendille üzeri örtülür. Yaklaşık bir saat kadar hamurun kabarması beklenir. Hamurun kabardığını anlamak için hamurun üzerine bastırılır. Elle yapılan çukur tekrar doluyorsa hamur kabarmış demektir. Bu arada ekmekler fırında pişeceğinden fırın odun ateşiyle yakılır. Hamurlara ekmek şekli verildikten sonra odun ateşiyle yakılan, ısıtılan ve közlerinden temizlenen fırına üzeri unlanmış kürek yardımıyla ekmekler atılır. Afyonkarahisar'da ve Çay ilçesinde ekmekler mahalle fırınlarında yapılmaktadır. Burada ekmek yapmak için sıra

alınır. Bu işleme “ Nöbet Alma” denir. Ekmekler piştiğinde fırıncıya bir ekmek parası tutarında “Hak Parası” verilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEKİMLİK

4.1. HALK HEKİMLİĞİ

Haşhaş, bazı maddeler ve haşhaş ile bazı maddelerin (kişniş, ardıç, bal, sirke, zeytinyağı, karabiber, kekik yağı, Hindistan cevizi, badem, tatlı badem yağı, dana yağı, süt, limon vb.) karışımları baş ve romatizma ağrılarında, diş ağrılarında, kulak ağrılarında, çocukların uykusuzluğunda, solunum yolları hastalıklarında, sindirim sistemi hastalıklarında ve deri hastalıklarında kullanılır.

1. Baş ve romatizma ağrılarında:

A. Sırt ağrılarında ağrıyan yere bir miktar karabiber ekilir.

B. Daha sonra afyon keten tohumu, tütün tozu sirkeyle kaynatılıp bu karışım sırtta sürülür ve tülbentle örtülür.

C. İki veya üç adet haşhaş başı suda kaynatılır ve bir çay bardağı içilir.

Ç. Afyon zeytinyağı ile karıştırılır ve ağrıyan yerlere sürülür.

D. Bir miktar afyon kişniş, ardıç ve bal ile karıştırılarak alınır.

E. Afyonun sirke ile karışımından elde edilen macun ağrıyan yerlere sürülür.

F. Bir avuç kına su ile bulamaç haline getirilir ve saçlı deriye sürülür.

G. Başın tepe kısmındaki saçlar kesilir, kına serpilir.

Ğ. Ceviz yaprağı başa sarılır.

H. Ceviz yaprağı ve çöğen yaprağını bir kapta döğüp ağrıyan yerlere sürerler.

I. Romatizma için sülüğü ağrıyan yerlere koyarlar.

2. Diş ağrılarında:

A. Çürük diş üzerine mercimek büyüklüğünde afyon konulur, üzerine balmumu yapıştırılır.

B. Afyon, kükürt, sirke karıştırılarak gargara yapılır.

3. Kulak ağrılarında:

A. Dana yağı, süt ve miktar afyon karıştırılarak elde edilen karışımdan bir miktar kulağa konur.

4. Çocuk uykusuzluğunda:

A. Bir miktar haşhaş tohumu temiz bez içerisinde emzik biçiminde verilir.

B. Kaynatılmış afyonun birkaç damla suyu içirilir.

C. Ağlayan çocuklara ezilmiş haşhaş, pekmez veya şekerle karıştırılır, tülbent içinde çıkın yapılarak verilir.

5. Solunum yolları hastalıklarında:

A. Bademcik ve boğaz ağrısı için haşhaş peltesi duruca suda pişirilip ılık içilir.

B. Soğuk algınlığı için haşhaş kozasının kabuğu bir miktar kaba konur üzerine karabiber, sirke, limon, kinin, aspirin ilave edilir. Bir defa kaynatılır. Vücuda sürülür.

C. Öksürük için sürtülmüş haşhaş yenir veya kozası kaynatılarak yenir.

6. Sindirim sistemi hastalıklarında:

A. Afyon basur üzerine sürülürse ağrıyı keser. İyi gelir.

B. Basur için kirpi yerler.

C. Mercimek kadarı su ile yutulursa ishali keser.

7. Deri hastalıklarında:

- A. Siğil haşhaş çöpü ile yakılır.
- B. Siğil hocaya okutulur.

8. Güçlenmek ve güzelleşmek için: Haşhaşın erkeklerin gücünü arttırdığına, kadınları güzelleştirdiğine inanılır.

9. Yüksek ateşli hastalıklarda:

- A. Ateşi düşürmek için kişinin vücuduna ispirto ve sirke sürerler.
- B. Ateşi düşürmek için kişiye sirke içirirler.

10. Soğuktan donma için:

- A. Kaynar suda bekletirler.

11. Bere, yara için:

- A. Bere üzerine bir kaptan düşen soğan sarılır.
- B. Herhangi bir yerden düşen kişiyi beresini alsın diye koyun deresine sararlar.

12. İltihap için:

- A. Domuz topulağını kullanırlar.
- B. Sıcak suyun üzerine oturulur. Buharın etkisiyle iltihap giderilmeye çalışılır.
- C. Maydanoz kaynatılır ve içilir.

13. Çocuk sahibi olmak için:

- A. Yaşlı ve tecrübeli kadınların önerdikleri şekilde inek sütünün buğusuna oturulur.
- B. Bel veya kasık çektilir.

C. Bal, kara üzüm ve çeşitli baharatlarla hazırlanan bir karışım tavsiye edilir.

14. Bedensel gelişimi zayıf olanlara:

A. Bildircin yumurtası içirilir.

15. Yanık için:

A. Soğuk su dökülür. Kabarmadan önce tuz dökülür.

16. Kulak sancısı için:

A. Anne sütü kulağa dökülür.

17. Bel ağrısı –sırt ağrısı için:

A. Bardak kapama yapılır. (Şişe çekme)

18. Göbek çıkması için:

A. Yeni doğan bazı çocukların göbeği çıkar. Fıtık olur diye top yapıp sarılır.

4.2. HALK VETERİNERLİĞİ

Hayvan hastalıkları

1. Sancılı hayvanlara afyon yutturulur.

2. Su sakağısı hastalığında burun akıntısını gidermek için bir miktar afyon kargı ile hayvanın burnuna üflenir.

3. Hayvanda yara çıkarsa, yarasına kurt düşmesin diye tuzlu katran sürülür.

4. İshal olan hayvana geren otunun kökü kaynatılır, suyu içilir veya yedirilir. İri buğday da verilir.

5. Hayvan fazla arpa yemişse, çokça da su içmişse karnı şişer, yediklerini eritemez. Böyle zamanlarda hayvan suya çekilir. Yani suyun içine sokulur, hayvan orada soğuklar, ishal olunca da içindekini boşaltır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK İNANÇLARI

5.1. İNANÇLAR

5.1.1. Dinin Çay ilçesi ve Çevresindeki Önemi

Çay ilçesi ve çevresinde dinî değer ve düşünce sistemleri, ekonomik alandan sosyal ve kültürel alana kadar pek çok durumda ve olayda kendini açıkça göstermekte ve hissettirmektedir. Bu durum yöre insanının hem yaşama biçimine hem de günlük konuşma diline belirgin bir biçimde yansımaktadır.

Yöre genelinde mezhep farklılığı yok diyebiliriz. Neredeyse tamamı Hanefî-Sünnî olan halk, bu alanda da diğer alanlarda olduğu gibi küçük kapalı toplum özelliklerini bünyesinde bulundurmaktadır.

5.1.2. Dindarlaşma Süreci

Yörede yetişmekte olan çocuklara resmî eğitim ve öğretimin yanında bazen onun kadar bazen daha da önemli olduğu düşünülen dinî eğitim ve öğretimin yaygın bir biçimde kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

İlkokul çağındaki kız ve erkek çocuklardan büyük bir bölümünün okulun kapalı olduğu dönemlerde camilere gidip sure ezberlediklerini, dinî bilgileri öğrendiklerini görmekteyiz.

Aile büyükleri, genç ve yetişkinleri gerek davranışları gerekse anlattıkları dinî hikâyeleri ile namaz kılmaya, oruç tutmaya, dinin bütün gereklerini yerine getirmeye teşvik etmektedirler.

Gözlenebildiği kadarıyla orta yaşın üstündeki kadın-erkek pek çok kişi namaz kılma, namaz vakitlerini kaçırmama konusunda titizlik göstermektedir. Özellikle cuma günleri insanlar işlerini bırakıp cumaya giderler.

Yaşlılar “ Ramazanı karşılamak için ” üç aylarda da oruç tutarlar. Bu konu, kişisel isteğe bağlı olarak kabul edildiği hâlde, Ramazan ayında oruç tutmak ve çevredeki herkesin tutmasını sağlamak kişiler için bir görev gibi algılanmaktadır.

Oruç tutmayan, çoğunluğun oruçlu olduğu sırada açık ve rahat bir biçimde yemek yiyip sigara içenlerin toplum tarafından genellikle hoş karşılanmadığını ve hatta şaka yollu da olsa uyarıldığını söyleyebiliriz.

Zekât ve fitrelerini zamanında ve eksiksiz olarak uygun kişilere verme ve ölen bir kişinin ardından yapılması gereken dinsel görevleri noksansız yerine getirmeyi önemseyen halk, hacca gitme olayına da ayrı bir önem vermektedir. Halk daha çok karı-koca gidip gelmeyi tercih etmektedir. Hacı olup yöreye dönenler çevrelerinde belirli bir statü sahibi olmaktadır.

Hacıya gidecek olanlar toplanan halk ile helâlleşip vedalaştıktan sonra bu kişileri dua ve ilâhilerle Dört yol meydanından uğurlanır.

Hacıdan gelenler için “Hacı Kınası” adı verilen bir toplantının yapıldığı, mevlüt okutulduğu, hacı kınasına gelen kişilere etli pilav ikram edildiği de yörede tespit edilmiştir.

Hacıdan dönenler, komşularına akrabalarına seccade, tesbih, zenzem, hurma, kına, boncuktan takılar vb. hediyeler, kendileri için de kefen alırlar.

5.1.3. Dinî Değer- İnanç ve Gelenekler Sistemi

5.1.3.1. Hoca ve Statüsü – Hocaya Karşı Görevler

Yörede, camilerde görevli bulunan hocalara karşı genelde bir saygı duyulduğu, başta dinî konular olmak üzere diğer bazı konularda da onların görüşlerinin alındığı, dinsel görevler yerine getirilirken hocaların örnek alındığı genel bir gözlem olarak ifade edilebilir.

Camide görevli hocalar, doğum, sünnet, düğün, hac görevi, ölüm vb. önemli günler ve dönemlerde yöre halkının yanında yer alır. Bu törenlerdeki dinsel niteliklerin yaşatılması konusunda halka yol göstermektedir.

5.1.3.2. Ahret Kardeşliği

Yörede ahret kardeşi edinme eğiliminin olduğunu söyleyebiliriz. İyi ilişkiler içinde olan aynı cinsten kişiler arasında olması uygun görülür. Ahret kardeşi olan kişiler birbirlerine karşı çeşitli görev ve sorumluluklar üstlenir. Birbirlerine “kardeşim” diye seslenirler.

5.1.3.3. Türbeler

Herhangi bir arzularının gerçekleşmesini isteyenler, çocuk sahibi olamayanlar, bazı hastalıklara şifa bulamayanlar yöredeki türbeleri ziyaret ederler.

Kendileriyle görüşme yaptığımız kadınlardan bazıları bir dilekleri olduğunda kutsal saydıkları yerlere paçavra, iplikler ve yazmalar bağladıklarını belirtmişlerdir.

5.1.3.4. Yağmur Duası

Yağmur duasına çıkılması gerektiğinde yöre halkına bir cuma günü camide duyurulur ya da belediyeden anonsu yapılır. Sebebi katılımın fazla olmasını sağlamaktır. Her yıl nisan veya mayıs aylarında kuraklık olsun veya olmasın, ilçe merkezinde Hacıpınar denilen yerde köylerde ise, köyün münasip

bir alanında yağmur duaları yapılır. İnanişâ göre, bu duaların kabulü halinde memlekette kıtlık ve yokluk olmayacaktır. Yağmur dualarında mutlaka yemek yenir. Yemeklerdeki gıdalar, herkesin elinden kopan yiyecekleri vermesiyle oluşur. Bu gelenek her yıl tekrarlanır.

5.1.3.5. Diğer İnançlar ve İşlemler

“Toplumun işlerliği ve sağlığı için insanlar tarafından yazılı yasalar ortaya konur ve bunlara herkesin uyması istenir. Bunlar görünen, bilinen ve uyulması için bir zorunluluk ölçüsü olan kurallardır. Ama bir de görünmeyen yasalar vardır ki zorunluluk olmadığı halde insanlar tarafından çoğu kez kendiliğinden uyulur. Bu görünmeyen kurallarda tıpkı anayasa gibi toplum düzenini sağlamada etkin bir işleve sahiptir; hatta dikkat edildiğinde kimi yerde, daha etkin bir yaptırım gücüne sahip olduğu görülür” (Demirci, 1998: 84).

Yörede bazı davranışların ve olayların uğursuzluk getireceğine inanılarak bunlardan uzak durmaya çalışıldığı görülmektedir. Merdiven altından geçilmesi, kapı eşiğinde oturulması, gece vakti kara kediye rastlanılması, tilkinin bir yerde görülmesi, horoz veya baykuşun ötmesi, dar vakitte yemek yenmesi, ceviz ağacının altında uyunması, ekmek kırığı dökmek, çiğnemek ve aynanın kırılması gibi.

Geceleri tırnak kesen gençleri yaşlılar “günahtır” sözüyle engellemeye çalışırken; sakız çiğneyenlere de, “geceleyin sakız çiğnenmez. Ölülerin etini çiğnemiş olursun.” denilerek uyarılarda bulunulur.

Günlerle ilgili olan yaygın inançlar, salı, perşembe ve cuma günleri üzerine yoğunlaşmıştır. Salı günü bir işe başlamamaya dikkat ederler çünkü başlanan iş her ne olursa olsun kolay kolay bitmeyeceğine, işin sallanıp duracağına inanırlar. Perşembe günü tırnak kesen erkeklerin kız çocuklarının uzun ömürlü olacağı ifade edilir. Cuma günleri cuma namazının bitimine kadar

ev işi yapmak , “Cuma günü melekler gökten yere abdest almaya inerler. O sırada çamaşır yıkayan bir kişi meleklerin kanatlarının kırılmasına neden olur.” biçimindeki bir açıklamayla yasaklanmaktadır.

Vücudun çeşitli bölümlerinin kaşınma, yanma, çınlama ve seğirme vb. geçici fizyolojik değişimlerinin de bir takım olumlu ve olumsuz olay ve durumlara belirti olarak algılandığı, yörede sıkça görülmektedir.

Görüştiğimiz kaynak kişiler, sağ avuç kaşınırsa para gireceğine, sol avuç kaşınırsa para çıkacağına inanıldığını belirtmiştir. Yine kaşınan bir ayaksa yola çıkılacağına, kaşınan bir sırtsa dayak yenileceğinin belirtisidir. Kulağı çınlayan kişi kendisini anan birinin olduğuna, gözü seğiren bir kişi misafir geleceğine ya da umulmadık bir olayla karşılaşılacağına inanır.

Yörede ayrıca tılsım, muska ve büyü gibi bir takım nesnelere de yaygın olarak inanılmaktadır. Yaşamı etkileyen kısırlık, hastalık, evlenebilme, evlenememe, geçimsizlik gibi konuları, ilgili kişilere yapılmış ya da yaptırılmış muska ve büyüler etkeni ile açıklanmaktadır. Yine bu konulardaki sorunların çözümü için bunlara başvurulmaktadır.

Okunmuş-üflenmiş yiyeceklerin ilgili kişilere yedirilmesi gibi yazılan muskaların da söz konusu kişilerin üzerlerinde taşınması gerekir. Yöre halkı büyüü ak büyü ve kara büyü olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ak büyü anlamında yapılan ve kişileri zararlı dış etkilerden korumayı amaçlayan bu tip işlemlerde gönüllü ya da haberli olarak korunmak istenen kişiye bu yiyecekler yedirilir, majik içerikli nesneler ise takılır. Kara büyü anlamını taşıyan ve insanın hayatına, sağlığına, sahip olduğu eşyalara, hayvanlarına vb. zarar vermeye yönelik; birinin hastalığına ve ölümüne neden olmak için ve sevişenleri ayırmak için yapılan işlemlerde ise haberi olmadan onunla ilgili bir yere bırakılır ya da yedirilir.

5.1.4. Rüya Tabirleri

Yöre insanına göre rüya gördüğün zaman başkasına söylememek, sabretmek gerekir. Rüyada iyi bir şey görmemişsen uyandığında, “evzu

besmele” çekip, sol yanına üflemek ya da gördüğün rüyayı akan suya anlatmak gerekir. Böylece şerden beladan korunduklarına inanırlar.

1. Rüyada ekmek görmek, iyiye işarettir.
2. Rüyada buğday görmek, darlığa işarettir.
3. Rüyada bozuk para görmek, iyiye yorulmaz.
4. Rüyada ot, yeşillik görmek, iyiye işarettir.
5. Rüyada sel görmek, iyiye yorulmaz.
6. Rüyada kar-yağmur görmek, yerin bereketine işaret eder.
7. Rüyada kan görmek, iyiye işaret rüyayı bozar.
8. Rüyada köpek görmek, düşmana delalet eder.
9. Rüyada yılan görmek, düşmana delalet eder.
10. Rüyada duru, temiz su görmek, iyiliğe delalet eder.
11. Rüyada dişin çıkması iyiye yorulmaz.
12. Rüyada yumurta görmek kadınların kavgasına delalet eder.
13. Rüyada telefon görmek, habere delalettir.
14. Rüyada silah görmek sese, habere delalet eder.
15. Rüyada ölü görmek diri görmeye delalet eder.
16. Rüyada ocak görmek mala işarettir.
17. Rüyada herhangi bir peygamber görmek, hayır ve başarı ile yorumlanır.
18. Rüyada pusula görmek, büyüklerinizin nasihatlarını dinlerseniz her işte başarı kazanacağınıza işarettir.
19. Rüyada sabah olduğunu görmek feraha çıkmak olarak yorumlanır.
20. Rüyada saçını uzun görmek iyidir. Ömrün uzadığına inanılır.

ALTINCI BÖLÜM

HALK BİLGİSİ

6.1. HALK METEOROLOJİSİ

Yörede meteorolojik olaylar Allah'ın bir hikmeti olarak değerlendirilir. Yöre insanının dilinde yağmurun adı rahmettir. Yağmurun yağmadığı zamanlarda yağmur duasına çıkılır.

Sabahları güneşin önünde bulut olursa yağmur yağar.

Kibleden rüzgar eserse bulut da gelirse yağışa işarettir.

Soğuk, sert geçen bu günden sonra gece hava açarsa, ertesi günü havanın iyi olacağına işarettir.

Gece gökyüzünde yıldızlar net olarak görünüyorsa ertesi gün havanın iyi olacağına işarettir.

Yaz günü, gece yıldızlar çok seyrek olursa kuraklığın süreceğine işarettir.

Kırağın olacağı akşamdan belli olur.

Yaz aylarında haddinden fazla aşırı sıcak olduğunda yağmur yağar.

Kar, ince yağarsa her yeri doldurur. Eğer iri yağarsa çok sürmez, kesilir.

YEDİNCİ BÖLÜM

HALK MİMARİSİ

7.1. EV YAPIMI

İlçede iki tip evden söz etmek mümkündür. Biri geleneksel ahşap ev, diğeri şehir tipi betonarme evler. Günümüzde tercih edilen ev tipi şehir tipi betonarme evlerdir. Geleneksel evlerin yanında yardımcı yapı olarak ahır, samanlık, odunluk, kümes vs. yapılar bulunur. Yapılan evlerin planını, inşasını muhitteki ustalar gerçekleştirirken günümüzde bu tip evler yok denecek kadar azdır. Betonarme tipi evleri mütahitler yapmaktadır.

Ahşap ev inşaatının başlıca malzemesi kerestedir. Betonarme tipi evlerde bilindiği gibi başlıca yapı maddeleri taş, kum, tuğla ve çimentodur.

Ev inşasının yapımında ustaların kullandığı başlıca aletler; marangozlar için, terazi, keser, balta ve bıçkıdır. Duvar ustaları ise, mala, şakül, çekiç gibi aletlerdir.

Ahşap evle betonarme evin temelini atılması farklıdır. Eskiden ahşap ev yapılırken evin dört köşesine dört direk dikilir, direkler üzerine inşa edilmiştir. Şimdi betonarme evler için temel kazılıyor. Daha sonra taş veya betonla temel çakılıyor. Bazı evlerin temeli atılırken kurban kesilebiliyor.

Evlerin yer seçiminde cephe tayininde kible yönü (güney cephesi) tercih edilmektedir.

Evin çatısının yapılması sırasında bayrak asılır. Bu eski bir gelenektir. Hatta ev sahibi 4 m civarında bir basma asar. Bunu ustalara bahşiş olarak verir. Ayrıca ev yapımı bitene kadar ustalara yemek yedirilir. Günümüzde bu geleneğin zayıfladığını söyleyebiliriz.

İnşaat bitip, eve yerleştikten sonra en yakın komşulardan başlamak üzere ziyaretçiler gelir. “Hayırlı olsun.” denir. Eve bir hediye getirilir. Bu genellikle süs eşyası (saat, vazo vs.) olur.

Evlere göz değmemesi için evin en çok görünen yerine nazar boncuğu asanlar var.

7.2. EVİN BÖLÜMLERİ VE DEKARASYONU

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EL SANATLARI

“El sanatlarını, bireylerin bilgi ve becerisine dayanan, genellikle doğal hammaddelerin basit araçlar veya elle şekillendirilerek yapılan aynı zamanda toplumun kültürünü gelenek, görenek ve folklorik özelliklerini taşıyan ve üreten kişinin duygu, düşüncesini yansıtan ihtiyaç karşılayıcı, gelir getirici ürünler olarak açıklayabiliriz (Altun, 2004: 384).”

Aşağıda yörede yaygın olarak kullanılan el sanatlarına yer verilmiştir. Halı ve kilim dokumacılığı, keçe yapımı gibi el sanatları yöremizde yapılıyor olsa da yaygın değildir.

- Oya ve Dantel: El sanatlarımız içinde yer alan işleme, oya, dantel ve diğer örgü çeşitleri Anadolu insanımızın evini, genç kızlarımızın çeyizini süslemiştir. Hatta ve renk motiflerdeki anlamlar sayesinde iletişim aracıda olmuştur. Örgü sanatı içinde yer alan oya ince veya kalın bükümlü çeşitli cins ipliklerin yardımı ve birbiri üzerineilmek atılması ile yapılır. Oyalar çember, yemeni, yazma, gömleklerin kol ve etek uçlarına yapılmaktadır. Danteller ise çarşaf ve yatak örtüsü kenarlarına, yataklara ve havlu kenarlarına yapılmakta ayrıca vitrin, buzdolabı, televizyon gibi çeşitli eşyaları örtmekte de kullanılmaktadır.

- Oyalardan iğne oyalarının malzemesi genellikle ipektir. Küçük iğnelerle düğmelemek sureti ile işlenir. Düğümler sıkıştıkça örgü gözleri küçülür. Tığ oyalarının malzemesi pamuk ipliğidir. Tığ oyası, tığ ile zincir çekilerek örülür. Oluşturulacak motifin şekline göre zincirler birbirine eklenir.

Mekik oyasında ise, mekikteki iplikler motifin biçimine göre halkalanarak örülmektedir. Yörede genç kızların çeyizlerine konmak üzere

yapımı daha zor görünüşü güzel ve kıymetli olan iğne oyası günlük hayatta kullanılmak üzere tığ, mekik ve firkete oyları yapılmaktadır.

- İşleme: İşleme beyaz ve renkli her tür kumaşa renkli iplik ve iğne ile yapılmaktadır. İşlemeli çeyiz eşyalarının evlilik törenleri sırasında sergilenerek gösterilmesi, işleme sanatının günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Her parça işleme, üzerindeki renk, motif ve kompozisyonları ile ayrı bir değer taşır. Ayrıca işlemeyi yapan kişinin zevkini yansıtır. Nakışlar elle yapıldığı gibi gergef ya da kasnak üzerinde de işlenir. Çay'da kullanılan işleme teknikleri arasında antika, etamin işi, Antep işi ajurlu, delikli, sayman akışlar, pullu işlemler, kanaviçe, Çin iğnesi, dival ve aplikasyon işler yer alır.

Patik: Çay örme işleri, el sanatları içinde önemli bir yere sahiptir. Koyun yünü kirman, tarak, şiş, iğne gibi basit araçlar kullanılarak çorap, eldiven, kazak, içlik gibi eşyalar haline getirilir. Örülecek erkek çorabı olduğu zaman çoğunlukla düz ya da kendinden motifli örgü çeşitleri kullanılır. Çoraplar diz yüksekliğinde ve şiş ile örülür. Kadın çorapları nakışla olur. Patiklerde en çok kırmızı, kahverengi, krem, yeşil, mavi, sarı renkleri kullanılmıştır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

HALK OYUNLARI

“Halk oyunları günlük yaşamda hep bir sebebe dayandırılarak icra edilmiştir. Asırlar öncesi Orta Asya’da yağ törenlerinde görülen müzik ve dans günümüzde düğünde, nişanda, askere uğurlama, yaylaya çıkış ve iniş, doğum, dini ve millî bayramlar kazanılan zaferler, Hıdırellez, Nevruz gibi mevsimlik bayramlar, hasat sonu, ferfene, borana, sıra gezmesi, kürsü başı sohbetleri gibi özel gün ve toplantılarda yer almaktadır (Çağlayan, 2002: 62).”

Afyonkarahisar’ın halk oyunları çeşitli özellikler gösterir. Ege’nin zeybek, Akdeniz’in teke, Konya’nın kaşıklı tür oyunlarındaki ezgi ve giyimi Afyonkarahisar halk oyunlarında dolayısıyla Çay ilçesi halk oyunlarında da bulmak mümkündür.

“Dam başına asa da koymuş galbırı, hezin hezin gir kapıdan, çemberim dalda kaldı” adlı kaşık oyunları ve havalarında giysiler ve sert efe tarzı hareketler “Zeybek” türünü andırır. Ancak İç Anadolu’nun etkisiyle kaşıkla oynanır. Her üç parçada müzik aksak ritimdedir yavaştır. Ancak bu yavaşlık Ege yöresi zeybekleri kadar değildir. Kaşıkla oynandığı için bir diğer yönü ile de İç Anadolu’nun kırık havalarının ritmine uyar.

Çay ilçesine gelindikçe bu türlerin yanında daha hızlı ritimli türküler ve daha hareketli oyunlar da görülür. “Kara da koçun boynuzu, Emir dağlarına kara da gidilir, Karakolda doğru söyler mahkemede şaşar” türkülerinde daha hareketli bir ritim görülür.

Çay halk oyunlarında erkekler “Dam başına asa da koymuş kalbırı ve Hezin hezin gir kapıdan” türkülerinin oyunlarını tercih eder. Bu türkülerin çalınmadığı ve oynanmadığı düğün yoktur.

Kadınlar ise “Kara da koçun boynuzu, Develi, Köroğlu ve Çemberim dalda kaldı” gibi türkülerde oyunlar oynarlar. Çoğunluğu dörtlü oynanan bu oyunlar kadınlar arasında şu anda unutulmaya yüz tutmuştur.

Öte yandan Afyonkarahisar genelinde “Bozlak” türüne de rastlanır. “Kaçındasın Gelin Ümmü” bu tür parçalara iyi bir örnek teşkil eder. Ayrıca “Kerem Dizisi” denen türkülere de rastlanır. Afyonkarahisar’ın “İnce Mehmet” türküsü ünlüdür ve “Kerem Dizisi” ile söylenir.

ONUNCU BÖLÜM

ÇOCUK OYUNLARI

Çocuklarımızı eğlendiren onları mutlu eden çocuk olmanın neşesini ve sevincini ortaya koyan çocuk oyunları vardır. Yaz-kış hangi mevsim olursa olsun mahalle ve sokak aralarına daldığımız zaman onların gülüş çığırış içinde çeşitli oyunlar oynadıklarına şahit oluruz.

10.1. SAKLAMBAÇ (SOBELİ)

Saklambaç oyunu birden fazla oyuncu tarafından oynanır. Oyuncular arasında seçim yapılır ve bir kişi ebe olarak belirlenir. Ebe, oyuncular arasında belirlenen bir sayıya kadar sayar ve bu arada diğer oyuncular saklanır. Ebe saydıktan sonra “sağıma, soluma, arkama, önüme saklanan ebe” der ve gözlerini açar. Ebe, saklanan diğer oyuncuları bulmaya çalışır. Ebe, ilk gördüğü oyuncuyu önceden belirlenmiş olan bir duvara ya da ağaca gördüğü oyuncuyu sobeler. Diğer arkadaşlarını da bulduktan sonra ilk sobelenen oyuncu ebe olur. Eğer ebe diğer oyuncuları sobeleyemezse tekrar ebe olur ve oyun böylece devam eder.

10.2. ÇELİK ÇOMAK

Bir büyük ve bir de küçük çubukla oynanan bir oyundur. İlk önce küçük bir yalak (çukur) açılır. Buraya küçük olan çubuk (çomak) konur. Eşler belirlenir ve ilk önce oyuna başlayan eşler çelik ile çomağı yalaktan fırlatırlar. Karşı eşler de çomağı alarak yalağa konulan çeliği vurmaya çalışırlar. Eğer vurulursa el onlara geçer. Fakat vuramazlarsa çomağı gönderen oyuncu çomağı kaldırıp çelik ile üç defa vurmaya çalışır. Daha sonra çelikle önceden belirlenen rakam kadar sayılır. Oyun böylece devam eder. Ulaşılmak istenen sayıya ulaşan takım kazanmış olur.

10.3. AL SATARIM - BAL SATARIM

Bu oyun birden fazla oyuncu tarafından oynanır. Oyuncular bir daire oluşturacak şekilde sıralanır ve bulundukları yere çömelirler. Oyuncular arasından birinin eline mendil verilir ve bu kimse ebe seçilir. Bu kişi elindeki mendille dairenin etrafında döner durur. Bir taraftan da:

Al satarım

Bal satarım

Ustam ölmüş

Ben satarım

Ustamın kökü sarıdır.

Satsam on beş liradır.

Zambak zambak

Dön de arkana iyice bak

şarkısını söyler ve mendilini dairenin etrafında dönerken düşündüğü kişinin arkasına bırakır ve kaçmaya başlar. Mendili alan kişi mendili bırakan kişiyi yakalamaya çalışır. Eğer mendili bırakan kişi mendili bıraktığı kişinin yerini kaparsa ebelikten kurtulmuş olur. Eğer mendili bırakan ebe mendili bıraktığı kişinin yerini kapamazsa tekrar ebe olur. Oyun böylece ebe olan kişi çileden çıkana dek devam eder.

10.4. ÜREMELİ

Bu oyun birden fazla oyuncu tarafından oynanır. Oyuncular arasında seçim yapılır. Tüm oyuncular bir yere toplanır ve aralarından birisi “ O lili lili papatya dilli, kız senin saçın kaç telli” der. Kişinin parmağı kimi gösterirse o kişi bir sayı söyler ve o kişinin söylediği sayı kadar kişi sayıldıktan sonra çıkan kişi ebe olur. Ebe olan kişi üçe kadar sayar. Diğer oyuncular da bu arada kaçmaya başlarlar. Ebenin yakaladıkları ebeye katılır ve ona yardımcı olur.

Herkes yakalanıncaya dek ebe ebelikten kurtulamaz. En son kişi de yakalandıktan sonra ilk yakalanan kişi ebe olur.

10.5. MENDİL KAPMACA

Bu oyunda ilk önce karşılıklı eşler belirlenir. Bu eşler birbirlerine belirli bir mesafede karşılıklı olarak dururlar. Bu iki grubun ortasında belirlenen bir kişi eline bir mendil alarak bu mendili havada tutar ve bu şekilde bekler. Daha sonra gruplardan bir kişi karşı gruba der ki:

“Mendilim menekşe

Menekşem yere düşe

Bizden size kim düşe?”

Karşı taraf ise aşağıdaki gibi karşılık verir:

Mendilim menekşe

Mendilim yere düşe

Sizden bize.....düşe (Oyunculardan birinin ismi)

Bu karşılıklı şöyleşmeden sonra belirlenen iki kişi hakemin komutuyla aynı anda mendile doğru koşarlar. Her iki oyuncu da mendili daha önce alıp kendi gruplarının yanına gitmeye çalışır. Eğer karşı grup elemanına yakalanmadan kendi grubuna geçerse o rakibini yenmiş olur. Bu şekilde oyun, herkesin karşılıklı koşmasına kadar devam eder.

Çocuklarımızın bunlar dışında oynadıkları şunlardır: Birdir- bir, cimcikli, dombik, fırın, gızdı, gosgoslu, karakol, metli ve yüzüklüdür.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ EDEBİYAT

11.1. AĞIZ ÖZELLİKLERİ

Afyonkarahisar'ın şirin bir ilçesi olan Çay ve çevresinde konuşulan dil sade, duru, temiz ve yaşayan Anadolu (Türkiye) Türkçesidir. Yani Türkiye'nin millî dili kabul edilen ve yazı dili olarak kullanılan İstanbul Türkçesi'nin % 99 aynısıdır.

Bu durum Çay için büyük bir öğünç ve gurur kaynağıdır. Çay ve köylerini teşrif eden bir Türk için dil yönünden bir problem yoktur. Kendi meramını rahatlıkla anlatabildiği gibi Çaylı'ları da kolayca anlayabilir.

Türkiye'de sadece Çaylılar tarafından kullanılan yazı diline geçmemiş, argo diyebileceğimiz birkaç kelime konuşma dilinde kullanılmaktadır. Mesela, “goma” kelimesi Çaylılar tarafından çok yaygın bir şekilde kullanılmakta olup “işaret, bak” anlamlarındadır. “Ginez ” kelimesi de çok kullanılmakta olup yine, tekrar” anlamlarındadır.

Çay'ın özellikle Devederesi, Bulanık, Kılıçyaka (Geyzan) köylerinde yazı dilinde “atıverdim, yapıverdim kaçıverdim” şeklinde yazılan ve okunan tezlilik fiilleri, görülen geçmiş zamandaki (-di'li geçmiş zaman) şekliyle “atıvıdım, yapıvıdım, kaçıvıdım” şeklinde telaffuz edilir.

Koçbeyli, Armutlu, Aydoğmuş, Çayıryazı, Deresine köylerinde özellikle kadınlar arasında yaygın olan bir “viri” kelimesi kullanılmaktadır ki, hayret etmek, herhangi bir hareketi anında kabul edememek anlamına gelir.

Çay'ın merkezi ve köylerinde ansızın karşılaşılan bir durumda ya da şiddetli uyarılmalarda veya maddi-manevi bir zararla sonuçlanan hallerde yazı dilinde kullanılmayan “abo” kelimesi kullanılır ki, ünlem bildiren bir kelimedir.

Orhaniye (Bodrum) köyünde genelde kadınların kullandığı bir “gagam” kelimesi telaffuz edilmekte olup “ağabey, büyük erkek kardeş” anlamındadır.

Çay’ın merkezinde ve Karacaören, Pazarağaç, Akkonak kasabalarında sözlükte anlamı olmayan “sökel” kelimesi kullanılmakta olup biri anlamlı, biri anlamsız ikizleme diyebileceğimiz “Hasta sökel olmadı.” şeklinde telaffuz edilmektedir.

Türkiye’nin hemen hemen bütün yerleşim merkezlerinde görüldüğü gibi “r” harfi ile başlayan bazı kelimelerin başında “-ı” ve “i” sesleri türetilerek (İramazan, İrecep, İraf...) biçiminde söyleyiş, Çay ve köylerinde de konuşma dilinde çok yaygın olarak görülür. Aynı şekilde Çaylılar “sıva” kelimesini de bir türlü sıva olarak söyleyememekte biraz da sertleştirerek “zıva” şeklinde kullanmaktadırlar.

Yazı dilinde doğru kullanıldığı halde konuşma dilinde birtakım kelimelerin ya yapıları ya da bazı harfleri kalınlaştırılarak veya incelenilerek söylendiği görülür. Mesela “Ömer’e Omar, Ahmet’e Ahmat, kardeşe gardaş, yavruma yavım, Ramazan’a İmık...” diye hitap edilmesi gibi.

Çay’ın Yeşilyurt (Uyanık) köylüleri sürekli göçer hayatı yaşadıkları için konuşmalarında Çaylılara göre bir hayli farklılıklar gösterirler. Bunu yadırgamamak gerekir. Çünkü, onların gezip gördüğü yerlerden aldıkları şive ve ağız farklılıkları elbette günlük konuşmalarına yansıyacaktır. Yeşilyurt’ta, Çingenece’den Türkçeye geçmiş bazı kelimelerde kullanılmaktadır.

Cumhuriyet ve Orhaniye (Bodrum) köylerinin sakinleri de yakın tarihte yurt dışından göçmen olarak geldikleri için günlük konuşmalarında kendilerine göre Pomak ve Tatar Lehçeleri’nin türlü kelimelerini kullanırlar. Yörede hâkim olan Türkiye Türkçesinin (İstanbul Türkçesinin) bu kelimeleri kısa sürede asimile edeceği (eriteceği) göz önünde bulundurulursa Çay ve köylerinde yaşayan insanların herhangi bir dil sorununun olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Kültürel değerlerin temeli olan dilin, Çay ve köylerinde yaşayan Türkçe olduğu görülür.

İlçede konuşulan Türkçedeki ağız özelliklerini, ses olaylarını ve İstanbul Türkçesine ait tespit ettiğimiz farklılıklar:

1. k > g sedalaşması

konuşmak > gonusmak

kaz > gaz

2. Ünlü düşmesi

ne olacak > nolacak

dakika > dakka

3. “r” sesinin düşmesi

diyor > diyo

düşüyormuş > düşüyomuş

4. Başta ünlü türemesi

layık > ilayık

sıcak > ıscak

5. Açık “e”nin korunması

inmek > enmek

işit > eşit

6. e > i değişmesi, ünlü daralması

ye > yi

7. p > b ünsüz değişmesi

pişmek > bişmek

8. Ünlülerin uyuma girmesi

bahçe > bahça

9. Ünsüz ikizleşmesi

ama > amma

11.2. LAKAPLAR

11.2.1. Mesleklerden Kaynaklanan Lakaplar

Aile büyüklerinin meşgul olduğu meslek veya sanat adı, mesleğin babadan oğula geçtiği ailelerde lakap hâlini almıştır.

Usta Ahmet: Bu kişi Çay ve çevresinde tanınan bir ustadır. İşini iyi yaptığı için herkes tarafından sevilmiştir. Çay ve çevresinde ahşap ev yapmakta ustadır. Bu meslek dedesinden babasına, babasından da kendisine kalmıştır. Bu yüzden çevresindekilerce “Usta Ahmet” diye anılır.

Tenekeci Aziz: Yine bu meslek anne babasından yadigârdır. Çevresindekilerce “Tenekeci Aziz” diye anılır.

Şoför Nurettin: Mesleğinin şoförlük olmasından dolayı bu lakap takılmıştır.

Düdükcü Veli: Düğün ve eğlencelerde zurna çaldığı ve zurnasını yanından hiç ayırmadığı için ona bu lakap verilmiştir.

11.2.2. Fiziki Özelliklerinden Dolayı Verilen Lakaplar

Bu lakaplar ailenin veya sülalenin bir büyüğünün ya da genelinin tebarüz eden bir fiziki özelliğinden dolayı verilmiştir.

Ecevit Mevlüt: Fiziki olarak Bülent Ecevit'e benzediğinden dolayı bu lakapla anılmıştır.

Sarı kızlar: Sülalenin kızlarının çoğunun tenlerinin sarı olmasından dolayı bu lakapla anılır.

Kel Hasan: Saçının olmamasından dolayı bu lakapla anılmıştır.

Kör Mehmet: Gözlerinin görmemesinden dolayı bu lakapla anılmıştır.

Sırık Mehmet: Boyunun çok uzun olmasından dolayı bu lakapla anılır.

Çolak Eyüp: Bu kişi çok çalışkan birisidir. Hiçbir işten yılmamaktadır. Ne yazık ki çalışırken bir kaza sonucu eli özürlenir ve çolak kalır. Sevenleri bu yüzden çok üzülür ve halk arasında böyle anılmaya başlar.

Göde İsa: Çok kilolu olmasından dolayı bu lakapla anılır.

Ak Mustuklar: İsmi Mustafa olan esmer birisiyle arkadaşlarının alay etmesi üzerine konulmuş bir lakaptır.

11.2.3. Karakter Özelliklerinden Dolayı Verilen Lakaplar

Tilki Yaşar: Çok kurnaz olmasından dolayı bu lakapla anılır.

Dönek Necati: Verdiği sözlerde duramayışından dolayı bu lakapla anılır.

Üç kâğıt İsmail: Sahtekârlıklarından dolayı bu lakapla anılır.

Yalak Necati: Dalkavukluğuyla bilindiği için bu lakapla anılır.

11.2.4. Yer Adlarından Kaynaklanan Lakaplar

Sülalenin geldiği veya sülaleyle ilgili bir olayın cereyan ettiği yer veya yerleşim birimiyle ilgili adlardan kaynaklanan lakaplar.

Vanlılar: Van'dan göçüp Çay'a yerleştikleri için bu sülaleye Vanlılar lakabı takılmıştır.

Geneliler: Çay'ın Geneli köyünden oldukları için bu lakapla anılırlar.

Yarıkkayalılar: Çay'ın Yarıkkaya köyünden oldukları için bu lakapla anılırlar.

11.2.5. Aşiret veya Etnik Yapı Sebebiyle Verilen Lakaplar

Ailenin veya sülalenin mensup olduğu boy, aşiret veya etnik yapı göz önüne alınarak verilen lakaplardır.

Bozoklar: Oğuzların Bozok kolundan geldikleri için bu lakapla anılırlar.

Yörükler: Babasının Harmandalı, annesinin Kaçar yörüğü olduğu için verilen lakaplardır.

Bunların dışında Boşnaklar, Çerkezler gibi etnik lakapların yanında Türkmenler, Avşarlar, Bayatlı gibi boy adlarından kaynaklanan lakaplar da vardır.

11.2.6. Dini Özelliklerinden Dolayı Verilen Lakaplar

Bazen aile veya sülaleye lakap olarak dini özelliklerinden kaynaklanan lakaplar verilir.

Malaklar: Kur'an okurken harfin birini malak sesine benzer bir şekilde çıkardığı için verilen lakaptır.

Sofunun Hasan: Çok dindar bir sülalenin bir ferdi olduğu için verilen bir lakaptır.

Hacı Neriman: Birçok kez gidip geldiği için bu lakapla anılır.

11.2.7. Diğerleri

Pisiler: Yaşlı ve kimsesiz bir kadının evine genç bir hırsız girer. Bu hırsız eve sadece tereyağı çalmak için girmiştir. O sırada kadın uyumaktadır. Yaşlı kadın çok geçmeden hırsızın tıkırtısına uyanır ve eve bir kedinin girdiğini zanneder. Yaşlı kadın kediye "pis" diye seslenir. Yaşlı kadının sesini duyan hırsız bir süre için ses çıkarmaz. Fakat daha sonra yine mutfaktan sesler gelir. Kadın kediyi kovmak için mutfığa gittiğinde komşunun oğlunu görür. O günden bu güne o adama "pisi" denilmiştir. Bu adamın sülalesi de pisiler diye anılmıştır.

Kovboy Tahir: Tahir çok cesur ve kuvvetli bir insandır. Her istediğini elde eden ve herkesi avına düşüren bir insandır. Giyim ve yaşam tarzı da kovboylarınkine benzer. Bu yüzden bu lakapla anılmıştır.

Özü Kurular: Çocuğun biri hep cılız kalmış. Çevredekiler de hep bunu dile getirirler, niye bu çocuk böyle diye sorarlarmış. Babaannesi bunun üzerine “Bunun özü kurumuş” diye cevap vermeye başlamış. O günden bu güne bu sülaleye mensup insanlara “ Özü Kurular” denir.

11.3. YÖREDEKİ SÖYLEME BİÇİMİNE GÖRE KELİMELEK VE ANLAMLARI

11.3.1.İsimler

Afıyan: Afyon, haşhaş

Ağız: Yeni doğuran ineğin ilk sütü

Alaf: Alev

Alafaslak: Yarım yamalak, şöyle böyle

Andık: Aptal, saf, salak, şaşkın

Anız: Ekinin biçilmesinden sonra tarlada kalan sap kısmı

Annéç: Karşı

Avırt: Yanak

Badak: Kısa, ufak - Kısa boylu

Bağırdak: Kundak - Bele bağlanan kuşak

Bakır: Kova, bakraç

Beçi: Küçük keçi

Bereñari: Yarım yamalak, şöyle böyle

Besdek: Tavan

Beter: Çok, çok fazla

Bişirgeç: Tandırda pişen yufkayı çevirmede kullanılan araç

Bodu: Ördek

Böbük: Bebek

Bölelinen: Böylelikle, böylece

Bücük: İnek yavrusu

Bükme: Çoğunlukla mercimeklisi yapılan bir tür hamur işi

Bülüç: Piliç

Büngül: Suyun kaynarken çıkardığı ses

Cıbıldak: Çıplak

Cılbak: Çıplak

Cılcılbak: Çırlıçıplak

Cılık: Bozuk yumurta

Cıngan: Çingene

Cingil: Üzüm salkımı

Citme: Çifte

Cöngeldek:

Culuk: Hindi

Çapıt: Bez

Çevre: Mendil

Çınga: Çinko tabak

Çırpı: Üçgen şeklinde eşarp

Çirpi: ince dal parçaları

Çit: Bez parçası, basma kumaş

Çöntü: Kısa boylu

Çörtük: Bir tür ot

Çöyür: Fidan

Dasdar: Yazma, Eşarp

Datlaş: Aşure, tatlı aş

Dembirdek: Darbuka, dümbelek

Deperotu: Havuç

Dığan: Tava

Di daa: Daha, işte orada

Di daacık: İşte orada

Dibek: Buğdayı kepeğinden ayırmak için buğdayın dövüldüğü ortası çukur taş

Diñ: İlmek

Dombey: Manda

Döğme: Büyük altın

Dölüm: Dönüm, dekar

Döngel: Muşmula

Duluk: Yanakların iç tarafı

Dutuveç: Tutkaç, sıcak kabı taşımada yardımcı bez parçası

Düğü: İnce bulgur

Düneklik: Kümes

Dürü: Damat bohçası, Nişan bohçası

Düve: Bir yaşını doldurmuş inek ya da manda yavrusu

Edik: Çocuk patiği

Elhamurı: Hamurun mayalanması, pişmeye hazır hale gelmesi

Elem: Herhalde

Emme: Ama

Epelek: Kelebek

Epesek: Şaşkın

Esbab: Çamaşır, giyecek

Esiran: El sıyırın, hamuru kesmede ve ele yapışan hamuru temizlemede, sıyırmada kullanılan araç

Essah: Hakikat, gerçek

Eşik: Mısır bitkisinin bağlı olduğu gövde

Eşiklik: Kapının alt tarafı, eşik

Eze: Kibrit

Fem: Vehim, şüphe

Fertut: Fesat

Fesfese: Vesvese, kuruntu

Fıçı: Topaç, oyuncak

Gadak: Kader

Gadın: Güzel, hoş

Gağle: Kaygı, endişe

Gal yağı: Hayvansal yağ ve bitkisel yağ karışımı

Galabeşlik: Kalabalık

Gali: Artık

Gambır: Kambur

Ganat: bahçelerde meyve toplarken kullanılan merdiven

Gareser: Karahisar – Afyon tarafından esen yel

Garık: Ark, su çukuru

Garın: İşkembe

Gari: Artık

Gaser: Heves, arzu

Gavurga: Patlamış mısır

Gazel: kurumuş ağaç yaprağı

Gede: Başkasından geçinen

Gırgı: Haşhaş koparma, kırma işi

Gısmir: Cimri

Gıvréşik: Kivırcık

Gıynéşik: Aralık, aralanmış

Ginez: Galiba

Girinti: Kiracı

Gocana: Büyük anne, nine

Gova: Hasır çöpü

Gova yastık: Bir cins bitkiden yapılan eni kısa boyu uzun sert yastık

Goz: İçi boş

Gozak: Haşhaş kozalağı

Göce: Kırılmış buğday

Göç: Gelinin çeyizi, eşyası

Göde: Şişman

Göğerte: Fasulye, biber, domates gibi mevsimlik yiyeceklerin tarlada ekildiği dar alan

Göveri: Biber, domates gibi mevsimlik yiyecekler ve bir kısım sebze

Gufet: Kuvvet

Gumpil: Patates

Gurk: Kuluçkaya yatmış tavuk

Gursak: Boğaz – Gırtlak

Guşane: Tencere

Güyüm: Bakır sürahi

Hakget: Hakikaten

Hamamlık: Banyo

Hamır aş: Erişte

Hamırsız: Mayasız hamurdan yapılan ekmek

Haşgeşli: Öğütölmüş haşhaş ile yoğrulup yapılan bir tür ekmek

Hatıl: Sokak çeşmelerinin hayvanlara su içirilen ve içinde halı kilim yıkanan çeşme suyunun biriktiğı bölümü

Heral: Herhalde

Hora: Makbule

Incık: Çok inceleyen

İhi: İşte

İlabada: Yemeğı, sarması yapılan bir tür bitki

İleşber: Rençber, çiftçi

İlistir: Kevgir, elek, süzgeç

İsse: Öğleyin çöken yakıcı sıcaklık

İtdirseğı: Göz kapağında çıkan bir çeşit sivilce

Kel peynir: Yağsız peynir, lor peynir

Kelem: Lahana

Keler: Kertenkele

Kelikli: Çok gezen

Kendirpalaz: Bir çeşit kilim

Keşgek: Buğday, göce ve kemikli etten yapılan bir tür yöresel yemek

Kırı: Eşek yavrusu, sıpa

Kısmir: Cimri

Kilit: Anahtar

Kirman: Yünü ip haline getiren gereç

Kumpil: Patates

Küle: Ağaç kütüğü

Küllük: Çöplük

Lesdik: Lastik ayakkabı

Madünüz: Maydanoz

Malak: Manda yavrusu

Mandal: Kapıyı kilitlemek için kullanılan sürgü benzeri bir alet

Melem: Merhem

Meresger: Varis

Mık: Çivi

Mühliz: Fakir

Müyliz: Fakir

Namazlağı: Seccade

Nokul: Haşhaşlı hamurun içine patates, peynir katılarak yapılan hamur işi

Oturaklı: ağır başlı hareket eden, tavır ve davranışlarında ölçülü

Öğendire: Öküzlerin hareketine yön vermeyi sağlayan, ucunda sivri bir demir parçası olan sopa

Ölet: Öldürücü hastalık

Öncek: Dikdörtgen biçiminde olup iki ucundaki bağlarla bele bağlanan bir çeşit kadın giyeceği

Öndüş: Ödünç

Övez: Sivrisinek

Peşkir: Havlu

Peynir sündürmesi: Tavada kızartılmış, eritilmiş Peynir

Poçu: Erkeklerin boyna doladığı bir tür şal

Pullu: Genelde gelinlere örtülen kırmızı veya yeşil renklerde üzeri pul işlemeli tül

Pusarik: Sisli

Sahan: Tabak

Sakala sarkan: Mercimekli erişte çorbası

Sekaret: Ölmek üzere olan hasta

Sümsük: Yılışık

Sünem teyyare: Saf, yarım akıllı

Sünepe: Yılışık

Şaplak: Şamar

Şepit: Yufka

Şeplek: İnce, inceltilmiş

Şinik: Ölçü birimi

Şiraze: Yol, yordam

Şişgin: Kibirli, kendini beğenmiş

Tağra: Odun kesmede kullanılan satır benzeri araç

Takka: Şapka

Tebelleş: Musallat

Teç: Leğen

Teki dombaz: Takla

Tentene: İşleme,

Tiyek: Asma bitkisinin ucunda baharda çıkan, ince uzun çubuklara verilen isim

Topalak: Domates

Tun: Mahalle fırınlarında ateşin ve ısının ikinci kata yani ekmeğin piştiği yere çıkmasını sağlayan ateşin olduğu yerle ekmek pişen yer arasındaki delik

Uluk: İş bilmez

Uraba: Kıyafet, giysi

Uyuntu: Çok yavaş iş gören kimse

Yamız: Baldır

Yañır: Aşırı kirli

Yaşmak: Eşarp, tülbent

Yemeni: Eşarp, tülbent

Yengattan: Yeniden, yeni baştan

Yeñli: Hafif

Yepisyeni: Yep yeni

Yere geçen: Havuç

Yumulbeşli: Saklambaç

Zere: Zirâ

Zılla: sürekli

Zibit: Islak, çok ıslak

Zini: Tepsi

11.3.2. Fiiller

Añıtmak: Saf saf bakmak

Apılamak: Emeklemek

Avkalamak: Ovuşturmak

Avkmak: Ovmak, ovalamak

Ayneşdirmek: Ayıklamak, ayırıştırmak

Baş düzdürmek: Saç yaptırmak

Başaklamak: Yere dökülen meyveleri toplamak ya da buğdayı biçmek

Börtürmek: Haşlamak, kaynatmak

Börtmek: Yanmak, kavrulmak

Burunsamak: Küçümsemek, beğenmemek, hor görmek

Büngüldemek: Fokurdayarak kaynamak, aşırı sıcak duruma gelmek

Büngümek: Çok kızmak

Büngütmek: Çok kızdırmak

Ciğelenmek: Mısır tanesini koçanından ayıklamak

Cimciklemek: Çimdiklemek

Çırpınmak: Başa üçgen şeklinde bir eşarp bağlamak, bunu bağlayış şekli

Ciyelemek: Mısır tanesini koçanından ayıklamak

Cogaleşmek: Toplanmak, kalabalıklaşmak

Çengirdemek: Gereksiz ve çok konuşmak

Çemkirmek: Tartışmak, kavga edercesine konuşmak, çıkışmak

Çığırnak: Söylemek

Çinilemek: Çınlamak

Dadanmak: Aynı yere çok sık olarak gelmek

Dasdarlanmak: başına bir örtü örtmek

Deşilmek: Aşırı yemek

Dıkmak: Tıka basa doldurmak

Dızıklamak: Hızlı koşmak

Dikinmek: Diktirmek

Diñelmek: Ayakta beklemek

Dörtmek: Yoğurt, yağ benzeri şeyleri ekmeğe sürmek

Duncumak: Rahat durmamak, uslu oturmamamak

Dünemek: Tünemek

Dürmek: Katlamak

Efildemek: Üzüntülü ve heyecanlı bir olayın ardından insanın kalbinin hızla atması

Erinmek: üşenmek

Evmek: Acele etmek

Evşirmek: Eğirmek

Fasırdamak: Kabarmak, yanık yarasının kabarması

Gedelenmek: Birinden geçinmek

Gıynèştımak: Aralamak

Govalaşmak: Dedikodu yapmak

Göğnü dönmek: Midesi bulanmak, içi almamak

Hamır dökmek: Yoğrulmuş hamura ekmek şekli verip bir yere serip mayalanması için beklemek

Hamır gatmak: Ekmek yapmak için hamur yoğurmak

Hılık olmak: Çok ıslanmak

Hora geçmek: Makbule geçmek

Horsunmak: her şeye bir kusur bulmak, beğenmemek

Höykürmek: Çok aşırı bağırarak

İrlamak: Sallamak, salıncak-beşik için kullanılır

İrşalamak: Sallamak, ağacı silkelemek

İğirmek: Çok zorlanmak

İlece yaramak: İşe yaramamak, faydası olamamak

İñildemek: İnlemek

İnilemek: İnlemek

İrmek: Birikmek

İvediğe binmek: Acele etmek

İvedimek: Alıacele yapmak için telaşlanmak

Kız bitirmek: Söz kesmek

Kovalaşmak: Dedikodu yapmak

Kösülmek: Çok yorulmak

Külemek: Bağlanmak

Küllenmek: Yerlerde sürüne sürüne tepinmek

Kürümek: Temizlemek

Lingirdemek: Sallanmak, oradan oraya koşuşturmak, durmadan hareket etmek

Melem almak: Merhem sürmek

Muştulamak: Saklanması gereken bir şeyi yaymak, çenesi düşüklük

Neynemek: Ne yapacağını bilememek

Ofudup kalmak: Alık alık, saf saf kalmak

Oñarmak: Haddini bildirmek

Oñmak: Adam olmak, yola gelmek

Öğmek: Birini suçüstü yakalamak için bir yere saklanıp gizlice beklemek

Öğmek: Ağıt, türkü söylemek

Ölete tutulmak: Ölümcül hastalığa yakalanmak

Öncenmek: Öncek, önlük tutmak

Örmelemek: Emeklemek

Öz göynek olmak: Çok üzölmek

Özü dönmemek: Yüreğı dayanmamak

Palazımak: ırpınmak, sağa sola koşuşmak

Pavkırmak: Hapşırmak

Sarmeşmek: Sarılmak

Sepelemek: Serpmek, dağıtmak

Seyirtmek: Hızlı hızlı koşmak

Sırneşmek: Yılışık yılışık yaklaşmak

Siğelemek: Ayıklamak, genelde mısır tanelerini koçanından ayırmak için kullanılır

Sorutmak: Ayakta dikilmek

Söğürtmek: Kızartmak, patlatmak

Şiptelemek: Saklanması gereken bir şeyi yaymak, çenesi düşüklük etmek

Şirazedden çıkmak: Yoldan çıkmak

Şirnemek: Yaramazlık yapmak

Takalaştırmak: Karıştırmak

Tebelleş olmak: Musallat olmak

Telesimek: Nefes nefese kalmak

Teki dombaz kılmak: Takla atmak

Telezimek: Nefes nefese kalmak

Tığsırmak: Hapşurmak

Tızıklamak: Hızlı hızlı koşmak

Tiyizlenmek: Şüphelenmek

Tuğlamak: Avutmak, kandırmak

Uğunmak: Ağlamaktan tıkanmak

Uskuta vurmak: Yavaşlamak, azalmak, hafiflemek

Unaşmak: Yetişmek

Üğütlemek: Saçmak ayırmak

Üñnemek: Çağırarak

Yugulamak: Bir işi yaptırabilmek için birine tatlı veya inandırıcı sözler söylemek

Zıngıldamak: Sallanmak, sarsılmak

Zibit olmak: Çok ıslanmak

11.4. ATASÖZLERİ

- Adam bilir adam kıymetini, sarraf bilir altın kıymetini.
- Ağır taşı el kaldırır, yeñli taşı yel kaldırır.
- Ahı gitmiş, vahı kalmış. Buharı gitmiş, kışı kalmış.
- Ak duvara sinek pislese belli olur.
- Akılsız köpeği yol kocadır.
- Alçak eşek binmeye, yünlü koyun yolmaya.
- Alıp satarsa deliye bir tokmak yeter.
- Allah razı olsun tipiye, süpürdü geldi kapıya.

- Anadan olur köçek, babadan olur uşak.
- Anan turp, baban şalgam sen nerden oldun gülbe şeker.
- Ananın bastığı civciv ölmez.
- Arap'ın derdi kırmızı pabuç.
- Arı buğdayı eski çuvalda da bilirler, yeni çuvalda da bilirler.
- Asil azmaz, bal kokmaz. Kokarsa yağ kokar, aslı ayrandır.
- At nallanır, eşek nallanır, tosbağı da bacağını kaldırır.
- Atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler.
- Ayak püskül, baş püskül sonradan görmek ne müşkül.
- Azı çocuğuna, çoğu kocana gösterme.
- Bakmaz ağzının kılığına, fesleğen sokar duluğuna.
- Bal parmaktan, mal tırnaktan artar.

- Başı baş olacağına, bir köşeye taş ol.
- İşini düzer. Kendi başını düzemeyen gelin başı düzmeye gider.
- Bir yumurta sarısı, yedi yerde sorusu.
- Bitli bakkalın kör alıcısı olur.
- Cami duvarına tezek yapışmaz.
- Camisi yıkılsa mihrabı kalır.
- Çingeneye bir günlük beylik vermişler, tutmuş babasını asmış.
- Çalıya dolanma, insana güvenme.
- Çok söz yalansız, çok mal haramsız olmaz.
- Dağa çıkan keçinin, dama çıkan oğlağı olur.
- Damdan düştü şarpadek, hanım oldu şirpidek.

- Deve büyük ot yer, şahin küçük et yer.
- Devede de var boy emme eşeğin arkasından gider.
- Devenin üstünde kuduz dalar mı dalar.
- Dilenciye gelin etmişler, kavuklardan ekmek istemiş.
- Dokuz adama bir yuka, kırıldık dıka dıka.
- Düğün elinen, harman yelinen döner.
- Eğreti eşeğe binen tez iner.
- Eğri bacanın, dumanı doğru çıkar.
- El eliyle yılan tut.
- Ele verir öğüdü, kendi kırar söğüdü.
- Ele verir telkini, kendi kırar salkımı.

- Elin dar olacağına, evin dar olsun.
- Elin kedisi ele sıçan tutmaz.
- Elime takacağım, ardıma bakacağım, ağlar uşağım, anırır eşeğim yok.
- Elmanın iyisini yüke tutarlar, kötüsünü yata yabana atarlar.
- Elmayı armudu taşıladık, İllallah'a başladık.
- Erdir adamı yeşil yaprak eder, erdir adamı kara toprak eder.
- Esbabını giydim dar değil, ekmeğini yedim ar değil.
- Eşek derisinden post, ayıdan dost olmaz.
- Evin yıkılması delik ile bacadan, dünyanın yıkılması hacı ile hocadan.
- Evinde ölüsü olan değil, delisi olan ağlasın.
- Gelin aldım yele yele, ev süpürdüm böle böle.
- Gelin ata binmiş, ya nasip demiş.

- Gelin binmiş deveye, görelim kısmet nereye.
- Güvenme dayına azığını al yanına.
- Güzellik kara kaştan, rağbet iki baştan olur.
- Halının tozu ile delinin sözü bitmez.
- Hamama deli geldi, yunmadan eve geldi.
- Hesapsız kasap; ne satır kor ne masat.
- Hoca hocayı tekkede, hacı hacıyı Mekke'de bulur.
- Hüner bileceğine, düzen bil.
- Ne kaldı ki yapacak, iki kol bir arka, iki ön bir yaka.
- Ispanak banak banak, yoğurt ister çanak çanak.
- Kadı sağır, müftü kör. Kendi işini kendin gör.
- Kardeş kardeşi bıçaklar döner yine kucaklar.

- Karısına bak salta durasın gelir, kocasına bak zekât veresin gelir.
- Keçinin uyuzu boş pınardan su içer.
- Kele demişler yundun mu? Yundum, arındım, öründüm bile.
- Kıla rağbet olsa keçiyi göğе çekerlerdi.
- Kırk yılda bir çıracı olduk, ay akşamdan doğdu.
- Kibarlığın düşkünü, ince giyer kış günü.
- Kilitleme hırsız olur, çok söyleme arsız olur.
- Komşu komşunun ne onduğunu, ne öldüğünü ister.
- Köpeğе dolanacağına, çalıya dolan.
- Kötü kızı anası, iyi kızı el över.
- Küçük kızın canı koca ister, büyüğüne yol gösterir.
- Malının hem sahibi, hem halayığı ol.

- Mazlumun ahı, indirir şahı.
- Ne davul ne zurna, kendi çalar kendi oynar bu kel turna.
- Ne umarsın bacından, bacın ölür acından.
- Oğlan olsun da çamurdan olsun.
- Oku da çoban ol.
- On paralık kına alır, onu yakar yine alır.
- Ölüye gidince ağla, düğüne gidince oyna.
- Öz ağlamazsa göz ağlamaz.
- Rafta kabak, suda zambak, bana yâr olmayan güzele ha bak, de bak.
- Sarı kızın hatırı, on beş sene damda yatırır.
- Sarımsağı gelin etmişler, kırk yıl kokusu çıkmamış.
- Şehrin şehir olacağına, evin şehir olsun.

- Taze kuzu sütten, iki evli bitten ölür.
- Tazı ulu neylesin, lingirderken düşürür.
- Tosbağı kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş.
- Uluğun nasibi dizinin dibinde biter.
- Yığıldı bezler, kel kızı gözler.
- Yılanlar öldü, kurbağalar bey oldu.
- Yrk göçünü gide gide düzer.
- Zengin dağlar aşar, fakir düz yolda şaşar.
- Zenginin delisi garibin ls bilinmez.
- Zenginin keyfi yetesiye, mhlizin canı çıkar.

11.5. DEYİMLER

- Akmak, kokmak, tok tutmak
- Aklı bir çeşit olmak
- Aklı çıkmak
- Al göynek olmak
- Asil azmaz bal kokmaz
- Ayın-oyun etmek
- Baldır bayrak olmak
- Başa baş olacağına bir köşeye taş olmak
- Başı bozuk olmak
- Başı bulanmak
- Başı göge ermek
- Başını düzdürmek
- Buynu altında kalmak
- Canından yanmak
- Cıvık sakız gibi yapışmak
- Çayı görmeden çemrenmek
- Çok dallanmak
- Çul tutmaz tazı
- Dama çıkmak
- Denizi geçip çayda boğulmak
- Dımdızlak kalmak
- Dişinin etini sormak
- Domuzdan kıl koparmak
- Döşek ömrü görmemek
- Eğil ocağına yalvar bucağına
- Eğreti eşeğe binmek
- El eliyle yılan tutmak

- Eli ermek
- Gapdı gaçtı
- Garnı almamak
- Gede yidiğini öde
- Gelin attı kuyruk yatta olmak
- Gıran girmek
- Hıl olmak
- Hıltı çıkmak
- Hora geçmek
- İçi yanıp dumanı tütmemek
- İçine oturmak
- İvediğe binmek
- Kanca takmak
- Kara çalmak
- Karnında kalmak
- Karnından konuşmak
- Kız bitirmek
- Kulp takmak
- Öz göynek olmak
- Sanısı karnında kalmak
- Sapı samana karıştırmak
- Soydur çeker baktır kokar
- Sünem teyyare
- Şirazedden çıkarmak
- Teki dombaz kılmak
- Un çorbasının topuğuna kanmak
- Ver omara yaz duvara
- Yağmurlu havada tavuğa su vermek

- Yangınlık on günlük
- Yanmayacak ocağa çıra kütüğü sokmak
- Yığıldı bezler kel kızı gözler
- Yörük sırtında kurban kesmek
- Yüreği kalmak
- Yüzünü göstermek
- Zibidi çıkmak

11.6. BİLMECELER

“Bilmece; bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyen veya okuyana bırakan oyun, muamma (Türkçe Sözlük, 1988: 189).”

1. Aktır tarlası

Karadır tohumu

El ile dikilir

Dil ile biçilir

2. Ambar altında yaşar

Eli ayağı kısa

Şimdi gelse görürsün

Güle güle ölürsün

3. Beş türlü yemiş

Bir birine ermemiş

Üçü gün görmüş

İkisi hiç görmemiş

4. Bir atım var Mihriban
Göğsü suda her zaman
Gece gündüz kişnemez
Arpa saman istemez

5. Bir ufacık mil taşı
İçinde beyler aş
Pişirirsen aş olur
Pişirmezsene kuş olur

6. Çam ağacını oyarlar
İçine tin tin koyarlar
Bağırma tin tin ağlama
Şimdi kulağını burarlar

Cevaplar: 1- Mektup, 2- kaplumbağa, 3- ramazan, 4- kayık, 5- yumurta, 6- radyo.

7. Çarşıdan alınmaz
Çevreye konulmaz
Ondan tatlı
Hiçbir şey olmaz

8. Çıldırı çılsız
Baldırı kılsız
Başı sarıksız
Bıyıklı hırsız

9. Hanım uyandı
Cama dayandı

Cam kırıldı
Kana boyandı

10. Gelişi aslan gibi
Duruşu sultan gibi
Yayılır hasır gibi
Sürünür esir gibi

11. Gökten bir elma düştü
On iki parçaya bölündü
On birini yediler
Birine sabır dediler

12. Kanadı var uçamaz
Deryalara kaçamaz
Küçücük bir evi var
Kapısını açamaz

Cevaplar: 7- uyku, 8- fare, 9- nar, 10- kedi, 11- ramazan, 12- tavuk

13. Kazık ucunda karga
Vurunca yıktım arga
Boynunu kırdım baktım
İçi doluymuş kavurga

14. Pencereden ay doğdu
Görenler hayran oldu
Anası beşikteyken
Kızının kızı oldu

15. Sarıdır safran gibi
Okunur Kur'an gibi
Elden ele dolaşır
Mısır'a sultan gibi

16. Tarlada iter
Makine bükür
Sabah akşam
Elimi yüzümü öper

17. Uzun uzun zurnaya benzer
Sıra sıra turnaya benzer
Tel tel kadayıfa benzer
Kat kat yufkaya benzer

18. Üstünü çorap yaptım
İçini kebab yaptım
Kestim senede bir gün
Büyük bir sevap yaptım

Cevaplar: 13- haşhaş, 14- gül, 15- altın, 16- havlu, 17- mısır, 18- kurban

19. Alçacık boylu
Kadife donlu

20. Altı tahta üstü tahta
İçinde karafatma

21. Elde yapılır
Ete takılır

22. El kadar mezar

Dünyayı gel

23. Fındık kadar yoğurdum

On parmağımı doyurdum

24. İki kanat bir kuyruk

O da başına buyruk

25. İnım inim inler

Cümle âlem dinler

26. Kat kat döşek

Bunu bilmeyen eşek

27. Kuyruklu kumbara

Yemek çeker ambara

28. Şişede balık

Kuyruğu yanık

Cevaplar: 19- Patlıcan, 20- kaplumbağa, 21- küpe, 22- ayakkabı, 23- kına, 24- tavuk, 25- davul, 26- lahana, 27- kaşık, 28- kandil

11.7. TEKERLEMELER

“Tekerleme, baş-uyaklar ve uyaklarla elde edilen ses oyunları ile ve çağrışımlarla birbirine bağlanıvermiş, belirli bir şiir düzenine uydurulmuş,

birbirini tutmaz birtakım hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir (Özhan, 1990:7).”

Yağmur yağar

Gün doğar

Hacı babam dam döver

Damda inek buzulmuş

Memeleri sızılmış

Cicili taşlar sel olsun

Arpa buğday çok olsun.

Yaremere yollamışlar bir pullu kese

Ah salıvermiş okka da püskül

Mor fese, dal fese

Yâr fese, gül fese

Demirci demirci

Benim oğlum kömürcü

Masal masal maniki...

Kulakları on iki on ikinin yarısı

Helvacının karısı

Bu masalı anlatan yalancının birisi

Masal masal martlamış

Dinle dinle bitmemiş

Yedi denizin balıkları

Çocukların ağızına atlamış

Masalım masal olsun

Çocuklar yanıma gelsin

Bu masaldaki dersler

Kulağınıza küpe olsun

Ayvayı dişleyelim

Çereze başlayalım

Haydi gelin çocuklar

Masala başlayalım

Allı kiraz

Ballı kiraz

Bana gel biraz

Kiraz vakti geçti
Gel beraber oynayalım
Eşim seni seçti
Kalem kaşlar
Kalbur kulak
Bitli çanak

Zaman zaman içinde
Kalbur zaman içinde
Cinler cirit oynarken
Eski hamam içinde

Hamamcının tası yok
Oduncunun baltası yok
Sokakta bir tazi gezer
Boynunda halkası yok

Ebeler dedeler
Kırklar yediler
Para ile biter

Her dert dediler

Duydun mu memiş?

11.8. DUALAR- BEDDULAR

11.8.1. Dualar

1. Yeni doğanlara:

Tü... Tü...! Kırk bin kere maşallah!

Allah analı babalı büyütsün.

2. İyi bir şey gerçekleştiğinde:

Allah seni korusun.

Allah tuttuğunu altın etsin.

Bahtın açık olsun.

Başına ak gün dolsun.

Dümeğin dağılmasın.

Günün ak olsun.

Na ha tuttuğun açık olsun emi.

Postun yayılsın hatrın sayılsın.

Sakalın yere değsin.

Maaşallahın var.

Allah tuttuğunu altın etsin.

Allah ne muradın varsa versin.

Dua edenlerin çok olsun.

3. Yemek yerken:

Afiyet olsun.
Geçmişlerin canına değsin.
Allah Halil İbrahim bereketi versin.
Afiyet şeker olsun.

4. Yeni evli çiftlere:

Allah ağız tadı versin.
Allah ağzınızın tadını bozmasın.
Gülüş çığırış yaşayın.
Güllük gülistanlık yerde olun inşallah.
Mevlam bizleri hiç ayırmasın.
Allah başa kadar etsin.
Allah bir yastıkta kocatsın.
Bahtınız açık olsun.
Başınıza devlet kuşu konsun.
Al gundaklar sar.

5. Bayramlarda el öpen genç ve çocuklara:

El öpenlerin çok olsun.
Sevenlerin çoğalsın.
Ömrün uzun olsun.
Bayramın bayram olsun.

6. Fırınlarda ekmek yapanlara, tarlada çalışanlara, pazarda satış yapanlara:

Bereketli olsun.

Hayırlı pazarlar.

Pazar ola.

7. Kazançla ilgili olarak:

Allah bereket versin.

Allah kesene bereket versin.

Allah helâlinden versin.

Allah helâlinden yedirsin.

8. Kaza geçirene:

Allah beterinden saklasın.

9. Yaşlı insanların gönlünü almak için:

Allah seni başımızdan eksik etmesin.

10. Ölümle ilgili Olanlar:

Nur içinde yatsın.

Allah gecinden versin.

Uzun ömürlü ol.

Yaşın uzun, düğünün güzün olsun.

Önünden ölen, yavrunu gören.

11. Misafirlige gelenlere:

Ayağınız dert görmesin.

Elinize ayağınıza sağlık.

Başımızın üzerinde yeriniz var.

12. İnsanın hayatta iken değerini anlatmada:

Canına sağlık.

13. Emeğin önemini belirtmek için:

Allah emeğini yağlı etsin.

Ne güzel işlemiş eline koluna sağlık.

Allah emeğini zayi etmesin.

14. Yeni ev alanlara; ev yaptıranlara:

Eviniz şen olsun misafiriniz bol olsun.

15. Yeni kıyafet alanlara:

İyi günlerde giyesin. (eskit)

Eskisin küllüğe.

16. Kanaat belirtirken:

Allah bugünümüzü aratmasın.

Allah Devlete millete zeval vermesin.

17. Vefat edenler için:

Kabri cennet olsun.

Başınız sağolsun.

18. Gurbette yakını olanlara:

Allah kavuştursun.

19. Gurbetten yakını gelenlere:

Gözünüz aydın.

20. Çok hasta olanlara:

Allah kurtarsın.

Allah gecinden versin.

Geçmiş olsun.

Allah şifalar versin.

Allah çok çektirmesin.

21. Ortaklar buğday arpa bölüşürken:

Benden yana helâl olsun.

Helâli hoş olsun.

Hakkını helâl et.

22. Dinden imandan bahsederken:

Allah kimseyi dinden imandan ayırmasın.

23. Güzel ve anlamlı bir söz söylendiğinde:

Ağzınıza (dilinize) sağlık.

24. Kaza atlatanlara:

Verilmiş sadakan varmış.

Geçmiş olsun.

25. Küçük yaştaki kız çocuklarına:

Allı pullu gelin olasın!
Ömrü uzun düğünü güzün olsun.

26. Yolcu olanlara:

Yolun açık olsun.
Güle güle, uğurlar ola.
Allah kazadan.

27. Misafirliğe gelenlere:

Elinize ayağınıza sağlık.
Başımızın üzerinde yeriniz var.

28. Yolcu olanlara:

Sağlıkla git selametle gel.
Güle güle, uğurlarola.
Kazasız belâsız gider gelirsiniz inşallah.
Allah kazadan belâdan saklasın.

29. Yatak Duaları

Yatak duaları konusunda Prof. Dr. Çelebi şöyle demektedir:

“Bunlar tamamen anonim mahsuller olup, yatarken, yatmadan önce söylenilen ezberlenmesi kolay yer yer bozuk ve noksan şekillerde olsalar bile küçük manzumelerdir. Bu tür yatak duaları, daha ziyade çocukların okuduğu dualar nevindendir. Çocukların, daha küçük yaşlardan itibaren, Cenab-ı Hakk’a dua, iltica ve teslimiyet duygusunu kazanması, bilhassa uyumadan önce ruhi huzur ve sükûnun sağlanması gibi manevi ve ruhi yönlerden, eğitim bakımlarından bu çeşit duaların tesiri ve ehemmiyeti aşikârdır. (Çelebioğlu, 1987: 96).”

Bizim Çay ilçesinden derlediğimiz yatak duaları kaynak kişileri kadınlardır. Bu durum çok küçük yaşlarda verilen eğitimin izlerinin ileri yaşlarda da devam ettiğini ve bu sürecin folkloru yaşatan bir süreç olduğunu görmekteyiz.

1. (Üç Gulhu ile Elham’dan sonra okunur.)

Yattım Allah, kaldır beni
Nur içine daldır beni
Gece gündüz şükrüm çoktur
İman ile gönder beni
Yattım sağıma
Döndüm soluma
Sığındım sultanıma
Melekler gelsin yanıma
Benden selam olsun
Taşıma toprağıma
Cenneti mekânımdaki yeşil yaprağıma
Evimizin etrafı kırk atlı

Kırkı da Muhammed adlı
 Allah'ım saklasın
 Muhammed'im beklesin
 Evimizin etrafı kırk atlı
 Yasini şerif ile kitli

2. (Üç Gulhu ile Elham'dan sonra okunur.)

Yattım Allah, kaldır beni
 Nur içine daldır beni
 Gece gündüz şükrüm çoktur
 İman ile gönder beni
 Evimizin etrafı kırk atlı
 Kırkı da Muhammed adlı
 Allah'ım saklasın
 Muhammed'im beklesin
 Kapımız Yasin kilitli
 Eşhedüenlailaheillallah
 Muhammedün Resullullah

3. (Üç gulhu ile elhamdan sonra okunur.)

Yattım Allah, kaldır beni
 Nur içine daldır beni
 Yarabbi sabah namazına kaldır beni
 Şeytana uydurma beni

4. Yattım sağıma

Döndüm soluma
 Melekler gelsin
 Dört yanıma

Yattım Allah, kaldır beni
 Nur içine daldır beni
 Gece gündüz şükürüm çoktur
 İman ile gönder beni
 (Ardından Fatiha suresi okunur ve yatılır.)

11.8.2. Beddualar

Ağılar yutasıca.
 Aleme mat ol inşallah.
 Başına taş düşsün.
 Boynu altında kalasıca.
 Canalicının kökü.
 Ciğerinden yanasıca.
 Dillerin tutulsun.
 Evin başına göçsün.
 Fañılayasıca.
 Gavur mezarına git.
 Hortlayasıca.
 İldırımlar düşsün.
 İki gözün önüne insin.
 iñileyisice.
 Kavak gibi göç inşallah.
 Mezarına köpek bağlansın.
 Nolducuğunu bilme.www
 Nüzüller insin.
 Ocağın kör kalsın.
 Ölüne su bulunmasın.
 özün gurusun.

Patlasın çıksın.
 Rezil olasıca.
 Sakalın göğē dikilsice.
 Şişe kal.
 Taşı bozulasıca.
 Teneşirde yunasıca.
 Vakitsiz git.
 Yimeden ölesice.
 Yüzün Cıvılasın.

11.9. MANİLER

Mani anonim halk şiiri türü veya nazım şeklidir. Manilerde konu tema çoğū kez aşktır. Genç kızlar ve kadınlar kendi aralarında bazen de delikanlılarla karşılıklı olarak maniler söyleyerek çevreye renk ve canlılık katar (Güleç, 2002: 310-312).

Kaynak Kişi: Fadime Çakal

Gökte uçar akbaba
 Kanadı kaba kaba
 Versinler sevdiğimi
 İstemem ana baba

Güzel yârim ağlama
 Kara yazı bağlama
 Düşmanların çatlasın
 Yüzün gülsün ağlama

Köprü altı muşamba
 Hacılar gider Şam'a

Ne giydirsem yakışır
Fidan boylu paşama

Vardım çeşme başına
Yazı yazdık taşına
Gelen geçen okusun
Neler geldi başıma

Gidiyom Yeşil Çay'a
Gari galmam sabaha
Söylediğim türküler
Yadigâr galsın sana

Beylerin tazısına
Av tutar bazısına
Ne diyeyim de yanayım
Alnımın yazısına

Dağa gider oduna
Ali derler adına
Biz Ali'ye kız verdik
Ayşe derler adına

Yolum düştü kenara
Başım pek geldi dara
Derdimi açamadım
Utandım nazlı yâra

İğdeyi koydum tasa
Doldurdum basa basa

Güzellikte dengin yok
Azıcık boyun kısa

Kaynak Kişi: Berat Altuntaş

Gizlice bir yar olsa
Söyleyecek dil olsa
Ne büyük saadettir
İki gönül bir olsa

Topuklu pabuç giyerim
Üstü beyaz olursa
Kaynanamı severim
Oğlu güzel olursa

Gül koydum taraçaya
Lale ektim bahçaya
Yârimin tırnağını
Değişmem bin akçaya

Haydin kızlar çarşıya
Çarşı değil turşuya
Bolvadin'in kızları
Bir sahan turşuya

Üzüm koydum sepete
Yâr oturur tepede
Aslı arzum vardı
Senin gibi efede

Mercimek kile kile
 Ölçerim sile sile
 Ayşe gelin oluyor
 Geçinsin güle güle

Kaynak Kişi:Emsal Altuntaş

Mendil aldım yirmi beşe
 Yıkadım serdim güneşe
 Elin yâri gül ise
 Benim yârim menekşe

Bahçelerde ıtrışah
 Boyu uzun kendi şah
 İki gönül bir olsa
 Ayıramaz padişah

Mavi taksi boyandı
 Geldi kapıya dayandı
 Tam kaçacağım sırada
 Uyuntu yengem uyandı

Yemenimin yeşili
 Ben kaybettim eşimi
 Yemenim sende dursun
 Sil gözünün yaşını

Şu derenin uzununu
 Kıramadım buzunu
 Aldım Çay'ın kızını

Çekemedim nazını

Pınara varmadın mı
Gül koydum almadın mı
Ben sevdadan ölüyorum
Sen sevdalanmadın mı

Mektup yazdım vardı mı
Yar eline aldı mı
Doğru söyle götür
Yüreğinden yandı mı

Kaynar kazan taşmaz mı
Yol buradan aşmaz mı
Sil yârim gözyaşını
Ayrılan kavuşmaz mı

İstanbul pabuçları
Sivri sivri uçları
Sever sever aldatır
Yeşil Çay hovardası

Taze yaprak sarması
İçindedir kıyması
Her kıza nasip olmaz
Sevdiğine varması

Kaynana kazan karası
Görümce Allah belası
Oğlanı da sorarsan

Baklavanın ortası

Şu gelen kimin kızı
Yanakları kırmızı
Yanağında üç ben var
Sandım sabahyıldızı

Kaynak Kişi: Betül Altuntaş

Kaynana dibek gibi
Görümce şebek gibi
Oğlanı da sorarsan
Taştan bir bebek gibi

Entarisi ak gibi
Dürelim kâğıt gibi
Hiç ardına bakmıyor
Hovardası yok gibi

Ey gemici gemici
Nerden aldın pirinci
Eğer yâri sorarsan
Şu Çay'da da birinci

Domatesin eziği
Yere düşmüş beziği
Oğlan sana varıcam
Hazırla bileziği

Havuzum var köşeli

İçi mermer döşeli
Kurudum gazel oldum
Yârdan ayrı düşeli

Minarenin alemi
Kaşı kudret kalemi
Sana güzel dediysek
Yak mı dedik âlemi

Entarimin biçimi
Yalan dünya geçimi
Gel oğlan konuşalım
Bir sigara içimi

Tren gider ötmez mi
Kömürünü dökmez mi
Sen orada ben burda
Bu ayrılık yetmez mi

Uzaktan gördü beni
Yuvamdan sürdü beni
Ben bir masum kuş idim
O zalim vurdu beni

Karanfilim ez beni
Tülbentten süz beni
Sen kalem ol ben kâğıt
Ak gerdandan süz beni

Minarenin şerefi

Verem ettin sen beni
Nasıl verem olmayım
Eller yâr etmiş seni

Karşıda gördüm seni
Gül iken sevdim seni
Derdin belan ben çektim
Ellere verdim seni

Kaynak Kişi: Vesile Köylü

Yeşil Çay tepeleri
Geliyor efeleri
Oğlan sana varacam
Hazırla küpeleri

Ocak başı gelberi
Ben istemem berberi
Traş eder kelleri
Pis pis kokar elleri

Gelinin sırma telleri
Kardan beyaz elleri
Yolcuyu yoldan çevirir
Yârimin tatlı dilleri

Trenin penceresi
Kırıldı çerçevesi
Şimdiki kaynanalar
Bulaşık tenceresi

Mercimeğin irisi
 Hani bunun gerisi
 Sevdığime gül vermiş
 Şuursuzun birisi

Ev ardında ot bitti
 Yârim gurbete gitti
 Yâr gurbetten gelince
 Yollarda çimen bitti

Kadife yastık yüzü
 Kim bilir kavlimizi
 Bir incecik yel esti
 Ayırdı ikimizi

Masa üstünde kaymak
 Yiyelim parmak parmak
 Yeşil Çay'dan kız almak
 Cennetten gül toplamak

Masa üstünde kaymak
 Yiyelim parmak parmak
 Bizim Çay'ın kızları
 Hem dondurma hem kaymak

Merdivenim kırkayak
 Kırkına vurdum dayak
 Yar geliyor deseler
 Koşarım yalın ayak

Mendilin ucu benek
 Dönüyor çark-ı felek
 Kışın beraber idik
 Yazın ayırdı felek

Demir kapı aralık
 Kızlar beş bin liralık
 Oğlanları sorarsan
 Fıçıda kokmuş balık

Kaynak Kişi: Emine Köylü

Hava bugün pusarık
 Başında güllü sarık
 Eğil bir yol öpeyim
 Belki yolda susarık

Şurada duruyor kazık
 Kaynanam ölmüş yazık
 Öldüğüne acımam
 Bir top astara yazık

Köprü var deresi yok
 Başında beresi yok
 Sana gönül verende
 Aklın zerresi yok

Kadife yastığım yok
 Odana bastığım yok

Kitap getir el basayım
Senden başka dostum yok

Şu kayadan baktırcam
Bir tek kurşun attırcam
Senin gibi meriğe
Cekedini sattırcam

Sular gibi akamam
Ölmeden bırakamam
Cennetten huri çıksa
Yüzüm dönüp bakamam

Arpa ekdim biçemem
Yolum dardır geçemem
Yıldız kadar genç olsa
Yine senden geçemem

Martinimi yağladım
Omuzuma bağladım
Yardan ayrı düşünce
Hüngür hüngür ağladım

Dala inek bağladım
Girdim çıktım ağladım
Çarşıya kıyamazken
Gurbet ele yolladım

Kaleden sesini aldım
Eğildim fesini aldım

Şu Karahisar içinde
Yiğidin hasını aldım

Çifti çubuğu sattım
Kendimi aşka attım
Kırk yıl akıllı iken
Seni gördüm oynattım

Harmana kuyu kazdım
Yâr okudu ben yazdım
Şu kızların derdinden
Bayıldım öleyazdım

Çaya iner ağlarım
Gülü deste bağlarım
Birisi benim için
Birin yâre yollarım

Mani dedim ben şaştım
Gurbet elleri aştım
Gözümle görmediysem
Kalbimle helâlaştım

Araba dolu buğdayım
Sereyim kurutayım
Senin gibi güzeli
Ben nasıl unutayım

İrafta oklavayım
Tabakta baklavayım

Gel sevdiğim yatalım
Herkesten okkalıyım

Kadifeden yeleşim
Seni sevdim meleğim
Biraz da sen beni sev
Rahat etsin yüreğim

Minareye yaslandım
Yağmur yağdı ıslandım
Sevdiğimin koynunda
Lokum ile beslendim

Elmayı allayıverdim
Dibini belleyiverdim
Sevmediğim oğlana
Saçımı sallayıverdim

Humayanım ak benim
Düşmanlarım çok benim
Divan harbe gidiyorum
Arayanım yok benim

Tamburum dildir benim
Dilim bülbüldür benim
Yârimden ayrılalı
Her günüm yıldır benim

Al entarım var benim
Bedenime dar benim

Yeşil Çay'ın içinde
Leylek gözlü yar benim

Atım Araptır benim
Aşkım seraptır benim
Bu iş böyle giderse
Halim haraptır benim

Damdan dama ip gerdim
Koparsa ekle yârim
Önümde ağabeyim var
Seversen bekle yârim

Kaynak Kişi: Nermin Çiçek

Hüseyin adlı yârim
Cilvesi tatlı yârim
Hiç lafımı tutmuyor
Gâvur inatlı yârim

Al mendili eklerim
Dört ucunu deklerim
Kimselere yar olmam
Sevdiğimi beklerim

Mendilimi işlerim
Ucunu gümüşlerim
Ben yârimin adını
Gömleğime işlerim

Kiremit kiremit gezerim
 Ben kiremidi ezerim
 Çok konuşma kaynana
 Vallah billâh döverim

Yandım yandım kül oldum
 Bir esmere vuruldum
 Kuşdili bilmez idim
 Öğrendim bülbül oldum

Sular gibi duruldum
 Bir güzele vuruldum
 Bu hasretlik çok kötü
 Artık bittim yoruldum

Irafa fincan koydum
 İçine mercan koydum
 Kaynanamın adını
 Kuyruklu sıçan koydum

Kaleden iniyorum
 Ünnesen geliyorum
 Aşkından ifrit oldum
 Üflesen yanıyorum

Masa üstünde yılan
 Yılan boynuma dolan
 Nasıl olsa benimsin
 Kıvrıcık saçlı oğlan

Su gelir alam bulam
 İçinde karayılan
 Nasıl olsa benimsin
 Kıvrıkcık saçlı oğlan

Masa üstünde roman
 Okurum zaman zaman
 Oğlan sana varacam
 Doktor olduğun zaman

Kaleden indim yayan
 Uyan sevgilim uyan
 Sevgilimi yâr almış
 Dayan yüreğim dayan

Ben Çaylıyım ezelden
 Gönül geçmez güzelden
 Gönülümün gözü çıksın
 Sevmeseydi ezelden

Peşkir aldım direktten
 Bir ah çektim yürekten
 Yârim bana gülmezse
 Kolu çıksın kürekten

Peşkir aldım direktten
 Ah getirdim yürekten
 Derdime yok bir çare
 Doktor gelsin Firek'ten

Hendeğe uzanırsın
 Nar gibi kızarırsın
 Merak etme sevdiğim
 Yeniye kazanırsın

Yatma çayır çimene
 Uyur uyanamazsın
 Verme beni yad ele
 Görür dayanamazsın

Vur testiye inlesin
 Âşık olan dinlesin
 Sevdiğini almayan
 Hiç evlendim demesin

Kaynak Kişi: Cennet Bakırcan

Karanfilim çeker misin
 Bal ile şeker misin
 Dünyada yaktın beni
 Ahirette çeker misin

Bisiklete binersin
 Bizim orda inersin
 Annen baban sorarsa
 Lastik patladı dersin

Pencerede gözlersin
 Hem kendini gizlersin
 Haber aldım dün akşam

Sen beni pek özlersin

Mendilim dolu tütün
Yüreğim yandı bütün
Ben burada sen orda
Bu ayrılık pek çetin

Bayram divanın olsun
Bahçem seyranın olsun
Bayram kurbandsız olmaz
Canım kurbanın olsun

Şu dağlar yanık dağlar
Yaprağı bölük dağlar
Yâri çirkin olanlar
Yazmayı soluk bağlar

Kaynak Kişi: Büşra Altuntaş

Şu karşıda kayıklar
Suda oynar balıklar
Kabirimde kemikler
Yâr yâr diye sayıklar

Çaya inmiş tosunlar
Çiçek açmış yosunlar
Yâre çirkin diyenler
Bir de bana sorsunlar

Kiremidi yakarlar

Dam ardına atarlar
 Oğlanlar kokmuş olsa
 Kızları kime satarlar

İbrişim örmüyorlar
 Sevmişim vermiyorlar
 Allah'ın zalimleri
 Münasip görmüyorlar

Yaylaya gider atlar
 Yârim sulardan atlar
 Yârime kurban olsun
 Yoldaki bütün otlar

Hendekte yılan yatar
 Yılana diken batar
 Sevdiğimin kokusu
 Gül yağı gibi kokar

Entarisi beden yar
 Beni koyup giden yar
 Evvel böyle değildin
 Sana bir öğretene var

Bizim orda kuyu var
 İki bakır suyu var
 Oğlan geçme buradan
 Bodu kadar boyun var

Parmakta yüzüktür yâr

Her yanım naziktir yâr
 Bana çok cevır eyleme
 Canıma yazıktır yâr

Karanfil deste gider
 Destesi dosta gider
 Sevdığını almayan
 Kabire hasta gider

Şu yola çoklar gider
 Aç gelir toklar gider
 Sinemi kalkan ettim
 Her gelen yoklar gider

Duvardaki fişekler
 Yüklükteki döşekler
 Kaynanamda kıymetli
 Ahırdaki eşekler

Maniye maraz derler
 Güzele kiraz derler
 Senin gibi oğlana
 Küllükte horoz derler

Bahçe kapıyı neyler
 Duvar yapıyı neyler
 Yâri güzel olanlar
 Her gün kokuyu neyler

Sarı saçın örmezler

Kız seni ban vermezler
Ver elini gidelim
Ay karanlık görmezler

Tayyareler dik gider
İçinde mektup gider
Oku sevdiğim oku
Öğretmen olsan yeter

Karanfil deste gider
Kokusu dosta gider
Oku sevdiğim oku
Öğretmen olsan yeter

Ay doğar aşmak ister
Al yanak yaşmak ister
Sen orada ben burada
Gönül kavuşmak ister

Şurada yol ne bayır
Gülü dikenden ayır
Âşıklık çekenleri
Kayır Allah'ım kayır

Entarisi aktandır
Bu iş bize Hak'tandır
Benzimin sarılığı
Belki ayrılıktandır

Dut ağacı bizdedir

Dalı öte yüzdedir
 Yâr mendilini yitirmiş
 Aramasın bizdedir

Evleri Gedil'dedir
 Yeşil perde yüktedir
 Benim sevdiğim oğlan
 Uzak bir bölüktedir

Denizin dibi mildir
 Bunu söyleyen dildir
 Bir sen söyle bir de ben
 Bakalım dertli kimdir

Tencereler tam takır
 Kızın gözleri çakır
 O çakır gözlerine
 Kurban olsun bu fakir

Kaynak Kişi: İsa Çakal

Kahve Yemen'den gelir
 Bülbül çimenden gelir
 Yâri güzel olanlar
 Her gün hamamdan gelir

Ateşi yanan bilir
 Yol halı giden bilir
 Geceyi hastadan sor
 Gurbeti çeken bilir

Gemi gelir yan verir
İskeleyle şan verir
Yeşil Çay'ın kızları
Koca diye can verir

Uzaktır seçilmiyor
Sevdadan geçilmiyor
Gönül bir top ibrişim
Dolaşmış açılmıyor

Tüfeğim atılmıyor
Pahalı satılmıyor
Bu geceler çok uzun
Yalnız yatılmıyor

Altınım var akıyor
Boğazımı yakıyor
Karşıda duran oğlan
Eşek gibi bakıyor

Aşıyor yar aşıyor
Süt bakırdan taşıyor
Yârim burada değil
Yaban elde yaşıyor

Karyolada yatıyor
Fındık üzüm atıyor
Git ey gâvurun oğlu
Bıyıkların batıyor

Mendilim iki yoldur
 Biri sağ biri soldur
 İki kaşın arası
 Yârime giden yoldur

Mercimek fasıl olur
 Yemesi nasıl olur
 Ver anne sevdiğime
 Bak geçim nasıl olur

Annem entari almış
 Kara dalları varmış
 Keşke sevmez olsaydım
 Yârimin yâri varmış

Gökte uçan kırlangış
 Kanadı karış karış
 Beni yardan ayıran
 Kan kussun avış avış

Kaynak Kişi: Zehra Küçükakın

Ayakkabım toz oldu
 Komşular kurnaz oldu
 Komşuların yüzünden
 Sevdiğim gelmez oldu

Şu gelen kimin oğlu
 Fesi karanfil dolu
 Saracaksan sar beni

Ağrıdı yârin kolu

Uçan kuş tutulur mu
Yar hiç unutulur mu
Gurbette yâri olan
Alamadan durur mu

Karanfil oyulur mu
Güzele doyulur mu
Güzel saran yiğidin
Kolları yorulur mu

Söğüdün altı kuyu
Uyu sevdiğim uyu
O benim sevdiğimin
Şekerden tatlı huyu

Asma örttü yüzümü
Yâr tutmuyor sözümü
Ölürsem sevdasından
Hiç görmesin yüzümü

Ay doldu düze düştü
Zülüfler yüze düştü
Eller çift çift gezerken
Ayrılık bize düştü

Kız saçların iki kat
Birisini bana sat
Kız anandan izin al

Bir gecelik bizde yat

Çay yolları tahtımız
Açılmıyor bahtımız
Benim garip bağrımı
Küçücükten yaktınız

Karşı karşı evimiz
Nedir bizim sevimiz
Sevi böyle giderse
Ölür bizim birimiz

Bahçelerde madünüz
Tutam tutam yoldunuz
Yeşil Çay'ın kızları
Yeni moda oldunuz

11.10. NİNNİLER

Anonim halk edebiyatı türlerinden olan ninni, annelerin bebeklerini uyutmak için sallarken ya da ağladıklarında avuturken bir ezgi eşliğinde söyledikleri şiirlerdir (Kurnaz, 2003: 24). Bu durumda diyebiliriz ki ninniler, çocukların duyduğu ilk halk şiiri ve müziği örneğidir.

Kaynak Kişi: Cennet Bakırcan

Nenniler diyen kuzum uysun
Yüzünü güller bürüsün
Dilerim Allah'tan kuzum büyüsün

Nenni kuzuma neni

Nennilerin beni yakar

Bahar gülleri gibi kokar

Ağzın bal tutan şeker

Nenni kuzuma neni

Nenniler diyen kuzum dilleriyle

Saçını ören teller ile

Seni büyüten kuzum elleriyle

Nenni kuzuma neni

Nenniler dedim de uyuttum seni

Bir heves ile yürüttüm seni

Paşa olsun diye büyüttüm seni

Uyuyası kuzum nenni

Büyüyesi kuzum nenni

Yaşayası yavrum nenni

Nennilere beledim

Bir Mevla'dan diledim

Al bağırdak doladım

Uyuyası kuzum nenni

Büyüyesi kuzum neni

Yaşayası yavrum neni

İnce eleğin unu aktır

Seni bize veren Hak'tır

Seni arayanlar çoktur

Nenni kuzuma nenni

Nennice yavrum nennice

Bol soğanlı börülce

Yavrum yesin doyunca

Kürkler giysin boyunca

Uykuyla uyusun doyunca

Nenni kuzuma neni

Nennilerin nesdanesi

Afyon'un kestanesi

Çiğ bal ile beslenesi

Büyüyüp de uslanası

Nenni kuzuma nenni

Beşiğinin altı oyuk

Sular akar soğuk soğuk

Babasının derdi büyük

Nenni kuzum sana neni

Nenni derim nennisine

Bülbül konmuş selvisine

Böyle inmiş yaylasına

Nenni yavrum sana nenni

Beşiğinin altı çukur

Çuhasına kaytan dokur

Benim oğlum Mushaf okur

Nenni kuzum sana neni

Ulu yolun kıyıları

Çayır çimen kıyıları

Çağırın da gelsinler

Oğlumun dayıları

Dayısız büyüyen kuzuma neni

Yayla diye indim geldim korudan

Sensin benim direğim ile yalağımı eriten

Yavrum uyusun da bakın geriden

Nenni kuzum sana neni
 Dedim nenniler senin olsun
 Türlü türlü misler gibi koksun
 Nenni yavrum sana nenni

11.11. TÜRKÜLER

Kaynak Kişi: Mahmut Koçer

Celal'in Türküsü

Türkü Celal adındaki bir gencin ölümünden sonra söylenmiştir. Celal yirmi yaşlarında yeni evli bir gençtir. Düğününden az bir müddet sonra geçirdiği bir kaza sonucu ağır yaralanmış, tedavisi için Çay ilçesinden Ankara'ya gönderilmiştir. Fakat Ankara'da tedavisi esnasında yaşamını yitirmiştir. Türkü, Celal'in ölümünü ve ardında kalan yeni gelin karısının üzüntüsünü aktaran bir ağıt niteliğindedir.

Evlerinin önü arpa
 Atlar gelir kırpa kırpa
 Celal oğlan can veriyor
 Kollarını çırpa çırpa
 Celal güvey can veriyor
 Kollarını çırpa çırpa

Celal damda yatıyor
Yorgan döşek atıyor
Uyan Celal'im sen uyan
Yavuklun eller sarıyor

Evlerin önü kavak
Eğil de gir dalına bak
Elim kına yüzüm duvak
Bize dulluk yakışır mı?

Ankara'nın kara taşı
Yandı ciğerimin başı
Nere giden kayınbaba
Yok mu Celal'in kardeşi

Ankara'dan taş geliyor
Sesi bana hoş geliyor
Celal'i götüren taksi
Dolu gitti boş geliyor

Sekiz çift çorap ördüm

Sekiz kaynım giysin diye

Sandık açtım, poçu verdim

Celal güvey olsun diye

Güner'in Türküsü

Bu türkü'de Çay'da yaşanan bir olayın ardından söylenmiştir. Türkü Çay halkının çok büyük hürmet ve sevgi beslediği Rüştü Muallim'in kızı Güner'in intiharı üzerine oluşturulmuştur. Rüştü Muallim hem dini hem de ilmi alandaki bilgisi ile Çay halkının itibarını kazanmış bir şahıstır. Öyle ki şu an bile ilçede onun adını taşıyan cadde ve sokaklar vardır. Pek çok okulda onun özlü sözleri asılıdır.

Türkü'de adı geçen Güner, Rüştü Muallim'in kızıdır. Güner çevrede güzelliği ve ağır başlı, namuslu kişiliğiyle bilinir. Güner'in karşı komşusu olan "Deli Omar'ın oğlu Orhan" diye tanınan bir şahıs Güner'e sevdalanır. Kızın kendinde gönlünün olmadığını anlayınca kızı zorla kaçıır ve bir çiftliğe kapatır. Kızın namusuna ilişmek istese de kızın direnmesi sonucu istediğini yapamaz. Yöre halkının yardımıyla Orhan yakalanır ve tutuklanır. Kız da kurtulur ve evine döner. Fakat kaçırıldığı yerde birkaç gün tutulduğu için kızın hakkında dedikodular çıkmıştır. Olayı duyan pek çok kişi Rüştü Muallim'in evine geçmiş olsuna gelir. Güner misafirlere kahve pişirir bu sırada babasının dedikodulardan dolayı başının eğik olduğunu, başını yerden kaldırmadığını görür. "Benim babam Çay'ın en itibarlı adamı idi. Ben onun başını yere eğdim." diyerek ağlar. İçine kimse görmeden zehir koyduğu kahvesini içer ve

bir anda ortalığa yığılır. Kimse önce ne olduğunu anlayamaz, anladıklarında ise iş işten geçmiş, Güner ölmüştür.

Patlıcanı oyamadım

Tadına doyamadım

Çiftlik çiftlik gezdirdim de

Evime koyamadım

Günerime ben yandım

Elek elek içinde

Elek tekne içinde

Deli Omar'ın Orhan'da

Tel örgülerin içinde

Günerime ben yandım

Sarı kavun dilimi

Kim dokudu kilimi

Vallah billâh olamam

Deli Omar'ın gelini

Günerime ben yandım

Güner kahve pişirir

Köpüğünü taşırır

Rüştü Muallimi sorarsan

Güner'e zehiri içirir

Günerime ben yandı

Gülnazik'in Türküsü

Türkünün hikâyesi ve sözleri yörede pek çok kişi tarafından biliniyor olsa da ezgili söyleyişine ne yazık ki ulaşamadım. Türkünün hikâyesi Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanmış. Yunanlar, Afyon'u işgal ettikleri dönemde yöre halkına pek çok eziyette bulunmuşlar. O dönemde Çay ilçesinde Gülnazik adında çok güzel bir genç kız varmış. Yunan kumandanlarından biri bu kıza âşık olmuş. Fakat ne yaptıysa kızı kendisiyle evlenmesi konusunda ikna edememiş. En sonunda Gülnazik'i zorla kaçırmış. Kızı Atina'ya götürmüş ve orada evlenmiş. Aradan yıllar geçmiş, bu geçen süre içinde Gülnazik'in üç çocuğu olmuş. Gülnazik ne kadar kaçmak istediye de başarılı olamamış. Çocukları da olduğu için katlanmak zorunda kalmış. Bir gün tesadüfen bir Türk gemi kaptanı ile karşılaşmış. Ona başından geçenleri anlatmış. Onun yardımı ile üç çocuğunu da yanına alıp Atina'dan kaçmış. Deniz yolculuğu esnasında "Ben bu çocuklarla memleketime dönersem herkes çocuklarımla Yunan çocuğu, Yunan tohumu diye dalga geçer. Ben bu çocuklarla hangi yüzle memleketime giderim?" diye düşünmüş ve çocuklarını denize atıp boğmuş. Fakat sonra çok pişman olmuş. Sonraları bu pişmanlıkla aklını yitirmiş. Bu türküyü de bu olayın arkasından söylemişler.

Atina'nın hamamı
Yandan çıkar dumanı
Ben Yunan'ı görünce
Kalmadı dizimin dermanı

Yumurtanın kulpu yok
Gözlerimde uyku yok
Sür gemici gemiyi
Hiç kimseden korkum yok

Atina'da bir kuş var
Kanadında gümüş var
Ağlamayın a çocuklar
Ananızda bir iş var

Atina'nın üzümü
Tutturamadım sözümü
Üç yavrumu atarken
Yumuverdim gözümü

Yumurtanın sarısı

Oldu gece yarısı

Çocuklarımdan olunca

Gitti aklımın yarısı

Çarşıdan üzüm geldi

Allahtan izin geldi

Aç kapıyı ey ana

Yunandan deli kızın geldi

Kaynak Kişi: Kadir KINAL

Ali Çetin'in Türküsü

Türkü Ali Çetin adında bir gencin öldürülmesi üzerine oluşturulmuştur. Ali Çetin köylerinden genç bir kıza âşık olmuş. Kızı istetmiş ama kızın ailesi razı olmamış. Ali yine de kızın peşini bırakmamış, sürekli ardında dolaşmış. Bu sebepten kızın hakkında dedikodular çıkmış. Kardeşinin hakkında çıkan dedikodulara sinirlenen kızın ağabeyi, Ali'yi köy kahvesinin önünde attığı iki kurşunla vurup, öldürmüştü.

Ali'nin evleri doğuya bakar

Ali'yi vurmuşlar, al kanlar akar

Ali'nin anası yollara bakar

Uyan Alim uyan uyanamadın
Çifte kurşunlara dayanamadın

Karakol üstünde bir kara bulut
Ana ben gidiyorum sen beni unut
Küçük kardeşimi yerime büyüt

Uyan Alim uyan uyanamadın
Çifte kurşunlara dayanamadın

Ali'nin ölüsü kahvede yatar
Alimi vurmuşlar al kanlar akar
Bir mektup yazdırdım dört ucu kara

Haber gitti bütün karakollara
Anam duyar ise düşer yollara
Kahvenin önünde kanlı kasaplar
Katil bir gence kurşun mu atar
Cenazem geliyor gelin ahbablar

Anama söyleyin anam ağlasın

Babamın oğlu var beni neylesin

Kaynak Kişi: Nevzat Altındağ

Gedil Deresi

Türkünün hikâyesi Çay ilçesinin küçük bir köyü olan Gedil'de geçiyor. Gedil'de yaşayan bir genç kıza amcasının oğlu sevdalanmıştır. Fakat bu duruma kızın babası razı değildir, kardeşinin oğlunun kızının dengi olmadığını düşünür. Kızın gönlü de zaten başkasındadır. Babası kızı gönlünün olduğu adamla evlendirir ama kızın gelin gideceği gün amcaoğlu düğün evini basar. Gelini zorla kaçıır, kızı Gedil deresinin başındaki bağlara götürür. Kızın zorla ırzına geçer. Kız boğuşma esnasında yaralanır. Oğlan ertesi sabah kaçacak bir yol bulmak için oradan uzaklaşır. Giderken de kızı kaçmaması için sıkıca bağlar. Kız orada bir gün bağlı kalır. Kızın yarasına kurt, kuş, sinek, böcek toplanır. Bağlı olduğu için bir şey yapamaz. Amcaoğlu kızı almak için tekrar döndüğünde kızın ölüsü ile karşılaşır. Oğlan hapiste yıllarca cezasını çeker, kızın ardından da bu türkü yakılır.

Ne uzundur Gedil yolu

Koptu fistanımın donu

Sıkıştırma emmim oğlu

Görünüyor Gedil yolu

Oy neresi vay neresi

Burası Gedil deresi

Sıkıştırma emmim oğlu

Her yanlarımın el beresi

Sandığımı açamadım

Çeyizimi takamadım

Ne kötü kaderim varmış

Sevdiğime varamadım

Oy neresi vay neresi

Burası gedil deresi

Sıkıştırma emmim oğlu

Her yanlarımın el beresi

Sahurumu yedim yattım

Dalgın uykulara daldım

Dalgın uykular arası

Kendimi döşekten attım

Verem bağlar verem bağlar

Dengine düşmeyen ağlar

Dengine düşmeyen gelin

Al yerine kara bağlar

Oy neresi vay neresi

Burası Gedil deresi

Etme eyleme emmim oğlu

Her yanlarım el beresi

Eşkin olur eşkin olur

Al kadife pişkin olur

Yerine düşemez gelin

Ölmez ama şaşkın olur

Oy neresi vay neresi

Burası Gedil deresi

Sıkıştırma emmim oğlu

Her yanlarım el beresi

Al Fadime'm

Evlerinin önü yoldur

Yoldan geçen karakoldur

Kurban olam al Fadime'm

Gel testini bizden doldur

Kurban olam allı gelin

Gel testini bizden doldur

Al Fadimem bal Fadime'm

Yanakları gül Fadime'm

Uyan uyan sabah oldu

Namazını kıl Fadime'm

Şu dağların burcu musun

Yar boynumun borcu musun

Kurban olam allı gelin

Sen kötünün harcı mısın

Al Fadimem bal Fadime'm

Yanakları gül Fadime'm

Uyan uyan sabah oldu

Namazını kıl Fadime'm

Evlerinin öñü şatır

Atlı geçer güpür güpür

Kurban olam allı gelin

Gel de bizim evi süpür

Al Fadime'm bal Fadime'm

Yanakları gül Fadime'm

Uyan uyan sabah oldu

Namazını kıl Fadime'm

Koyun yola dizilirdi

Bağlı ipler çözülürdü

Ah yanışın gavur oğlan

Buz olsaydı çözülürdü

Al Fadime'm bal Fadime'm

Yanakları gül Fadime'm

Uyan uyan sabah oldu

Namazını kıl Fadime'm

Al Fadime'm suya gider
 Su yolun da çalım eder
 Çalım etme al Fadime'm
 Ben cahilim aklım gider

Al Fadime'm bal Fadime'm
 Yanakları gül Fadime'm
 Uyan uyan sabah oldu
 Namazını kıl Fadime'm

Dam Başına Asa Da Goymuş Galbırı

Dam başına asa da goymuş galbırı
 Aman galbırı, hele galbırı, yine galbırı
 Bekârları yerlerinden galdırır aman
 Aman hallerim yaman
 Bu dert bizi de iflâh etmez öldürür
 Aman öldürür, hele öldürür, yine öldürür

Aman yosmam da evlerimiz nerdolur
 Eller sarar yüreğime aman da derdolur
 Aman ellere demen

Kapardına asagoymuş eleği

Aman eleği, hele eleği, yine eleği

Anasının mühür gözlü meleği

Aman hallerim yaman

Yiğitlerin de bir tanecik dileği

Aman dileği, hele dileği, yine dileği

Aman yosmam da evlerimiz nerdolur

Eller sarar yüreğime aman da derdolur.

Aman ellere demen

Kaynak Kişi: Muharrem Bayar

Kara Da Koç'un Boynuzu

Kara da koç'un boynuzu

Siyah da saçın kunduz.

Koyver de yosmanın kızı

Doğdu şafak yıldızı aman aman

Haydi de birtanem çarşıdan aman aman

Biraz da alalım komşudan

Kara da koç meler gelir

Dağları deler gelir aman aman

Gurbete giden gelinin

Aklına neler gelir

Haydi de birtanem çarşıdan

Biraz da alalım komşudan

Kara da koç meler gelir

Bağrımı deler gelir

Yalınız gezen yârin de

Aklına neler gelir

Kınası Karılır Tasta

Kınası karılır tasta

Oğlan evi pek havasta

Kız evleri kara kara yasta

Ney ney aman ney

(Nakarat)

(Sadıcım kınan kutlu olsun

Dirliğin baldan tatlı olsun

Sevdiğin kuvvetli de olsun

Ney ney ney aman ney)

Kayınnam hamama girse

İki ayağı birden kaysa

Hamam tası güveyiye kalsa

Ney ney ney aman ney

(nakarat)

Tuz kabını da tuzsuz koyan

Koca evleri ıssız koyan

Anasını kızsız koyan

Ney ney ney aman ney

(nakarat)

Anana hamama vardın mı

Yumduğum yeri gördün mü

Şimdi giymatım bildin mi

Ney ney ney ney aman

(nakarat)

Atladı geçti eşiği

Sofrada kaldı kaşığı

Kız evlerin yakışığı

Ney ney ney aman ney

(nakarat)

Kızınız gidiyor da nazınız gidiyor da

Bugün akşamlik, akşamlik

Yarın da öğlenlik, öğlenlik

Misafir kaldı da söylemez oldu

Ney ney ney ney aman

11.12. EFSANELER

Kaynak Kişi: Mahut Koçer

Haset Kayası

Çay'ınÇağlayan Parkı'na hâkim tepesinde, halkın “Delikli Kaya” dediği bir mağara vardır. Bu mağaraya eskiden “Haset Kayası” derlerdi.

Çok eski zamanlarda, başkasının malına, mülküne göz diken, varlıklı insanları hiç sevmeyen, çekemeyen biri varmış. Bu adam, halktan uzak, tek başına Delikli Kaya’da yaşarmış. Kim iyi, güzel bir iş yapsa, gider, onun işini bozar, kırar, Delikli Kaya’ya geri dönermiş. Halk, adamın bu fesatlığından bezmiş. Ona, “Gel, sana da ev yapalım, iş kuralım.” demişlerse de hasetliğinden bir türlü vazgeçirememişler.

Çaylılar, o zamandan beri bu mağaraya “Haset Kayası” derler. Halk bugün de haset edeni sevmez. Haset edenler için, “Haset Kayası”na mı girdin?” tabiri söylenmektedir.

Hacıpınar

Hacıpınar, Çay ile Yarıkkaya’yı birbirine bağlayan dağ yolu üzerindedir. Çay’a 7-8 km uzaklıkta olan asıl kaynağının nereden geldiği tespit edilemeyen bir pınardır. Bu pınar Sultan Ana Efsanesi’nden de bahsi geçen ve eskiden var olduğuna inanılan “Hac Yolu” üzerindedir. Sultan Ana Efsanesi’nde Sultan Ana’nın hac kervanları bu yolu kullanır. Bu pınarın hikmeti sadece hacca gidilen ve hacdan dönülen zamanda akmasıdır. Pınarın suları hac zamanı, hacılar gittiğin de kesilir, akmaz. Hacılar döndüğünde ise pınardan tekrar su çıkmaya başlar. Yani sadece hac yolcularının suyu kullanabileceği zamanda, o yoldan geçecekleri zamanda akar.

Öte yanda bu pınarın suyunun Mekke’den geldiğine inanılır. Rivayete göre hac görevini yerine getiren bir kadın çok susar, su içmek için bir pınarın başına varır. Su içerken elindeki özel işlemeli bakır tasını, pınara düşürür. Almak istediye de yakalayamaz, tas suyun akıntısına kapılıp kaybolur

Kadın hac görevini yerine getirip hacdan dönerken, hac kervanı Hacıpınar’ın oldu yerde mola verir. Kadın su içmek için pınara yöneldiğinde, pınarın suyu üzerine hacıda düşürdüğü tasını görür. Bu sebepten suyun kaynağının Mekke’den geldiğine inanılır.

Bambul Dede

Çay ile Cumhuriyet köyü arasındaki Kanlıyer denilen mevkide, eski yolun üst tarafındaki bir bahçe içinde toprak bir dam vardır. “Bambul Dede (Çomak Dede)”nin kabri buradadır.

Çomak dede, bilgili ve yardımsever, ermiş bir zatmış. Elinde çomağıyla, buralarda tek başına yaşarmış.

Bir sene, bambul böcekleri tarlaları, bahçeleri istilâ etmiş. Böcekler o kadar çokmuş ki, halk ne yaptıysa baş edememiş. O sene, bambul böceklerinin zararından büyük bir kıtlık yaşanmış.

Çaylılar, Çomak Dede’ye gelerek yardım etmesini istemişler. O da bahçelerin, tarlaların dört bir tarafını elindeki çomağıyla çizmiş. Bambul böcekleri, Çomak Dede’nin çizdiği yerden öbür tarafa geçemez olmuşlar; çizilen yere gelirler, tarlaya girememiş. Çomak dede, “Tarlaları, bahçeleri suya verin, göl gibi olsun.” demiş. Çaylılar, onun bu söylediğini de yapmışlar. Ertesi sene, bambul böcekleri zarar verememiş; Çay halkı da kıtlıktan kurtulmuş.

Çomak Dede’ye, Çay halkını bambul böceklerinin zararından kurtardığı için “Bambul Dede” derler. Bugün bile tarladaki böceklerle baş eden köylüler, Bambul Dede türbesine gelir, türbenin içini süpürüp toprağını tarlalarının etrafına serperler. Böyle yapanlar, tarlalarına bambul böceklerinin girmediğini –yemin ederek- söylüyorlar.

Kaynak Kişi: Kadir Kınal

Kırgöz Köprüsü

Çay ile Bolvadin arasında, Eber Gölü kenarında bulunan tarihî bir köprüdür. Aslında elli iki gözdür. Ama yıkıla yıkıla kırk gözü kaldığı için “Kırgöz Köprüsü” derler.

Y.Sultan Selim, Mısır seferi sırasında ordusunu bu köprüden geçirmiştir. Mimar Sinan'a köprünün yıkılan yerlerin onarttırmış, ilerde tekrar göçebilir diye, hayır namına, köprünün imarında kullanılması şartıyla yüklüce bir altının gömülmesini emretmiş. Mimar Sinan da altını köprünün bir ayağına gömmüş.

Yakın zamanlarda, alın teri dökmeden zengin olmak isteyen iki defineci, burada altın olduğunu bildiklerinden köprünün ayak diplerin kazmaya başlamışlar. Kırkinci ayağı da kazınca küp içindeki Osmanlı altınlarını bulmuşlar. Altınları keselerine doldurup hemen ayrılacak olmuşlar, ama ayakları yürümez, kolları tutmaz olmuş. Ne yaptılarsa bir adım dahi atamamışlar, donmuş gibi öylece kalakalmışlar. "Bu altınlar emeğimizin hakkı değil, köprüye ait!" diye tövbe edip niyetlerinden vazgeçince iyileşmeye başlamışlar. Altınları kazdıkları yere gömmüşler. Kırkgöz Köprüsü'nün altınları hâlâ orada olduğuna inanılmaktadır.

Küçük Höyük, Büyük Höyük Efsanesi

Bu höyükler Kırkgöz Köprüsü yakınlarındadır. Rivayete göre Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi sırasında askerlerine ellerine birer avuç toprak alıp bir yere yığmasını ister sefere giden her asker birer avuç toprak alıp belirlenen yere atar. Bu şekilde biriken topraklarla büyük höyük oluşur.

Bu höyükler asker kaybının göstergesi olarak hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. O yüzden yöre halkı için manevi özelliği çok büyüktür.

Kaynak Kişi: Muharrem Bayar

Kanlıyer

Kanlıova, Melek Ana Ovası diye de adlandırılan bu yer rivayete göre eski bir savaş meydanıdır. Kanlı yerde pek çok savaş yapılmış, pek çok kan dökülmüştür. Üç kardeş efsanesine Melek Ana'nın askerlere baktığı yerde burasıdır.

Aslanlı Kaya

Çay Deresi'nin dağı tarafında Kazanlı Tekke'nin karşı yamacında, uzaktan bakıldığında arka ayakları üzerinde dikilmiş vaziyette aslan gibi görünen bu kaya Çaylılar "Aslanlı Kaya" derler. Kaya âdeta bir aslan heykeli gibi.

Çobanın biri koyunlarını güderken acıkmış, karnını doyurmuş. Ama yediği yemeklerin atıklarını ve ekmek kırıntılarını toparlamamış, ortalığa bırakmış. "Aman dağ başında değil miyim nasıl olsa? Ulu orta yere ekmek bıraksam ne olur sanki? Dağ başında ekmeği ezecek, ayakaltına alacak olmaz nasılsa." diye düşünmüş.

O esnada dağda dolaşan bir aslan görmüş, korkuyla bu kayanın ardına saklanmış. Aslan çobanın yemek yediği yere gelmiş, ekmek kırıntılarının üzerine pislemiş. O anda Allah aslanı cezalandırmış ve oracıkta taş etmiş. Halk, ortalıkta ne zaman ekmek kırıntısı görse bize bu olayı anlatır. "Nimet kıymeti bilmeyen akılsız hayvana bunları eden Rabbim, akıllı insana kim bilir neler eder? Ayakaltında nimet koymayın, Allah taş etmekten beter eder." demektedir.

Taş Olan Çoban ve Sürüsü

Çay'ın Köprübaşı Mahallesi'nin güneyindeki dağların tepesinde "Uzun Pınar" denilen bir mevki vardır.

Çobanlar, davarlarını burada güderler. Uzun Pınar'da sularlar, eskiden, çobanın biri, koyunlarını yadıktan sonra Uzun Pınar'da sulamış, hayvanlar dinlenirken kendisi de karnını doyurmuş. Pek nankörmüş ki ekmek yediği yere –Affedersiniz- pislemiş; Allah da onu, köpeği ve sürüsüyle taş edivermiş.

Köprübaşı Mahallesinden bakıldığında köpek şeklinde, çoban gibi, koyun ve kuzu başlarına benzer kayalar görünür. İşte bu kayalar, o çoban ile köpeği ve sürüsüdür.

Kaynak Kişi: Nuray Altuntaş

Yusufçuk Kuşu

Yusuf Aleyhisselâm, kardeşleri tarafından kör bir kuyuya atıldığında bir kuş bunu görmüş. Hâline acıyarak “Yusufçuk, Yusufçuk!” diye öter, Yakup Aleyhisselâm’a kuşdiliyle haber vermek istemiş. Kuşun adı “Yusufçuk” kalmış. Bu kuşun hâlâ böyle öttüğüne inanılmaktadır.

Kaynak Kişi: Muammer Altuntaş

Guguk Kuşu

Eskiden Ayşe, Fatma adında iki kardeş varmış. Çok küçük yaşta annelerini kaybeden bu çocukların babası karısı öldükten sonra zalim bir kadınla evlenmiş. Çocukların üvey anneleri çocuklara yapmadığını bırakmıyor, küçük çocukları evin en ağır işlerinde dahi hizmetçi gibi kullanıyormuş. Kendisi kapı kapı gezerken çocukları eve kilitleyip bütün işleri çocuklara yaptırıyormuş.

Bir gün yine gezmeye gitmek üzere evden çıkarken, çocukları yanına çağırılmış. Onlardan kendisi gelene kadar iki tepsi börek yapmalarını istemiş. Çocuklar “Biz bilmeyiz” deseler de dinlememiş. Çocuklara bağırarak, azarlamış ve yine çocukları eve kilitleyip gitmiş. Çocuklar da dayak yeriz korkusuyla börek yapmaya başlamışlar. İki kardeş yağ küpünde yağ doldurup böreğe katmak istemişler. Ancak küp çok ağır olduğu için taşıyamamışlar ve yağ küpü ellerinden kayıp bal küpünün üstüne düşmüş. Yağ küpü de bal küpü de kırılmış. Her yere yağ ve bal dökülmüş. Çocuklar korkudan ağlamaya başlamışlar. “Allah’ım üvey annemiz görürse bizi öldürür. Kuş olsak da şu

camdan uçup kurtulsak.” demişler. Allah da çocukların dualarını kabul etmiş. Çocuklar guguk kuşu olup uçmuşlar. O gün bugündür birbirlerini çağırırlarmış.

“Guguk guk, Ayşecik, Fatmacık pek küçük....”

“Yağ döktük, bal döktük, hep korktuk”

Kaynak Kişi: İsmail Evran

Arap Dede

Arap dede türbesi Çay deresine bakan bir dağ yamacındadır. Bu yamaçta beş kızı olan bir adamın tarlaları varmış. Kızlar gün boyu tarlalarda çalışırlarmış. Yunan işgali sırasında Yunanlar yöre halkına pek çok eziyette bulunmuş, kadınların namuslarına ilişmişler. Çay’a çok yakın olan Gedil köyünü yakıp bu türbenin olduğu dağ yamacına gelmişler. Tarlada iş gören bu beş kız kardeşi görmüşler. Kızlara kötülük etmek niyetiyle kızların peşinden koşmuşlar. Kızlar korkuyla kaçışırken karşılarına bembeyaz kıyafetli yaşlı bir adam çıkmış. “Ben Arap dedeyim. Hiç korkmayın hiç kimse size bir zarar veremez. Sizin namusunuz bana emanet.” demiş ve sonra namaz kılmaya başlamış. Kızlar şaşkınlıkla bakınırken Yunanlılar yanlarına kadar gelmiş fakat kızları görmemiş. Kızların etraflarında onları görmede dolaşmışlar. Yunanlılar gidince yaşlı adam ortada kaybolmuş. O yüzdendir ki yöredeki dualarda genç kızların namusları önce Allah’a sonra da Arap dedeye emanet edilir.

Baltalı Dede

Bu türbe, Çay ilçesinin Akkonak kasabasındadır. Burada yatan zat, efsaneye göre harp zamanında bir baltasıyla tek başına kırk gâvuru öldürmüş. Onun için adı “Baltalı Dede” kalmış. Türbesinin çevresi ağaçlıktır. Ama kimse oradaki ağaçlara dokunamaz. Baltalı Dede’nin oradaki ağaçları kesenlerin rüyalarına girip korkuttuğu bir türlü rahat vermediği söylenir. O yüzden kimse o

ağaçlara dokunmaz. Dokunanların Baltalı Dede'nin gazabına uğrayacağına inanılır.

Üç Kardeş Efsanesi

Bu efsane yörenin anlatıla gelen en büyük efsanesidir. Yörede üç arkadaşın adını duymayan, hikâyelerini bilip anımsamayan yok denecek kadar azdır. Yöre halkı için üç kardeşin hikâyesi öyle kutsal ki, hikâye kahramanları âdete birer evliya gibi hatırlanırlar. Yörenin en bereketli, en güzel, en vazgeçilmez yerleri onların adları ile anılır; Sultan Dağları, Gelincik Ana Tepesi, Melek Ana Ovası (Kanlıyer) ve Eber Gölü. Kuraklıkta edilen dualarda onların adı anılır ve Allah'tan onların yüzü suyu hürmetine bereket ve yağmur vermesi dilenir. Yeni gelinlere "Allah gelincik dedirtmesin, Allah gelincik bahtı vermesin." diye dua edilir.

Çok eski zamanda şimdiki Çay ilçesinin de içinde bulunduğu bölgede çok büyük bir kıtlık ve kuraklık yaşanmış. Bu kuraklık öyle büyükmüş ki insanlar içecek su bile bulamaz olmuşlar. Susuz kalan toprakta bir şey yetişmez olmuş. Bu kuraklığın ardından da çok uzun ve sert bir kış yaşanmış. Birçok insan açlıktan, sefaletten ve hastalıktan ölmüş. İşte bu zamanı gören ailelerden biri de Sultan Ana'nın ailesiymiş. O zamanlar Sultan Ana daha on iki yaşlarında bir çocukmuş. Kardeşi melek ondan beş altı yaş kadar küçük, en küçük kardeşi Gelincik ise daha bebekmiş. Sultan Ana'nın babası kuraklığın ardından gelen o büyük sert kışta çocuklarını aç, susuz ve soğukta bırakmamak için dağlara odun ve yiyecek aramaya gitmiş fakat soğuğa dayanamamış ve şimdi onun adıyla anılan Emir Dağları'nda donarak ölmüş. Sultan Ana'nın annesi kocasını kaybettikten sonra üç çocuğuyla ortada kalmış. Çocuklarına bakabilmek için oda büyük çaba harcamış. Fakat bir süre sonra

bir hastalığa yakalanıp ölmüş. Ölmeden önce iki küçük kızını ablaları olan Sultan Ana'ya emanet etmiş.

Sultan Ana, çocuk yaşında iki kardeşi ile ortada kalmış. O zaman kendi kendisine “Bende kardeşlerime anamın, babamın bize baktığı gibi bakacağım onları ölsem de aç, susuz ve soğukta bırakmayacağım.” diye söz vermiş. O çocuk yaşında zor şartlarda kardeşlerini elinden geldiğince korumuş hiçbir şeylerini eksik etmemiş. Yıllar böyle geçmiş, Sultan Ana, kardeşlerini büyük güçlüklerle yetiştirmiş. Sultan Ana da kardeşleri de gelinlik çağlarına gelmişler. Namuslarıyla, güzellikleriyle dini bütün kişilikleriyle her yere nam salar olmuşlar. Sultan Ana'ya türlü yerlerden büyük kısmetler gelmiş. Ancak Sultan Ana “Kardeşlerim bana emanet ben onları evlendirmeden evlenmem.” deyip hiç kimseyi kabul etmemiş.

İnsanın adıyla birlikte bahtı da yazılır derler. Sultan Ana'nın bu tavrının mükâfatı olarak Allah, Sultan Ana'ya sultanlar gibi yaşayabileceği mal-mülk nasip etmiş. Bir koyununu bin beş yüz bir devesini dört yüz deve etmiş. Sultan Ana, bu malın mülkün içinde de bencillik etmemiş, sadece kendini düşünmemiş. Allah'ın ona verdiği bu malı mülkü yine O'nun yoluna harcarmış. Şimdi onun adıyla anılan Sultan Dağları'nda yaşayan Sultan Ana, dört yüz devesi ile insanları hacca yollarmış. Koyunların etini, sütünü de şimdi Kanlıyer diye adlandırılan yerde askerleri besleyen kardeşi Melek'e yollarmış.

Melek Ana'nın tabiatı da adı gibiymiş. O'da ablası Sultan gibi dini bütün bir kadınmış. Adı gibi kendisi de âdeta bir melekmiş, melek yüzlü, nur yüzlü bir kadınmış. Melek Ana, Kanlıyer diye adlandırılan çeşitli savaşların yaşandığı yerde yaşar ve burada savaşan askerlere bakarmış. Onların yaralarını sarar, Sultan Ana'nın gönderdikleri ile onları doyurmuş.

Bir gün Melek Ana'nın ummadığı bir zamanda erzağı bitmiş ve Sultan Ana'ya haber salmış. Rivayete göre develeri ile hacca gidecekleri gönderen Sultan Ana, ne yapacağını şaşırılmış. “Ben kardeşlerime aç, susuz

bırakmayacağım diye anama babama söz verdim develer yokken onca erzağı nasıl yetiştirir, gönderirim Allah'ım sen bana yardım et.” diye dua etmeye başlamış. O esnada yanında bir delik açılmış. Sultan Ana, bu deliğe üflemiş ve bu deliğin diğer ucu da 1780 m aşağıda yaşayan Melek Ana'nın yanında açılmış. Rivayete göre Sultan Ana, Allah'ın lütfü ile açılan bu yoldan, Melek Ana'ya 40 varil süt yollamış. Böylece kardeşini ve askerleri açlıktan, susuzluktan kurtarmış.

Sultan Ana'nın, en küçük kardeşi olan Gelincik Eber Beyi'ne, Eber Beyi de Gelincik'e sevdalıymış. O zamanın asil, namuslu ailelerinden birinin oğlu olan Eber Beyi Sultan Anamızdan kardeşi Gelincik'i istetmiş. Sultan Ana kabul ettikten sonra düğün, dernek kurulmuş. Gelini, Sultan Ana'nın yanından şimdi Eber Köyü olarak adlandırılan yere götürmek üzere almışlar. Düğün alayı Sivrice Tepesi yakınlarındayken eşkiyalar düğün alayına saldırmış. Eber Beyi'ni öldürmüşler. Gelincik Ana'ya kötülük etme niyetinde imişler. Gelincik Ana korku ile Sivrice Tepesi'nde bir mağaraya kaçmış orada onu bir daha gören, bulan olmamış.

Haberi alan Sultan Ana oraya koşmuş. Yedi gün yedi gece kardeşini aramış ama bulamamış. Rivayet odur ki; Sultan Ana mağarada kardeşinin altınlarından, kıyafetinin pullarından çıkan sesler duymuş. Sesin peşinde bir oraya bir buraya gününü gecesini bilmeden koşturmuş. O orada kardeşini ararken, diğer kardeşi Melek'in erzağı bitmiş. Melek Ana askerler aç, susuz kalmasın diye hiç bir şeye el sürmemiş. Neyi var neyi yoksa onlara yedirmiş. Sonunda açlığa susuzluğa dayanamayarak ölmüş. Bu acı haberi de alan Sultan Ana büsbütün yıkılmış. Kardeşlerini yalnız, aç, susuz bırakmış olmanın vermiş olduğu pişmanlıkla Allah'a yakarmış “Allah'ım dağa, taşla, toprağa karıştır beni. Dağ taş et, toprak et de bu acıyı daha fazla yaşatma bana” demiş. Allah bu duası ile birlikte Sultan Ana'nın da canını almış.

Şimdi Sultan Ana'nın mezarı Sultan Dağları'nın batısındadır. Melek Ana'nın Kanlıyer ve Melek Ana ovası denilen yerde gömülüdür. Gelincik Ana'nın kaybolduğu mağara ise Gelincik Ana Mağarası olarak adlandırılır. Her birinin mezarları bir türbe gibi ziyaret edilir. Gelincik Ana Mağarası'na gidenler, küçük çocuklarının orada allı pullu bir gelin gördüklerini söylediklerini anlatır. Rivayete göre Gelincik Ana, hâlâ orada yaşar ve kalbi saf olanlara görünür. Sabah ezanından sonra orada bulunanlar mağara içindeki pından mağaranın daha iç kısımlarına doğru giden ayak izleri gördüklerini takip ettiklerini ancak izlerin bir anda kaybolduklarını söylerler.

Garip olan şudur ki; Sultan Dağları, Melek Ana Ovasını, Gelincik Ana Tepesini ve Eber Gölünü âdete kucaklar biçimdedir. Sultan dağlarında akıp gelen dereler çaylar Eber Gölü ve Melek Ana Ovasını besler. Gelincik Ananın mağarasında ise mağaranın dışında başlayıp, mağaranın içinde tıpkı Gelincik Ana gibi kayıp olan büyük bir pınar vardır. İnanişe göre Sultan Ana kardeşlerini hala sarmakta, onları aç susuz bırakmamakta onlara kol kanat germektedir. Çünkü o anasına babasına söz vermiştir.

Yöremiz insanı onların adlarını ve hikâyelerini hâlâ yaşatır. Ana babaya verilen sözü tutmak da örnek Sultan Anadır. Bereket ve bolluk simgesi Melek anadır. Dualarda "Sultan Ana, Melek Ana" bolluğu istenir. Gelinlere "Allah Gelincik dedirtmesin, Allah Gelincik bahtı vermesin (Gelinliğin kısa sürmesin, gelinliğinde bahtın açık olsun)." diye dua edilir. Yöre halka hâlâ, kuraklıkta Sultan Ana kardeşlerini susuz bırakmaz diye düşünüp kuraklığın kısa süreceğine inanılmaktadır.

11.13. MASALLAR

Kaynak Kişi: Saniye KÜÇÜKAKIN

Aslıma Çekerim

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur zaman içinde bir padişah yaşarmış. Bu padişahın altı kız çocuğu varmış. Padişah hep bir erkek çocuğu olsun istermiş ama doğan altı çocuğunun altısı da kız olmuş. Padişah bu durumdan sorumlu olarak hep karısını görürmüş. Karısına “Bana bir daha kız çocuk doğurursan senide o çocuğu da oracıkta boğduracağım.” demiş.

Kadın ne kadar “Bu benim elimde değildir, takdir-i İlahi. Ben ne yapayım, benim suçum ne, çocuğumun suçu ne?” dese de padişahı ikna edememiş.

Padişah tutturmuş “Bundan sonra bana, tahtıma benden sonra çıkacak, yerime geçecek, soyumu sürdürececek bir erkek çocuk doğurmazsan, hem çocuğuna hem kendine ölümlerden ölüm beğen” demiş.

O sıralarda sarayın yakınlarında bir çingene topluluğu çadır kurmuş. Çingenelerin beyinin altı oğlu varmış. Çingene beyi hep raks edecek, oynayacak tef çalacak bir kızı olsun istermiş. Ama doğan altı çocuğunun altısı da erkek olmuş. Çingenelerin beyi de bu durumdan hep karısını sorumlu tutuyormuş, karısına “Bana evimi şenlendirecek bir kız çocuk doğurmadın. Eğer bir daha erkek doğurursan seni de, doğurduğun oğlan çocuğu da öldüreceğim.” demiş.

Karısı her ne kadar “Bu benim suçum değildir. Takdir-i İlahidir. Bunda benim suçum ne, çocuğumun suçu ne?” diye itiraz etse de Çingene Beyi “Ben anlamam bana güzeller güzeli bir kız çocuk doğuracaksın kız evlenene kadar evimi şenlendirecek, düğünde eğlencede oynayıp bana altın kazandıracak.

Evlenecek yaşa geldiğinde ona alacağım baş hakkı, altı ağabeysine de alacağım kızların baş haklarının hepsiden fazla olacak. Eğer bana bir kız çocuk doğurmazsan ölümlerden ölüm beğen” dermiş

Gel zaman git zaman padişahın karısı da, çingenenin karısı da hamile kalmışlar.

Padişahın karısı doğuracağı gün sarayın kapısına Çingene Beyi’nin karısı gelmiş. “Allah rızası için ekmek aş” diye dilenecek olmuş. O arada sancılanmış. Padişahın karısı da çingene de o gün doğurmuşlar. Padişahın karısının yine bir kız çocuğu olmuş, çingenenin de yine bir erkek çocuğu olmuş. Her ikisi de başlamışlar ağlamaya, ikisi de can korkusu sarmış. En sonunda akıllarına bir fikir gelmiş. Birbirlerine, birbirlerinin çocuklarına iyi bakacakları sözü vererek çocuklarını değiştirmişler. Kocalarına da yalan söylemişler.

Padişah karısı kucağına çingenenin çocuğunu almış, kocasına benim bir oğlum oldu diye müjde vermiş.

Padişah haberi duyar duymaz. Doğan erkek çocuğun şerefine kırk gün kırk gece şölenler yapmış, açları doyurmuş, çıplakları giydirmiş, ziyafetler vermiş

Çingene de kucağında kız çocukla kocasının yanına varmış. Kocasına “Kız çocuğumuz oldu.” diye müjde vermiş. Çingene beyi haberi alır almaz. Doğan kız çocuğunun şerefine kırk gün kırk gece eğlenceler düzenlemiş. Kırk gün kırk gece çalgılı çengili eğlenmişler.

Gel zaman git zaman çocuklar büyümüş altı yaşına gelmişler. Padişah oğlu sandığı çingene çocuğunun üzerine titremiş. En büyük âlimleri hocaları getirtmiş çocuğuna ders verdirtmiş. Fakat çocuk ne anlatılanı dinlermiş ne de dinlediğini anlarmış. Eline iki tahta kaşık bir de teneke almış. Sağ da solda

tenekeyi çala çala şarkı, türkü söyler oynarmış. Padişah türlü türlü oyuncaklar yaptırırsa da onların yüzüne bakmazmış.

Öte yandan çingene de kızına çalgı çengi öğretsin diye en iyi çalgıcıları çengicileri hoca olarak tutmuş. Fakat kız eline çalgı almazmış. Bir köşeye çekilir çalanları, oynayanları burun kıvıra kıvıra izlermiş. Çingene beyi ne yaparsa yapsın kızını raks ettiremezmiş. Eline çalgı verse kız tutmasını beceremezmiş.

Kız çingene çadırında oğlan sarayda böyle büyümüşler. Padişah da, çingene beyi de ne yaparsa yapsınlar çocuklarını istedikleri gibi yetiştirememişler. Ne çingenenin kızı çengi olabilmiş, ne padişahın oğlu şehzade.

Bir gün padişah altı yaşına gelen oğlunu sünnet yaptırmaya karar vermiş. Oğlunun sünneti için çok büyük eğlenceler tertip etmiş. Her şeyin en iyisini en güzelini sarayına getirtmiş. Sünnet şöleni için en iyi aşçılar, hizmetçiler, hokkabazlar, soytarılar saraya getirtilmiş. Kuş sütü eksiksiz sofralar hazırlanmış. Padişah etraftaki en iyi çalgıcıları çengicileri aratmış. En iyi çalgıcılar çengiciler, karısının çocuğu değiştiği çingene obasındaymış. Padişah onları da sarayına getirtmiş.

Padişah karısı ile Çingene Beyi'nin karısı birbirlerini görünce tanımışlar. Kendi çocuklarına uzaktan, bakıp bakıp ağlamışlar. Ama kimseye sezdirmemişler.

Sünnet şöleninin hazırlıkları sürerken çocuklar hiç bir şeyden habersiz sarayın bahçesinde oynarlarmış. Bir gün padişah yanında en büyük ulemaları vezirleri ile birlikte, hazırlıkları teftişe çıkmış. Sarayın bahçesinde dolaşırken çingenenin kız çocuğunu görmüşler. Çocuk kendi başına bahçede oynuyormuş. Kız eline beş – altı ağaç dalı almış bunları toprağa dikmiş. Bu ağaç dalları ile oynamaya başlamış. Kız ağaç dalları ile sözde insanmış gibi

konusuyormuş. Her bir ağaç dalına ayrı ayrı emir veriyor “Sen tasımı getir, sen saçımı tara, sen şunu yap sen bunu yap.” diyormuş bir taraftan da gayri ihtiyari “Aslıma çekerim aslıma çekerim.” diyormuş.

Padişah ve yanındakiler bunu görmüşler. Kızın oyununa bakıp “Herhalde sultana özendi.” diye düşünmüşler. Ama söylediği “Aslıma çekerim.” lafına anlam verememişler.

Padişah yanındakilerle sarayı dolaşmaya devam etmiş. Bahçenin diğer tarafında da padişahın oğlu şehzade oyun oynuyormuş. Padişah ve adamları şehzadeyi de oyun oynarken izlemişler. Şehzade eline beş – altı ağaç dalı almış. Bunları toprağa dikmiş. Bu ağaç dalları ile oynamaya başlamış. Oğlan ağaç dalları ile sözde insanmış gibi konuşuyormuş. Her bir ağaç dalında bir şeyler istiyormuş “Bana biraz ekmek verir misin? Allah rızası için bana biraz aş verir misin? ...” diyormuş. Bir taraftan da gayri ihtiyari “Aslıma çekerim aslıma çekerim” diyormuş.

Padişah ve yanındakiler bunu görmüşler. Oğlan oyununa bakıp “Herhalde çingenelere özendi.” diye düşünmüşler. Ama “Aslıma çekerim, aslıma çekerim.” lafına bir anlam verememişler. Padişah bunun üzerine oğluna çok kızmış. “Bir daha çingenelerin yanına gitmesin” diye emir vermiş. Hizmetçiler “Çocuk sarayın hep arka tarafında oynadı çingeneleri görmedi.” deseler de padişah inanmamış.

Arada birkaç gün geçmiş. Padişah yine yanına ulemaları, vezirlerini alıp dolaşmaya çıkmış. Padişahın oğlu bahçede oynuyormuş. Yine çocuğun oyununu izlemeye başlamışlar. Çocuk eline çalı çöp toplamış bir birine ulamaya çalışıyormuş. Bir taraftan da “Aslıma çekerim aslıma çekerim” diyormuş. Padişah oğlunun yaptıklarına anlam verememiş, oğluna sormuş “Oğlum ne yapıyorsun böyle?” Çocuk padişah’a cevap vermiş “Aslıma çekerim sele sepet dokurum, Aslıma çekerim sele sepet dokurum.”

Padişah bunun üzerine çok sinirlenmiş “Yine mi çingeneleri gördü?” diye bütün hizmetçileri yanına çağırmış. Hizmetçiler “Sarayın bu tarafından diğer tarafına geçmedi padişahım, kendi kendine oyun uydurur.” deseler de padişah inanmamış. Hizmetkârlara bağırarak çağırmış ve yanındakilerle sarayın diğer tarafına gitmiş. Burada da çingenenin kız çocuğu oynuyormuş. Padişah ve yanındakiler yine hep birlikte çocuğun oyununu izlemeye başlamışlar. Çocuk eline çalı çöp toplamış. Bunları bir köşeye yığıyor, bu çöpleri iyice yükseltip üzerine oturmaya çalışıyormuş. Bir taraftan da gayri ihtiyari “Aslıma çekerim. Aslıma çekerim” diyormuş. Padişah kızın yaptıklarına anlam verememiş ve kıza sormuş “Kızım ne yapıyorsun böyle?” Çocuk padişaha cevap vermiş. “Aslıma çekerim, tahtıma çıkarım, aslıma çekerim tahtıma çıkarım.”

Padişah çocuğun dediklerine bir anlam verememiş. Yanındaki ulemalara sormuş “Bu nedir böyle aslıma çekerim, aslıma çekerim.” Ulemalar cevap vermişler “Herkes aslı neyse öyle davranır, herkes aslına çeker. Soylu soyunu, yolcu yolunu arar padişahım. Sen en iyisi bu lafların ardını koyma.” demişler.

Padişah bunun üzerine kendi karısını da, çingene çocuğunun annesini de huzuruna çağırarak anlatmış. “Çocuklarımız “Aslıma çekerim, aslıma çekerim” deyip duruyorlar. Bu işin aslı nedir? Bu lafı nereden niye bellediler?” demiş.

Bunun üzerine padişahın karısı da çingene karısı da ağlayarak olanları anlatmışlar. Padişah da Çingene Beyi de Allah’ın takdirine karşı geldiklerine pişman olmuşlar. Tövbe etmişler. Padişah kendi kızını, çingene kendi oğlunu almış. Çocuklar kendi analarının babalarının yanında mutlu huzurlu, soylarının gereği gibi yaşayarak büyümüşler.

Derviş İle Fare Kız

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde bir derviş yaşarmış, bu derviş dünya hayatından el ayak çekip kendisini ibadete adanmış. Tüm insanlardan, dağ başında bir mağaraya çekilmiş. Orada gece gündüz ibadet eder ve dua edermiş. Bu böyle yıllarca sürmüştü.

Gel zaman git zaman adam yalnızlıktan sıkılmış. “Keşke bir can yoldaşım olsaydı.” diye iç geçirir olmuş. Bir gün yine bu hayali kurup iç geçirirken, mağaranın içinde dolaşan bir fare görmüş. Fare oradan oraya koşturuyor, kendi kendine oyunlar oynuyormuş. Adam farenin türlü türlü oyunlarını görünce yine iç geçirmiş: “Keşke benim de böyle oyunlar oynayacak bir çocuğum olsaydı, gönlümü şenlendirseydi. Hem onunla güler eğlenirdim hem de bana can yoldaşlığı yapardı.” demiş.

Adamın bu dileği Allah katında kabul görmüş. Allah o anda, o mağarada koşuşturan fareyi güzel bir kız çocuğuna dönüştürmüştü.

Adam sevinç içinde çocuğa sarılmış. Dua neticesinde ve Allah’ın bir mucizesi olarak dünyaya gelen bu çocuğu gözünden bile sakınarak türlü ihtimamlarla büyötmüştü.

Gel zaman git zaman kız büyümüş, güzelleşmiş. Evlenecek yaşa gelmiş. Derviş, dua neticesinde verilen ve Allah’ın kendisine bir lütuf olan bu çocuğu kimselere layık görmemiş. “o Allah’ın bana bir lütfu ben onu yaratılmış en büyük ve en güçlü varlığa verip, onunla evlendireceğim. Kızımın dengi yalnız odur.” diye düşünörmüş.

Aylarca kızının dengi olabilecek en büyük ve en güçlü varlığı düşünmüş durmuş.

Bir sabah dervişin gözüne güneş ilişmiş. “Bu güneş ki karanlığı yeniyor. Her yer onunla aydınlanıp ısınıyor. Onun güçte ve büyüklükte eşi yoktur. Benim kızımın dengi olsa olsa güneştir.” demiş. Ardından da güneşe seslenmiş.

— Ey güneş, ey güneş! Güçte büyüklükte eşsiz güneş! Ben bir garip derviş idim, tek başıma yaşar idim. Gel zaman git zaman yalnızlıktan sıkıldım. Allah’tan bir çocuk diledim. Allah bir cılız fareyi bana, bir güzel kız çocuğu yaptı. O güzel kız çocuğu şimdi büyüdü, serpildi daha da güzelleşti. Şimdi kızıma bir eş ararım. Senin büyüklükte ve güçte dengin yok. Benim kızıma da öylesi yaraşır. Kızımı sana versem alır mısın?

Güneş, adamı duymuş, hayretle dinlemiş.

— Ey derviş, yoksul derviş! Senin kızın en büyüğe layık. Ben büyüğüm büyük olmasına ama benden büyüğü de var. Demiş.

Derviş bunun üzerine Güneş’e sormuş:

— Peki, söyle o zaman. Senden büyüğü kimdir?

Güneş: Şu önüme geçen, ışığımı kesen bulut varya, o benden daha büyüktür. Var git sen kızını ona ver, senin kızının dengi odur.”

Adam bunun üzerine buluta seslenmiş:

— Ey bulut, ey bulut! Güçte büyüklükte eşsiz bulut! Ben bir garip derviş idim, tek başıma yaşar idim. Gel zaman git zaman yalnızlıktan sıkıldım. Allah’tan bir çocuk diledim. Allah bir cılız fareyi bana, bir güzel kız çocuğu yaptı. O güzel kız çocuğu şimdi büyüdü, serpildi daha da güzelleşti. Şimdi kızıma bir eş ararım. Senin büyüklükte ve güçte dengin yok. Benim kızıma da öylesi yaraşır. Kızımı sana versem alır mısın?

Bulut da adamı hayretle dilemiş. Dervişin sözü bitince dervişe:

— Ey derviş, yoksul derviş! Senin kızın en büyüğe layık. Ben büyüğüm büyük olmasına ama benden büyüğü de var.

Derviş bunun üzerine buluta sormuş:

— Peki, söyle o zaman. Senden büyüğü kimdir?

— Ben büyüğüm büyük olmasına ama bir rüzgâr çıksa, oradan oraya savrulur, un ufak olurum. Benim gücüm ancak güneşe yeter, rüzgâra hükmüm geçmez. Var git sen kızını ona ver senin kızının dengi odur.”

— Derviş bulutu da dinledikten sonra rüzgâra varmış. Rüzgâra seslenmiş:

— Ey rüzgâr, ey rüzgâr! Güçte büyüklükte eşsiz rüzgâr! Ben bir garip derviş idim, tek başıma yaşar idim. Gel zaman git zaman yalnızlıktan sıkıldım. Allah’tan bir çocuk diledim. Allah bir cılız fareyi bana, bir güzel kız çocuğu yaptı. O güzel kız çocuğu şimdi büyüdü, serpildi daha da güzelleşti. Şimdi kızıma bir eş ararım. Senin büyüklükte ve güçte dengin yok. Benim kızıma da öylesi yaraşır. Kızımı sana versem alır mısın?

Rüzgâr dervişini dinlemiş ve dervişe:

— Ey derviş, yoksul derviş! Senin kızın en büyüğe layık. Ben büyüğüm büyük olmasına ama benden büyüğü de var.

Derviş bunun üzerine güneşe sormuş:

— Peki, söyle o zaman. Senden büyüğü kimdir?

— Ben büyüğüm büyük olmasına ama benim gücüm ancak buluta, toprağa geçer. Hepsini un ufak eder, oradan oraya savururum. Fakat önüme bir dağ çıksa, orada kesilir nefesim. Şu gördüğün kova dağ benden daha büyüktür. Var git sen kızını ona ver senin kızının dengi odur.”

Derviş rüzgâra hak vermiş. Hemen dağa koşmuş ve dağa:

— Ey koca dağlar, ey koca dağlar! Güçte büyüklükte dağlar! Ben bir garip derviş idim, tek başıma yaşar idim. Gel zaman git zaman yalnızlıktan

sıkıldım. Allah'tan bir çocuk diledim. Allah bir cılız fareyi bana, bir güzel kız çocuğu yaptı. O güzel kız çocuğu şimdi büyüdü, serpildi daha da güzelleşti. Şimdi kızıma bir eş ararım. Senin büyüklükte ve güçte dengin yok. Benim kızıma da öylesi yaraşır. Kızımı sana versem alır mısın?

Dağ dervişi dinledikten sonra, dervişe dönmüş.

— Ben büyüğüm büyük olmasına ama benim gücüm ancak rüzgâra yeter. Rüzgar çıksa yenilmem, kar yağsa devrilmem ama benden de güçlüsü, büyüğü var.

Derviş bunun üzerine dağa sormuş:

— Peki, söyle o zaman. Senden büyüğü kimdir?

— Şu beni için için kemiren, delik deşik eden fareler var ya onlar benden daha güçlüdür. Var git sen kızını ona ver senin kızının dengi odur.”

Derviş dağın sözlerini şaşkınlıkla dinlemiş. “Allah’ım sen dengini dengine buldurmasını bilirsin, sen nelere kadersin. Allah’ım dengi dengine denk de ver” demiş.

Allah dervişin duasını bir kez daha kabul etmiş. Genç kız tekrar fare olmuş, denginin peşinden bir deliğe koşmuş girmiş. Dengi dengine bir ömür sürmüşler.

Vezir

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde fakir bir karı koca yaşarmış bu karı kocanın biraz da akılları kıt imiş. Bu karı koca, hem fakir olduklarından hem de akıllarının biraz kıt oluşundan ötürü yıkanmayı bilmezler hamama hiç gitmezlermiş.

Kadının bu durumunu bilen komşularından biri, kadını bir gün zorla hamama götürmüştü. Hamamda padişah ve vezirin karısı da varmış. Cariyeler onların etrafında dört dönüyor, hizmete hiç bir şeyi eksik etmiyorlarmış. Fakir

kadı onlara öyle imrenmiş ki, onları izlemekten yıkanmaya hiç vakit bulamamış.

Bir taraftan da kendi durumun içeren kadın, bu durumun suçlusu olarak kendi kocasını görmüş, içten içe “Vezire padişaha varsaydım, ben de sefa sürer gönlümce eğlenir, gönlümce gezerdim. Hiçbir işe el sürmem, ne istersem emreder hem kendimi yormazdım.” demiş.

Padişah vezir karısı olmanın hayalini kura kura evine gelmiş. Evine gelince evde ne kadar ıvır zıvır eşya var ise hepsini toplamış kapının önüne yığmış. Akşam eve gelen kocası eve girememiş. Adam ne kadar bağırıp çağırırsa da, yalvarıp yakarsa da onu içeri almamış. “Herif herif git, ya padişah ol ya vezir, ondan sonra eve gel.” demiş.

Adamcağız ne yapsın boynu bükük yollara düşmüş. Az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmiş. Bir gün yolun kırk haramiler çıkmış. Haramiler bakmışlar adamcağızın kendine hayrı yok, bunda para pul ne gezer diyerek adama ilişmemişler. Adam da bakmış haramiler de altın mücevher çuvalla, içten içe imrenerek “Ah demiş keşke bende onların arasında olsaydım da, karımı varlık içinde yaşatsaydım, hiç bu hallere düşmeseydim. Sırtım pek karnım tok gezseydim.” demiş.

Bu düşünceyle başlamış, haramilere yalvarmaya “Ey Haramiler ey haramiler beni de aranıza alın, ne isterseniz yaparım as deseniz asar, kes deseniz keserim, sizinle birlikte dövüşür yol keser, kervan dağıtırım.” demiş.

Haramiler adama bakmışlar, adamcağızın kendine hayrı yok, asmak kesmek neyine, püf deseler yıkılacakmış, böyle çelimsiz, sıska akli kıt adamdan hiç harami mi olur diye düşünüp başlamışlar gülmeye, adamcağızla eğlenmeye, sonra adamla daha çok dalga geçebilmek için ona bir oyun düzmüşler.

Demişler ki; “Ey yolcu seni aramıza alırsız ama harami olmak için önce bir hüner göstermen lazım. Git padişahın üstünden yorganını al biz de seni aramıza alalım.”

Haramilerin maksadı hem adamı kandırıp onunla dalga geçmek, hem de onun sarayda oluşturduğu telaş eden faydalanarak, padişahın hazinesini almakmış. “Bu saf nasıl olsa yakalanır, sarayın çoğu askeri padişahın ve bu avanak hırsızın başına üşüşür, kalan askerleri de biz hakkından gelip, hazineyi çalar kaarız.” diye düşünüyorlarmış.

Bu düşünce ile adamı kandırıp saraya getirmişler ona padişahın odasını gösterip sağa sola dağılmışlar.

Adam padişahın odasına girmiş, sağına soluna bakmaya başlamış. Oda yle gösterişli öyle ihtiyaamlı imiş ki adam sağa sola bakınacağım derken ne yapacağını, niye oraya geldiğini unutmuş. şaşkın şaşkın etrafına bakınırken gözüne padişahın seccade ilişmiş çevirmiş bakınmış. “mrmde böyle güzel seccade görmedim, hazır elime böyle güzel bir seccade geçti, fırsat bu fırsat bu seccade ile iki rekt namaz kılayım, bir daha böyle seccade de namaz kılmak nerden nasip olacak demiş. Hemen abdest almış, tam namaza duracakken, “Ezansız namaz mı olur?” diye düşünmüş. Ardından da başlamış. Avazı çıktığı kadar bağıra bağıra ezan okumaya. Sesini duyan sarayın askerleri uyanmış, haramilerde basıldık yalanacağız korkusu ile saraydan kaçmışlar.

Gürültüye uyanan padişah da adamın haramileri kaçırmak için böyle bir yola başvurduğunu sanmış ve fakir adamı haramileri saraydan kaçırdığı için kendisini vezir yapmış.

Adam vezir olunca karısı ile de barışmış. Birlikte mutlu, huzurlu, rahat, bolluk içinde bir hayat sürmüşler. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım tadına.

Kaynak Kişi: Hanife KÜÇÜKAKIN

Halıcı Kızı Ve Katırcı Kızı

Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur zaman içinde dağların içindeki uzak bir köyde halı kilim dokuyarak geçimlerini sağlayan bir karı koca yaşarmış. Bunların çok güzel bir kızları varmış. Bu kız oldukça becerikli bir kızmış elinden her ş gelir her şeyden az çok anlarmış. Gerek ev işleri gerek bağ bahçe işleri olsun hepsinden az çok anlar, dağlardan topladığı çeşitli otlarla ilaçlar yapmayı dahi bilir becerirmiş. Öte yandan bir taraftan halı kilim dokuyup satar. Fakir anne babasının geçimlerine katkı sağlarmış. Bir evin tek çocuğı olan bu kız, bu şekilde ailesine ne çok çocuklu olmayı aratır ne de erkek çocuk eksikliğini hissettirmiş. O yüzden anne babasının gözünde her kesin çocuk sevgisinden ayrı sevilir ayrı değer görürmüş. Halıcı kızı yalnız annesi babası değil köydeki herkes hatta kuşlar böcekler kısacası tüm hayvanlarda severmiş. Halıcı kız onların dilinden hayvanlarda halıcı kızın dilinden anırlarmış. Çifte gitse öküzü huysuzluk etmez ne isterse yaparmış. Dağa oduna gitse köyün en inatçı katırı bile onun yanında yola gelir, hiç huysuzluk inatçılık etmeden odunlarını taşırmış.

Kız bir gün yine halı tezgâhının başında çalışıyor, halı dokuyormuş. O esnada bir kuş gelmiş ve halı tezgâhına konmuş, “Ay kız sen başına bir gelecek var, oy kız senin başına bir gelecek var” diye ötmeye başlamış. Kız ne kadar uğraştı kovmaya çalıştıysa da kuş yanından uzaklaştıramamış. Bu günlerce böyle sürmüş kız nereye gitse kuş başına gelip aynı sözleri söylüyormuş. En sonunda kızı ölüm korkusu sarmış. Ben buralardan uzaklara kaçır kimsenin olmadığı bir yere gidersem, başıma bir şey gelmez diye düşünmüş. Olanları anne ve babasına anlatmış, anne babası çok üzölmüş, ağlamış çaresiz kızlarının dediğini yapmak zorunda kalmış.

“Anne baba benim başıma bir kuş (musallat) oldu. Bir türlü başımdan savamıyorum. Bana boşuna bir hal gelecek diyor. Ben buralarda kalırsam kesin bir iş gelecek diyor. Ben buralarda kalırsam kesin bir iş gelecek başıma. Beni hiç kimsenin olmadığı bir dağ başına götürün. Böylelikle başıma iş gelmez gelirse de oralarda kimse görmez bilmez. Kimseyi üzmem.” demiş.

Anne babası kızın söylediklerine çok üzölmüş ağlamışlar fakat çaresiz kızlarının dediklerine uymak zorunda kalmışlar.

Ertesi gün halıcı kız, anne ve babası yola çıkmışlar. Az gitmişler uz gitmişler dere tepe düz gitmişler, kızı bırakacak ıssız bir yer ararken karşılarına iki kanatlı demir bir kapı çıkmış. Dağ başında böyle bir kapı görünce şaşırılmışlar. Halıcı kızın annesi kapının bir tarafına babası diğer tarafına oturmuş, aralarına da halıcı kız oturmuş. Burada hem dinlenmeye hem de dağ başında niye böyle bir kapı olduğunu düşünmeye başlamışlar. O esnada kapı aralanmış ortada oturan halıcı kız içeri düşmüş. Kapı kızı içeriye aldıktan sonra tekrar kapanmış. Demir kapının ardında içinde her türlü meyve ve sebzenin, her türlü bitkinin olduğu bir bahçe, birde büyük kule varmış. Halıcı kız önce bahçeyi gezinmiş, dışarı çıkacak yer aramış, bulamamış. Sonra kuleye girmiş. Kulenin kırk odası varmış. Kız otuz dokuz kapıyı tek tek açmış. Her odada da farklı hazineler, farklı nimetler varmış. İlk oda altın doluymuş, ikinci oda da gümüşler, üçüncü oda da inciler vs. varmış. Her açtığı kapıda kılık kıyafetten tut tasa tarağa kadar her şey bulmuş. Kırkinci kapıyı açıp kırkinci odaya girdiğinde, orada hasta yatan bir yiğit görmüş. Her yeri yara bere içinde olan bu yiğidin etrafına sinekler üşüşmüş. Yiğit yarasının sızısıyla kendinden geçmiş baygın yatıyormuş. Elinde de koca bir kilit varmış. Halıcı kız eline bir torba almış, otuz dokuz odadaki her nimetten, her hazineden bir torbaya doldurmuş. Kilitle kapıyı açmış ve anne babasına bu torbayı vermiş. Anne babasına: “Haydi siz gidin artık, benim başıma gelecek buymuş.” demiş. Anne ve babası ağlayarak oradan uzaklaşmışlar.

Halıcı kız anne ve babasını yolladıktan sonra bahçeden çeşitli bitkiler toplayıp yiğidin yarasına merhem yapmış. Kırkinci odaya girmiş. Otuz dokuz gün yiğidin yarasını temizlemiş, merhemlemiş, etrafına üşüşen sinekleri kovalamış, yedirmiş, içirmiş bıkmadan usanmadan yiğide bakmış. Otuz dokuzuncu günün akşamı oğlanın merhemi bitmiş. Kız oğlanın başına yine sinekler üşüşür yarasına kurt atar, mikrop kaptırır diye oğlanın başından ayrılıp merhem yapmaya gidememiş. O esnada yoldan bir katırcı kervanı geçiyormuş. Kervanda birde katırcıların genç kızı varmış. Kız kuleden katırcıları çağırmış: “Ey katırcılar katırcılar! Pelteye tuz katırcılar! Size bir torba altın versem şu kızı bana halayık olarak verir misiniz?” demiş. Katırcılar kabul etmiş ve kızı halıcı kıza vermişler.

Halıcı kız, katırcı kızına: “Sen şu oğlanın sineklerini kovalaya dur, ben de merhem yapıp geleyim.” demiş. Katırcı kızını oğlanın başına bırakıp sabaha kadar merhem hazırlamış. Kırkinci günün sabahı oğlan halıcı kız gelmeden uyanmış başında katırcı kızını görmüş. “İn misin cin misin başımda neylersin?” demiş. Katırcı kızı: “Ne inim ne cinim, senin başında sana bakarım, yarana merhem sürer sineğini kovalarım, bir de halayığım var dışarıda senin merhemini getirmeye gitti.” demiş.

O esnada halıcı kız elinde merhemle içeri girmiş. Oğlan kızı görünce katırcı kızının dediklerine iyice inanmış. “Beni bu kız iyi etti” diye onunla evlenmiş. Katırcı kızına kırk gün kırk gece düğün yapmış. Katırcı kız böylelikle eve hanım olmuş. Halıcı kızını da hizmetçi gibi kullanmaya başlamış. Halıcı kız ne desem inanmaz diye yiğide bir şey anlatmamış, çaresiz başına gelenlere katlanmış. Bu böyle aylarca sürmüş.

Yiğit bir gün hacca gidecek olmuş. Karısına giderken sormuş: “Sana oradan ne getireyim.” Karısı bir sürü eşya, uraba asgal sipariş etmiş. Halıcı kıza da sormuş. Halıcı kız: “Bana bir sabır taşı ile bir sabır taşı getir.” demiş.

Yiğit yola çıkmış. Hac vazifesini yapıp dönerken onların siparişlerini de almış. Yalnız halıcı kızın siparişlerini aldığı adam yığide: “Bunları kime aldıysan ardını boş koyma.” demiş.

Yiğit evine geldikten sonra herkesin istediklerini vermiş. Halıcı kız sabır taşı ve sabır bıçağını aldıktan sonra bahçeye çıkmış, oğlan usulca kızı gözetlemiş.

Kız başına gelenleri sabır taşına ağlaya ağlaya anlatmaya başlamış. Daha lafı bitmeden sabır taşı inim inim inleyerek şişmeye başlamış. En sonunda sabır taşı dayanamamış, çat diye çatlayıp ortadan ikiye ayrılmış. Kız: “Ya sabır taşı, sen bir taş iken dayanamayıp çatladın. Ben insan iken nasıl dayanayım.” demiş. Sonra sabır bıçağını eline almış, “Ben nasıl sabredeyim, ben de sabredemem artık.” deyip bıçağı karnına saplayacak olmuş. O esnada yiğit atılmış, kızın elinden bıçağı almış kızı: “Niye bunları bana önceden söylemedin.” demiş.

Halıcı kızı yanına alıp, katırcı kızına olanları bildiğini söylemiş. “Bana yalan söyledin, bana iyilik edene sen zulüm ettin. Şimdi kırk katır mı, kırk satır mı?” diye sormuş. Katırcı kız “Kırk satırı ne yapayım? Kırk katır isterim, katırları alır köyüme giderim.” demiş. Yiğit katırcı kızını kırk katırın ardına bağlamış, bir de katırlara kırbaç vurmuş. Katırcı kızı dağa, dala, taş sürte sürte parçalanmış. Böylelikle kızı cezalandırmışlar.

Yiğit bundan sonra halıcı kız ile evlenmiş. Kırk gün kırk gece düğün yapmış. Halıcı kızın anne ve babasını da köylerinden getirtmiş böyle hep birlikte ölene kadar mutlu yaşamışlar. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım tadın

Kaynak Kişi: Şahander ÇAKAL

Kurbağa Gelin Ve Padişahın Oğlu

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal iken pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken bir padişah yaşarmış. Bu padişahın üç oğlu varmış. Oğlanlar kendi aralarında değnek atmaca oyunu oynuyorlarmış. Padişah oğullarını oyun oynarken görünce kızmış. “Evlenecek yaşa geldiniz, hala mı oyun oynuyorsunuz?” demiş. Değneklerin düştüğü yerdeki kızları alacaksınız demiş. Büyük oğlunun attığı değnek başka bir padişahın kapısına düşmüş. Padişah diğer padişahın kızı ile büyük oğlunu evlendirmiş. Ortanca oğlunun attığı değnek vezirin kapısına düşmüş. Padişah bu kez de vezirin kızı ile ortanca oğlunu evlendirmiş. Küçük oğlunun attığı değnek de su kenarında bir deliğe düşmüş. Buradan da bir kurbağa çıkmış. Küçük oğlan “Bu benim nasibimdir Allah bana bunu uygun gördü.” demiş ve kurbağayı bağrına basmış.

Padişahın küçük oğlu avlanmaya çıkmış. Ava giderken kurbağa karısını bir çalının dibine bırakmış. Akşam döndüğünde burada bir bağ evi ve iki kap sıcak aş bulmuş. Karnını doyurmuş, burada sabahlamış. Ertesi gün yine ava çıkmış. Akşam kaldığı barakaya tekrar geri döndüğünde barakanın yerinde bir köşk görmüş. Gün geçmiş, bu baraka büyümüş. Saçakları inci kaplı, tavanı altından büyük bir saray olmuş. Oğlan ne yaptıysa bu işin sırrını öğrenememiş. Bir sabah kurbağa karısını, saraya bırakmış. Her zaman ki gibi ava çıkar gibi yapmış ama sarayın arka kapısında dolanıp içeriye saklanmış. Birde bakmış ki kurbağa karısı üstünden kurbağa postunu atmış bir güzel kız olmuş. Kurbağa postunun altından ay parçası kadar güzel bir kız çıkmış. Oğlan hemen saklandığı yerden çıkmış. Kız bir daha bu posta girmesin diye kurbağa postunu ocağa atmış. Kız, “Ah yiğidim! Az daha sabretseydin, Allah bize daha neler verecekti.” demiş. Oğlan umursamamış. Zaten sarayları, hanları, hamamları ile zenginliği fazlasıyla yetiyormuş. Oğlanın bu durumunu üvey annesi olan padişah karısı çekemez olmuş. Padişahı oğluna karşı kıskırtmış. Her defasında “Bu çocuk senin yerine geçecek senden daha zengin ve daha itibar sahibi olacak sen en iyisi onu öldür.” diyerek padişahı oğluna karşı

kışkırtıyormuş. Padişah bir gün üvey annenin tavsiyesi ile oğluna: “Ya bana devlerin bahçesindeki elmayı getireceksin ya da boynuna cellât çağıracağım.” demiş. Aslında oğlunu öldürmek için ortam oluşturunuyormuş.

Oğlan babasının bu isteğini nasıl yerine getireceğini kara kara düşünürken, karısı yanına gelmiş. Oğlana: “Benim çıktığım delikte dört değnek var en büyüğünü kırarsan babam, onun küçüğünü kırarsan büyük ağabeyim, onun küçüğünü kırarsan ortanca ağabeyim, onunda küçüğünü kırarsan küçük ağabeyim çıkar. Sen o deliğe var en büyük çubuğu kır. Babam çıkınca derdini anlat o halleder.” demiş.

Oğlan deliğe varmış, en büyük çubuğu kırmış. Kızın babası ortaya çıkmış. Oğlan her şeyi kaynatasına anlatmış. Kızın babası gitmiş hemen elmayı almış getirmiş. Oğlan sevinerek babasının sarayına gitmiş ve elmayı babasına vermiş. Üvey annesi bu duruma çok sinirlenmiş. “Bu oğlanı ne yapsam da öldürsem.” diye düşünmeye başlamış. Bir gün padişaha: “Söyle oğluna yarına kadar askerlerimizi doyurmak için kazanlar dolusu yemek hazırlasın yapmazsa boynuna cellât çağırırım.” demiş.

Padişah bunu da oğluna söylemiş. Oğlan yine kara kara düşünürken karısı yanına gelmiş, “Benim çıktığım deliğe git ikinci çubuğu kır, büyük ağabeyim bize bir çare bulur.” demiş.

Nasıl olduysa sabaha kadar kuş sütü eksiksiz sofralar kazanlar dolusu yemekler hazır olmuş. Oğlan bütün askerleri doyurmuş ve bu deritten de kurtulmuş. Kurtulmuş kurtulmasına ama üvey annesi yine bir şeyler düşünmeye başlamış. Bu seferde oğlandan kırk kurnalı bir hamama bir gecede yapmasını istemişler. “Eğer bir gece içinde kırk kurnalı bir hamam yapıp bize teslim etmezsen, boynuna cellât çağırırız.” Demişler. Oğlan yine kara kara düşünürken karısı: “ Yine benim çıktığım deliğe git üçüncü çubuğu da kır, ortanca ağabeyim derdimize çare bulsun.” demiş. Oğlan yine karısının söylediklerini yapmış. Ortanca ağabey de ortaya çıkmış, oğlan derdini

anlatmış. Ortanca kardeş: “Üzölme yaparız.” demiş ve sabaha kadar kırk kurnalı hamam tamam olmuş. Oğlan hamamı babasına teslim etmiş.

Arada zaman geçmiş, padişah yine karısının aklı ile oğluna: “Dedenin öldüğü zaman parmağında kıymetli bir yüzüğü vardı. Git o yüzüğü bu getir. Buldun buldum, bulamadın boynuna cellât.” demiş.

Oğlan yine kara kara düşünürken karısı gelmiş. “Git küçük kardeşimi de çağır ama bu iş böyle sürerse artık başka çaremiz kalmaz.” demiş. Oğlan çaresiz yine deliğe gitmiş son çubuğu da kırmış ve kızın en küçük ağabeyini de çağırmış. Ona da derdini söylemiş. Küçük ağabey de “Tamam hallederiz.” demiş. O sırada yer yarılmış. Kızın en küçük ağabeyi oğlanı yanına almış birlikte yerin dibine doğru inmeye başlamışlar indikleri yerde karşlarına bir cami çıkmış. Kızın abisi oğlana: “Bak şurada abdest alan adam senin deden parmağında da o yüzük var ondan iste.” demiş. Oğlan dedesinin yanına gitmiş elini öpmüş ona olanları anlatmış: “Üvey annem ile babam beni çekemiyorlar. Onun için benden hep zor şeyler istiyorlar yapmazsan öldürecekler diyorlar şimdi de senin parmağındaki yüzüğü istiyorlar.” demiş. Dedesi parmağındaki yüzüğü çıkarıp oğlana vermiş. Demiş ki “Oğlum ben annen ile babanı iyi bilirim onların gözü doymaz. Onlara var de ki “Merdiven altında bir büyük küp var. Bu küpün için altın dolu küpün ağzında büyük bir kapak var. Yanlarında kimse yokken buraya gitsinler orayı kazıp küpü çıkarsınlar ama bunları yaparken kapıyı iyice kapatsınlar.” demiş.

Oğlan dedesinin söylediğinden bir şey anlamamış ama dediklerini yapmış. Elinde yüzükle babasının yanına gitmiş. Babası yüzüğü görünce çok şaşırarak oğluna: “Nasıl buldun bunu?” demiş. Oğlu: “Dedemi gördüm” demiş. Sonra babasına dedesinin söylediklerini anlatmış: “Merdivenin altını kazarsanız karşınıza büyük bir küp çıkacakmış. Küpün içi altın doluymuş. Bunu çıkaracakmışsınız. Yalnız oraya giderken sadece ikiniz gidecekmişsiniz ve kapıları sıkıca kapayacakmışsınız.” demiş.

Karı koca oğlanın dediklerine çok sevinmişler. Oğlan gider gitmez kapıları sıkıca kilitleyip merdivenin altını hırslı hırslı kazmaya başlamışlar. Küpü bulmuşlar. Hemen küpün ağzını açmışlar küpün ağzını açtıkları anda küpten bir alev fışkırmaya başlamış, bu ateş bir anda aç gözlü karı kocayı yakıp kül etmiş. Böylelikle padişah ve karısı cezalarını bulmuşlar. Oğlan bu sayede onların derdinden kurtulmuş ve karısıyla mutlu bir hayat sürmüştü.

Onlar ermiş muradına biz çikalım tadına. Gökten bir elma düşmüş yarısı anlatanın.

Kaynak Kişi: Vahap KÜÇÜKAKIN

Hortlak

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal iken pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken bir padişah yaşarmış. Bu padişahın üç güzel kızı varmış. Padişah bir gün büyük kızını evlendirmeye karar vermiş. Her yere tellallar yollamış haber salmış. Demiştir ki: “Her kim benim sorduğum suali bilir, doğru cevabı verirse büyük kızımı ona vereceğim.”

Bu fermanı duyan herkes sarayın önünde toplanmış. Padişah ince garip bir deriyi bir duvara astırmış. Evlenmeye niyetli olan yiğitlere sormuş. “Bu ne derisidir? Her kim ki bunu bilirse büyük kızımı almaya hak kazanacaktır.” Bunun üzerine yiğitler sırasıyla cevaplamış. Kimisi deve derisi, kimisi öküz derisi, kimisi eşek derisi...” demiştir. Kim ne derse desin kimse doğru cevabı bilememiş. O esnada o diyarda yaşayan ve her türlü canlının kılığına girebilen hortlak oradan geçiyormuş. Kalabalığa bakmış insan kılığında ne olduğunu, neden onca insanın orada toplandığını anlamak için oradakilere sormuş: “Neden bu insanlar buraya toplandı?” Kalabalıktan biri cevaplamış. Padişah duvara bir deri astı. Her kim ki bu derinin ne derisi olduğunu bilirse, padişah

büyük kızını onunla evlendirecek. Şimdiye kadar kırk yiğit kırk ayrı cevap verdi ancak kimse onun ne derisi olduğunu bilemedi.

Bunun üzerine hortlak deriye bakmış ve padişaha “Bunda bilemeyecek ne var? Bu bir bit derisidir. Sen biti kaynar suda şişirmiş, sonra derisini yüzdürüp buraya asmışsın.” Padişah adamın doğru cevabı vermesine şaşırılmış. Ancak söz verdiği için kim olduğunu ne olduğunu bilmediği bu adama kızını vermiş.

Kırk gün kırk gece düğünden sonra hortlak padişahın büyük kızını almış ve kendi yaşadığı evine götürmüştü. Hortlağın kırk odalı koskoca bir saray varmış. Padişahın kızına demiş ki “Bu evin kırk odası var. Her oda da ayrı nimet var. Her ne diler ne istersen bu odalarda bulabilirsin. Yalnız ne olursa olsun kırkinci odanın kapısını açma demiş. Kız insan kılığındaki bu adamın dediklerini dinlemiş. İlk oda da altınlar, ikincide gümüşler, üçüncüde inciler, yakutlar, mücevherler... vs. varmış. Kız otuz dokuz gün sabretmiş merakını yenmiş kırkinci odaya bakmamış. Kırkinci gün sabredememiş ve kırkinci odanın kapısını açmış. Birde bakmış ki kırkinci odanın kapısı bir mezarlığa açılıyor. Kocası da bir mezardan bir cesedi çıkarmış cesedin, ciğerini yiyor. Kız korkuyla kapıyı kapattığı gibi oradan uzaklaşmış. Ardından da kocası gelmiş. Karısına dönerek “Ben sana kırkinci kapıyı açma demedim mi?” demiş. Kız ne kadar “Açmadım, ben o odaya girmedim.” dese de yüzü korkudan sapsarı olduğu için elleri ayakları korkudan titrediği için hortlak ona inanmamış ve karısını kırkinci odaya kapatmış.

Hortlak daha sonra padişaha gitmiş, “Ne çürük kızın varmış evliliğimizin kırkı çıkmadan hastalandı öldü. Ben karışmam söz verdin bana şimdi de ortanca kızını vereceksin.” Padişah buna razı gelmemiş. Fakat ablasının başına ne geldiğini öğrenmek isteyen ortanca kızının isteği üzerine ortanca kızını da hortlağa vermiş. Hortlak yine kırk gün kırk gece düğün sonrasında ortanca kızı gelin almış ve sarayına götürmüştü. Ona da aynı şeyleri söylemiş.

Ortanca kız da ablası gibi otuz dokuz gün sabrederek kırkinci kapıyı açmamış. Fakat kırkinci gün merakına yenik düşerek kırkinci kapıyı aralamış. Kapının aralığından bir bakmış ki ne görsün. Hortlak ablasının kalbini yiyormuş. Korkuyla hemen oradan uzaklaşmış. Hortlak o anda karısını görmemiş. Ancak yanına gittiğinde karısının halinden kırkinci kapıyı açtığını olanları gördüğünü anlamış. Karısına “Ben sana kırkinci kapıyı açmayacaksın demedim mi? Senin sonunda ablan gibi olacak.” demiş. Karısı her ne kadar inkâr etse de yüzünün sarılığı ellerinin ayaklarının titremesi onu ele vermiş. Hortlak ortanca kızı da kırkinci odaya hapsettikten sonra saraya padişahın yanına gitmiş ve padişaha demiş ki: “Ne çürük kızın varmış evliliğimizin kırkı çıkmadan hastalandı öldü. Ben karışmam söz verdin bana şimdi de küçük kızını da vereceksin.”

Padişah yine razı gelmemiş fakat ablalarının başına geleni öğrenmek isteyen küçük kızının isteği üzerine küçük kızını da hortlağa vermiş. Hortlak yine kırk gün kırk gece düğün sonrasında küçük kızı gelin almış ve sarayına götürmüştü. Ona da aynı şeyleri söylemiş. Küçük kız da ablaları gibi otuz dokuz gün sabrederek kırkinci kapıyı açmamış. Fakat kırkinci gün merakına yenik düşerek kırkinci kapının deliğinden kırkinci odaya bakmış. Orada hortlağı ablasının böbrekleri yerken görmüş. Hemen oradan uzaklaşmış. Hortlak o anda kızı görmemiş. Ancak yanına gittiğinde karısının halinden kırkinci kapıyı açtığını olanları gördüğünü anlamış. Karısına “Ben sana kırkinci kapıyı açmayacaksın demedim mi? Senin sonunda ablaların gibi olacak.” demiş. Karısı her ne kadar inkâr etse de yüzünün sarılığı ellerinin ayaklarının titremesi onu ele vermiş. Kız sonun kaçınılmaz olduğunu anlamış ve bir hile düşünmüştü. “Peki, haklısın ben senin yapma dediğini yaptım benimde sonum onlar gibi olsun fakat ben bugün çok iş gördüm çok yoruldum çok terledim çok kirlendim izin ver önce hamama gidip temizleneyim sonra beni de yersin.” demiş.

Hortlak kızın bu söylediklerine inanmış. Onu hamama götürmüştü ve karısını hamama bıraktıktan sonra yine insan kılığında hamamın kapısında

beklemeye başlamış. Hamama giren kız korkudan üzerini bile çıkarmadan hamamın içerisinde o kurnadan diğerine dört dönüyormuş. Kızın bu yaptıklarını gören hamamcı kadın: “Kızım senin bir derdin var derdin neyse söyle de bir hal çaresine bakalım.” demiş. Kız başına gelenleri bir bir hamamcı kadına anlatmış. Kadın bir hile düşünmüş demiş ki: “Sen al benim kıyafetlerimi giy ben şimdi seni buradan çıkaracağım. Buradan çıkınca padişah baban senin derdine bir hal çare bulur.” Hemen oradaki birkaç kadınla daha anlaşmış kadını onlara taşıtarak içerden bağırarak hasta çıkıyor hasta çıkıyor çekilin kargaşadan dolayı hortlak olanları anlamamış. Kız oradan çıkar çıkmaz babasının sarayına koşmuş. Babasına olanları anlatmış. Babası hemen sarayı kuşatmış ve kızına “Korkma o hortlak bu kapıdan içeriye giremez.” demiş.

Kız saraydayken hortlak kızı hamamda sanarak akşama kadar orada beklemiş. Akşam hamamda kimse kalmadığını anlayınca hamamcı kadına karısını sormuş. Kadın gel gir bak içerde kimse kalmadı demiş. Hortlak içerde kimsenin olmadığını görünce içerde çıkan hastanın karısı olduğunu anlamış. Karısının babasının saraya gittiğini tahmin etmiş saraya varmış içeriye insan kılığında giremeyeceğini anlamış. Tam o esnada sarayın sığır sürüsü sarayın kapısına gelmiş. Hortlak hemen bir sığır kılığına girmiş ve sürünün arasına karışmış. Sürüyle birlikte içeri girmiş. Kız sürünün içindeki hortlağı bakışından tanımış. Babasına odasına çıkan merdivenin başına iki aslan bağlatmış. Gece ha geldi ha gelecek diye hortlağı beklemeye başlamışlar. Hortlak sabaha kadar ortaya çıkmamış. Sabaha doğru herkes uyuya kaldığında kızın başına varmış. Ama kızın başına gelmeden önce saraydaki herkesin ruhunu emmiş bir şişeye doldurmuş. Kız başında hortlağı görünce bağırarak çağırmış annesini babasını askerleri çağırmış ama herkes cansız yatıyormuş. En son anlamış ki kurtuluşu yok hortlağa teslim olmuş. Hortlak kızı almış saraydan ayrılacakken kızın aklına bir hile gelmiş. Sen önden git ben arkandan gelirim nasılsa kaçır yolum yok demiş. Hortlak bunu kabul etmiş. Tam merdivenden inerken kız eline geçirdiği satırı hortlağın başına vurmuş. Hortlak kendine gelemeden

merdivenin başında bekleyen aslanlar onu parçalamış. O esnada elindeki şişe kırılmış ve herkesin ruhu bedenlerine geri dönmüş. Hortlak orada yok olmuş kız ailesiyle birlikte mutlu huzurlu bir ömür sürmüştü.

Onlar ermiş muradına biz çıkalım tadına. Gökten bir elma düşmüş yarısı anlatana.

Seyit İle Eyüp

Bir varmış bir bir yokmuş evvel zaman içinde Seyit diye bir oğlan varmış. Seyit'in annesi babası, Seyit daha küçükken ölmüşler. Seyit'i de dayısı Eyüp ile büyüttü. Seyit bu yüzden dayısını çok sever, babası gibi görürmüş.

Seyit'in dayısı çok düzenbaz bir karısı varmış, Seyit yengesinin bu huyunu bilir onu pek sevmezmiş, ancak dayısına da bir şey söylemezmiş, zaten Seyit'in dayısı biraz saf biriymiş. Hem saf hem yufka yürekli olduğundan kimseden kötülük ummazmış, herkese iyi niyetli davranırmış. O yüzden karısından da kötülük ummazmış.

Onun huyunu bilen karısı Eyüp'ün ardından türlü oyunlar çevirirmiş. Evde hiçbir iş yapmaz, yemek aş pişirmezmiş. Her gün hastayım der, iş yapmamak için hastalığı bahane edermiş. Kadın gündüzleri şepit(yufka) açar kuruturmuş. Kuruttuğu şepitleri çarşafının altına dizermiş. Sağa sola döndükçe şepitler çıtır çıtır kırılırmış. Kocasına da; "Ben ölüyorum, ben çok hastayım her yanlarım dökülüyor." diye dert yanarmış.

Seyit yengesinin bu söylediklerine hiç inanmazmış. Bir düzenbazlık vardır diye yengesini gözlermiş.

Bir gün eve saklanmış, yengesini gözetlemeye başlamış, dayısı Eyüp evden çıkar çıkmaz sözde hasta olan yengesi ayaklanmış, bir güzel süslenmiş

püslenmiş. Sonra çeşit çeşit yemekler, tatlılar, helvalar pişirmiş. Amcasının oğlunu eve almış, bunları birlikte bir güzel yemişler. Zaten kadının gönlü amcasının oğlunda imiş, ama zengin diye Seyit'in dayısı ile evlenmiş. Meğer kadın er gün böyle yapar, amcasının oğlunun işini görür, Eyüp'ün evinde ne var ne yoksa amcaoğluna pişir yedirmiş. Kocasına da, "Ben hastaydım iş yapamadım, aş yapamadım." dermiş.

O gün akşam da kadı yine aynı şeyi yapmış. Kocasına "Ben bugün de iyi olamadım, yemek aş yapamadım." demiş.

Seyit hemen kurnazlık edip bir hile düşünmüş. Seyit yengesine: "Yenge çay deresinin dibinde bir hacet kavağı varmış, bu kavak dertlilerin derdini dinlermiş varsa derdinin çaresini söylemiş. Sen yarın en iyisi bu kavağa git, derdini söyle. Senin bu hastalığının şifası, varsa öğren, derdine çare bulalım." demiş.

Yengesi Seyit'e inanmış, ertesi gün Seyit erkenden kavağın olduğu yere gitmiş, kavağın tepesine çıkmış, yengesinin gelmesini beklemiş.

Kadın bir müddet sonra kavağın dibine gelmiş. Kavağa bakmış ve "Hacet Kavağı" diye üç kere seslenmiş. Seyit yukardan cevap vermiş: "Buyur gelin ne istersin, derdin ne?" kadın ses kavaktan geldi, bu gerçekten hacet kavağıymış benim derdime de çare olur diye başlamış kavağa derdini anlatmaya: "Hacet kavağı, hacet kavağı, söyle hele Eyüple Seyit ölür de ben amcamın oğluyla kalır mıyım?" Yukardan yine Seyit cevap verir: "Ölürler gelin ölürler, kalırsın gelin kalırsın."

Kadın hacet kavağından haber aldım sanarak sevinmiş ve evine gitmiş. Akşam Eyüp karısına: "Seyit'in dediği kavağa vardın mı ne dedi?" demiş. Kadın: "Vardım, iyi olabilecek miyim size ekmek aş pişirebilecek miyim diye sordum o da bana "iyi olacaksın gelin, iyi olacaksın" dedi demiş. Eyüp her şeyden habersiz olduğu için karısının iyi olacağına pek sevinmiş.

Kadın bir gün Eyüp'ün kümesindeki en büyük kazı amcasının oğluna kestirmiş. Adam kadına “Bunu güzelce pişir, ben tarlaya çifte gidiyorum, öğle yemeğine kazı pişir oraya getir. Benim öküzün sırtı ala renklidir. Beni göremezsen öküzün yanına koy git yemeği” demiş.

Yengesi ile adam konuşurken Seyit de bunları dinliyormuş. Hemen tarlaya dayısının yanına varmış, dayının ak sarığını öküzün sırtına bağlamış, öğleyin yengesi tarlaların olduğu ye varmış, uzaktan Eyüp'ün öküzünü amcasının oğlunun öküzü sanmış. Yemeği bırakırken Eyüp ile Seyit'i görmüş. Düzeni ortaya çıkmasın diye: “Çocuklar büyük kazın ayağına taş atıp kırdılar, ben de kestirdim, pişirip size getirdim.” demiş.

Dayı yeğen sevinerek yemeği yemişler. Kadın ertesi gün yine amcasının oğlu ile anlaşmış. Kadın bir tepsi baklava yapacaktı. Amcasının oğlu tarlasına varan yola saman dökcekti. Kadın da samanları takip edip, amcasının oğlunun yanına gidecek, orada baklavayı yiyeceklermiş. Seyit onların bu planlarını duymuş. Adam samanları döktükten sonra onun döktüğü samanları dağıtmış ve kendi tarlalarına giden yola saman dökmüş. Kadın sevdiğinin yanına gidiyorum sanarak elinde bir tepsi baklava ile kocası ve yeğeninin yanına varmış. Yolun sonunda kocası ve yeğenini görünce düzeni ortaya çıkmasın diye yine bozuntuya vermemiş. “Size baklava yaptım.” deyip baklavayı yedirmiş.

Bir süre sonra Eyüp'le Seyit'in yine tarlaya gittiği bir gün kadın yine adamı eve almış. Seyit o gün de gizlice eve girmiş. Bakmış ki yengesi mutfakta helva yapıyor, yatakta da bir adam yatıyor. Yengesi önce koskoca bir tava yağı ocağa koymuş, sonra tavana un almaya çıkmış. Yengesinin tavana çıkmasını fırsat bilen Seyit sinirle hemen ocaktaki kızgın yağı almış ve yatakta yatan adamın kulağına dökmüş. Adam oracıkta ölmüş kalmış. Adamın kulağına ne olduğu anlaşılmasın diye kulağını kesmiş sonrada oradan uzaklaşmış. Tavandan inen yengesi adamı oracıkta ölü yatar bulmuş. Suç bana kalmasın

diye hemen dışarı çıkarıp adamın ölüsünü bir kavağın dibine atmış. Cenazeyi başkaları bulmuş. Cenazenin kalkacağı gün kadın cenazeye gitmek istememiş. Seyit'in aklına bir düzen gelmiş yengesine: "Yenge sende cenazeye git, amcasının oğlunun cenazesine gelmedi diye seni ayıplarlar, başına kara yazma tak da seni üzüldü bilsinler" demiş.

Kadın Seyit'in lafına kanmış. Seyit yengesine cenazeye gitmeden önce kar bir yazma vermiş, yazmanın ucuna da adamın kesik kulağını bağlamış. Yengesi bunu görmemiş. Yengesine: "Yenge oraya varınca yazmanı paralaya paralaya ağla, bir taraftan da "muşuma bak muşuma, başımdaki işime" diye feryat et ki senin ne kadar üzüldüğünü anlasınlar" demiş.

Kadın düşünmüş, çok feryat figan ederse kimse benden şüphelenmez diye cenazeye gitmiş. Başlamış orda kendini paralamaya, bir taraftan da Seyit'ten ağıt diye öğrendiği lafları söylemeye: "Muşuma bak muşuma, başımdaki işe."

Kadın bunları söylerken herkes ne diyor ki diye kadının başına bakmış. Kadın bir taraftan bunları söylerken başındaki yazmasını da paralıyormuş. O esnada yazmadan adamın kulakları düşmüş. Cenazeye gelen ahali, cenazenin kulaklarının kadından düştüğünü görünce adamı kadın öldürdü sanmışlar. Kızgınlıkla kadını orada parça parça etmişler. Kadın ölünce Eyüp ile Seyit selamete ermişler. Seyit de dayısı Eyüp de iş bilir becerikli namuslu kadınlarla evlenmişler, mutlu bir ömür sürmüşler.

Sabır

Bir varmış bir yokmuş, köyün birinde bir karı koca yaşarmış. Bu karı kocanın yıllarca hiç çocukları olmamış, her ikisi de yıllarca Allah'a dua etmişler, yine de çocukları olmamış. Adam köyde imamlık yaparmış. Kendi kendine düşünmeye başlamış: "Ben bu yaşıma kadar dua ettim, her ibadetimi

eksiksiz yaptım, Allahtan buna karşılık ne mal ne mülk istedim, yalnız bir çocuk istedim, Allah bunu bana vermedi. Ya ben dua etmeyi bilmiyorum ya da ben Allah'ın duasını kabul ettiği kullardan değilim.” Adam böyle günlerce düşünmüş. İçi içini yemiş o zamanlar en büyük hocalar en büyük evliyalar, ulemalar İstanbul'daymış. Adam düşünmüş, taşınmış; “Ben en iyisi İstanbul'a gideyim orda dua etmeyi öğreneyim de Allah bana bir çocuk versin” demiş. Karısına bu düşüncelerini söylemiş. Karısı, kocasına “Sabret biraz daha gitme, Allah bir gün bize bir çocuk verir.” dese de adam, “Ben da etmeyi bilmiyorum, dua etmeyi öğrenip geleceğim.” demiş.

Adam sonunda karısını ikna etmiş ve İstanbul'a gitmiş. Orada sora sora oranın en büyük evliyasını bulmuş. Ona derdini anlatmış. Evliya demiş ki: “Duanın en büyük sırrı sabırdır. Sen sabır etmeyi bilmiyorsun. Burada benim yanımda yirmi sene kalabilirsen bu sırrı öğrenirsin.” demiş.

Adam kabul etmiş. Yirmi sene boyunca evliyanın yanında onunla birlikte dua etmiş, ibadet etmiş, yirmi senenin sonunda “Ben bunca zaman sabrettim, artık dua etmeyi biliyorum” diyerek, evliyadan müsaade alıp köyüne gitmek üzere yola çıkmış. Yolda giderken karşısına bir garip yolcu çıkmış. Yolcu adam sormuş:

- Nerden gelip, nereye gidersin?

Adam:

- Ben dua'nın sırrını öğrenmek için İstanbul'un en büyük evliyasına gittim ondan duanın sırrını öğrendim şimdi köyüme gidiyorum, demiş

Yolcu:

- Peki, öyle büyük bir evliyanın yanında kalmışsın duan sırrını öğrenmişsin de peki Kuran'ın sırrını öğrenebildin mi?

Adam düşünmüş taşınmış, Kuran'ın sırrını bilememiş. Ne söylediyse yolcu kabul etmemiş. Adam “Bunca sene bir evliya yanında der aldım. Kuran'ın

sırrını öğrenememişim, Kuran'ın sırrını bilmeyenin duası kabul olmaz.” diye düşünmüş. Yolcu sormuş:

- Peki, Kur'an'ın sırrı ne?

Yolcu:

- Sana bunu söylerim ama iki sene benim yanımda hizmetkârlık yapacaksın. Ancak bu şartla sana bu sırrı öğretirim.

Adam düşünmüş, taşınmış, duasının kabul olup çocuğunun olmasını çok istediği için çaresiz kabul etmiş. İki sene adamın yanında çalışmış, adamın her işine bakmış. İki sene sonunda adam Kur'an'ın sırrını sormuş. Adam “Kur'an'ın sırrı sabırdır.” demiş. Cevabını aldıktan sonra efendisinden müsaade alıp köyüne gitmek üzere yola çıkmış.

Adam sabah ezanına yakın köyüne gelmiş. Köyüne gelir gelmez evine koşmuş, evine girmeden önce evin camından bir bakmış ki ne görsün! Karısı genç bir oğlanla yatakta yatıyor. Adam sinirlenmiş, eline silahını almış, o sinirle hem karısını hem de genç adamı öldürmeye karar vermiş. Tam tetiği çekeceği sırada aklına yirmi iki senede öğrendiği sır gelmiş. “Hem Kur'an'ın hem de duanın sırrı sabırmış. Ben sabredip önce bir işin aslını öğreneyim.” demiş.

O sırada kadın kalkmış. Kocasını görmeden yanındaki genç adamı uyandırmış. Oğluna: “Oğlum, oğlum hadi kalk sabah ezanı okunuyor. Namaz kılıp dua edelim de baban dönsün, seni görsün.” demiş.

Meğer o genç adamın çocuğuymuş. Adam gittiğinde meğer karısı hamileymiş. Adam İstanbul'a gittikten sonra çocuk doğmuş. Adam o zaman sabretmeyi öğrendiğine çok sevinmiş. Hemen evine girmiş, baba oğul konuşmuşlar. Karısına başına gelenleri anlatmış. Karısı: “Gördün mü her şeyin sırrı sabırmış.” demiş.

O günden sonra sabretmenin önemini bilerek, çok mutlu bir ömür sürmüşler. Onlar ermiş muradına biz çıkalım tadına.

Adil İle Gıdıl

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur zaman içinde Adil ile Gıdıl adında iki deli karı koca varmış. Kız anne babasının kahrından, deliliklerinden usanmış, uzak bir köye gelin gitmiş. Kızları gelin gittiği gün, oğlan tarafı kız evine bir koyun kesip yollamış. Adil ile Gıdıl kızları gelin gittikten sonra bu koyunu pişirmişler, bir de sıcak ekmek yapmışlar sofraya koymuşlar, tam yiyecekleri zaman bakmışlar ki sofrada kızları yok. Gıdıl kocasına “Kalk kızı getirelim de beraber yiyelim, kız olmadan boğazımdan geçmez bu et” demiş. Adil de karısına hak vermiş. Kızlarını et yemeye çağırmak için yola çıkmışlar. Evden çıkarken kapıyı kilitlemişler, anahtarı da kapının önündeki taşın altına bırakmışlar. O sırada karşılına bir Çingene çıkmış. Adil Çingene’ye: “Ay Çingen karısı, sakın bizim eve gitme, evin önündeki taşı kaldırma. Orada evin anahtarı var. Sakın anahtarı da alıp da eve girme, eve girip de sofradaki eti, ekmeği yeme.” demiş. Çingene Adil’e bakıp içen içe gülmüş: “Yok, be, ben neyleyim sizin ekmeğinizi etinizi.” demiş.

Adil ile Gıdıl Çingeneye bu öğüdü verdikten sonra yola çıkmışlar. Onlar yola çıkar çıkmaz Çingene eve girmiş eti ekmeği yemiş, anahtarı tekrar yerine koyup oradan uzaklaşmış.

Adil ile Gıdıl iki gün yol gittikten sonra kızlarının yanına varmışlar. Kızları onları gördüğüne sevinmemiş ama misafirdir diye kabul etmiş. Hep birlikte yemiş içmişler. Sonra da gece Adil ile Gıdıl kızlarında kalmışlar.

Gece Gıdıl’i uyku tutmamış. Uyanmış kızının mutfağına girmiş bakmış, dağınık görmüş. Kocasını uyandırmış, ikisi birlikte mutfakta ne kadar kapacak var ise hepsini indirmişler, yıkayacağım, yerleştireceğim diye kapları kırmışlar, mutfağı karman çorman yapmışlar. Ondan sonra gidip yatmışlar.

Sabah kız uyanmış bir bakmış ki her yer alt üst olmuş. Sinirlenmiş öfkelenmiş ama kocası “Misafirdirler ses etme hatırlarını kırma.” demiş.

Ertesi gün yine akşam yemeğini yemişler ve yatmışlar. Gece yine Gıdil'i uyku tutmamış. Kocasını uyandırmış. Bahçeye çıkmışlar o arada kümesi görmüşler. Kümese girmişler. Bir yığın tavuk. Almışlar ellerine yemleri bol bol dökmüşler. Tavuklar tünedikleri için hiç biri yemeğe bakmamışlar. Bu sefer de kızmışlar: "Siz bizim verdiğimiz yemi nasıl yemezsiniz?" deyip bütün tavukları öldürmüşler. Sonra gidip yatmışlar.

Ertesi gün kızları kalkmış sabah kümese tavukları yemlemeye girdiğinde bir bakmış ki bütün tavuklar ölmüş. Bu kesin annemin babamın işidir diye bağırarak olmuş ama kocası engellemiş. "Misafirdirler, gönüllerini kırma." demiş. Kız yine kocasının hatırına susmuş.

Üçüncü günün gecesi yine Adil ile Gıdil'in uykusu kaçmış, yine bahçeye çıkmışlar bu defa koyunlar gözlerine ilişmiş. Koyunların biri dışında hepsi geviş getiriyormuş. Adil ile Gıdil geviş getiren koyunları sakız çiğniyorlar, o tek koyuna da vermedikleri için o koyunun küsüp yattığını sanmışlar. Her koyunun ağzından yediğini çıkarmaya çalışmışlar, bakmışlar olmuyor, kızıp bütün koyunları kesmişler. Sonra yatıp uyumuşlar. Sabah kızları kalkmış bakmış ki, koyunların hepsi ölmüş. Bu sefer dayanamamış annesine: "Anne siz eve gidin yemeği aşı ısıtın ben geleyim de hep beraber yiyelim." demiş. Böylelikle anne babasını başından savmış.

Anne babası yola çıkmışlar iki gün yol gittikten sonra eve varmışlar, bakmışlar ki etin yerinde yeler esiyor. Düşünmüşler, taşınmışlar "Bu işi Çingene yapsaydı anahtar yerinde taşın altında olmadı" demişler. O arada bir sinek taşın üstüne konmuş. Adil karısına "Bu işi yapsa yapsa bu sinek yapmıştır" demiş. Elleri kazma kürek almışlar sineğin peşine düşmüşler. Sinek cama konmuş oraya vurmuşlar, sinek duvara konmuş oraya vurmuşlar. Sineğin konduğu yere vura vura evi talan etmişler. En sonunda sinek Gıdil'in burnuna konmuş. Gıdil Adil'e bağırarak. "İşte, işte!" Adil bunun üzerine kazmayı almış Gıdil'in burnuna vurmuş. Gidi oracıkta ölmüş.

Ertesi gün cenaze kalkacak olmuş. Cenazeyi yıkamak için Adil'den su getirmesini istemişler. Adil su getirmek için testiği aramış aramış bir türlü bulamamış. O esna da hoca karısının öteki dünyaya göçtüğünden bahsediyormuş. Adil bunu duymuş, kendi kendine : “Ben kendi kendime bir koşu öteki dünyaya varıp geleyim de Gıdil'den testinin yerini öğreneyim.” demiş.

Evin damına çıkmış sözde öteki dünyaya varıp gelmek için kendini damdan aşağı atmış. O da oracıkta ölmüş.

Bu iki akılsız böylece akılsızlıklarının cezasını bulmuşlar, öteki dünyada da birbirlerine kavuşmuşlar. Bu masal burada bitmiş.

Kaynak Kişi: Fatma Küçükakın

Avcı Mehmet

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, avcı Mehmet diye bir adam varmış. Bu adam her gün ava gider avlanır, bu şekilde evine ekmek getirir, karısının ve iki oğlunun geçimlerini sağlarmış.

Bu böyle yıllarca devam etmiş. Fakat bir zaman sonra Mehmet avdan eli boş ve beti benzi sararmış olarak dönmeye başlamış. Karısı üç beş gün ses etmemiş, sormamış. Birgün kocasına sormuş:

- Mehmet sana ne oluyor da her gün böyle betin benzin sararmış eve dönüyorsun?

Mehmet:

- Sorma başıma gelenleri ben her ava çıkışımda garip garip sesler duyuyorum. Korkudan elim ayağıma dolaşıyor. O yüzden hiçbir şey avlayamadan dönüyorum, demiş.

Karısı tekrar sormuş:

- Peki ne duyuyorsun?

Mehmet:

- Yankılı bir ses bana “Ey Mehmet! Senin başına bir dert gelecek. Bu derdi gençlikte mi çekersin ihtiyarlıkta mı?” diyor, demiş.

Karısı düşünmüş taşınmış Mehmet’e: “ Sen o sesi yarın duyunca, o dert bana gelecekse gençliğimde gelsin, ihtiyarlıkta çekemem de.” demiş.

Mehmet ertesi gün ava gitmiş ve yine o sesi duymuş. Sesi duyar duymaz cevap vermiş; “Benim başıma bir dert gelecekse gençlikte gelsin, ihtiyarlığımda çekemem.” demiş.

Mehmet’in cevabı ile ses kesilmiş. Mehmet başına gelebilecek felaketin ne olabileceğini düşününce düşününce eve gitmiş. Eve varmış, bakmış ki; evi yanmış kül olmuş. Mehmet Allah’a şükür etmiş; “En azından çiftliğim duruyor, hem karım ve hem çocuklarım da sağ.” demiş.

Mehmet böyle şükür ederken, “Çiftliğin yandı, hiçbir hayvanın malın mülkün kalmadı.” diye bir haber gelmiş. Mehmet yine şükür etmiş; “En azından çocuklarım ve karım sağ.” demiş.

Ev ve çiftliği yanan Mehmet artık bizim burda yerimiz kalmadı diye karısını ve çocuklarını yanına alıp yerleşecek geçinecek yer aramak için oradan uzaklaşmış. Bir müddet sonra ezan sesi duymuşlar. Abdest alıp namaz kılmaya durmuşlar. Mehmet ve karısı namaz kılarken çocuklardan biri suya düşmüş. Mehmet bunu görmüş ama namazını bozmamış “Çocuğum nasılsa boğulmuştur.” diye düşünmüş. Üzülmüş amma diğer çocuğu ve karısı sağ olduğu için Allah’a şükür etmiş.

Oradan ayrılıp tekrar yola düşmüşler. Bir müddet gittikten sonra ezan sesi duymuşlar. Karısıyla abdest alıp tekrar namaza durmuşlar. O sırada oyun oynayan çocuklarını da, bir kurt kaptığı gibi götürmüş.

Mehmet ve karısı yine isyan etmeyip Allah'a şükür etmişler. "En azından bizim başımız sağ." demişler.

Bir müddet yol gittikten sonra Mehmet ve karısı bir çiftliğe varmışlar. Çiftlik sahibinden iş istemişler. Mehmet burada çobanlığa karısıda hizmetçiliğe başlamış.

Bu böyle aylarca sürmüştü. Mehmet ve karısı burda aylarca çalışmışlar. Bir gün onların çalıştığı çiftliğin önünden bir yolcu geçmiş. Yolcuyu gören çiftlik sahibi, yolcuyu sofrasına buyur etmiş, hep beraber yemişler içmişler, bir güzel karınlarını doyurmuşlar. Yolcu önüne konulan yemeği pek bir beğenmiş, "Bunu kim yaptı?" demiş. Ev sahipleri: "Bizim hizmetkârımız yaptı." deyince adam tutturmuş; "O kadını bana verin." diye. Ev sahipleri "O evli kocası var deseler de adam inat etmiş. Ne isterseniz veririm siz onu bana köle olarak satın." demiş.

Çiftliğin sahibi karı koca parayı görünce hizmetçileri olan kadını evlerine gelen yolcuya satmışlar.

Bu adam meğer bir hancıymış. Koskoca bir hanı varmış. Kadını da hana gelenlere yemek yapsın diye satın almış. Mehmet ve karısı bu duruma da şükür etmişler. "En azından başımız sağ." demişler.

Hancı kadını yıllarca hanında çalıştırmış. Bir gün hana bir yiğit gelmiş. Hancı yiğide sormuş: "Nerden gelir nereye gidersin kimlerdensin?" diye. Yiğit de: "Ben yukarı köyden gelirim. Anam babam yoktur, ben küçükken suya düştüm beni bir balıkçı kurtardı büyüttü. Sonraları anamı babamı bulamadım. Onun yanında büyüdüm, şimdi iş tutmaya başka köylere gidiyorum." demiş.

Hancı: "Benim de burada çalıştıracak adama ihtiyacım var gel sen burada benim yanımda çalış." demiş.

Oğlan hancının bu teklifini kabul etmiş orada çalışmaya başlamış. Bir müddet sonra hana başka bir yiğit gelmiş. Hancı ona da sormuş; “Nerden gelir, nereye gidersin, kimlerdensin?” diye. Yiğit cevap vermiş: “Ben aşağı köyden geliyorum. Anam babam yoktur. Beni küçükken anamın babamın yanından bi kurt kaptı götürdü, çobanın biri de beni görüp kurdun elinden kurtardı. Beni o çoban büyüttü. Şimdi de iş tutmaya başka yerlere gidiyorum.” demiş.

Hancı bunları söylerken, Avcı Mehmet’in karısı da onları dinliyormuş. Bu yiğitlerin kendi çocukları olduğunu anlamış, hemen yanlarına gitmiş, olan biteni anlatmış. Ana evlat birbirlerine kavuşmuşlar. Kardeşler birbirlerine sarılmışlar. “Keşke babamız da yanımızda olsaydı.” diye iç geçirmişler. Analarını da alıp, babalarını aramaya gitmek istemişler. Fakat hancı “Sizin ananızı ben köle alarak satın aldım, hiçbir yere yollamam.” demiş.

Oğlanlar gece plan yapmışlar, analarını da yanlarına alıp gizlice oradan uzaklaşmışlar. Babalarını aramak için yola çıkmışlar. Analarının eskiden çalıştığı çiftliği aramaya koyulmuşlar.

Onlar babalarını araya dursunlar, babaları avcı Mehmet de yanlarını çalıştığı çiftliğin sığırlarını güdüyormuş. O sığırlardan biri huysuzluk edip ürkmüş, sürüden kaçmış. Mehmet sığırın ardından koşmuş. Sığır kaçmış Mehmet kovalamış. Sığır önde Mehmet arkada en sonunda bir şehre varmışlar. Burada bir sürü insan toplanmış bir şeye bakıyorlarmış. Mehmet kalabalığa bakınırken sığırı unutmuş. “Bu insanlar neyi bekliyor acaba?” diye düşünürken bir kuş gelmiş başına konmuş.

Meğer bu talih kuşuymuş. Kalabalıktakiler de talih kuşunu salıp yeni padişahlarını seçmeye çalışıyorlarmış. Kuş Mehmet’in başına konmuş. Ama çobandan padişah olmaz diye kabul etmemişler. Kuşu bahçenin arka kapısından salmışlar. Kuş yine dönmüş dolanmış Mehmet’i bulup onun başına konmuş.

Yine çobandan padişah olmaz diye kabul etmemişler. Bu kezde kuşu bahçenin içine salmışlar. Kuş yine dönüp dolaşıp Mehmet'i bulmuş. Onun başına konup onu padişah seçmiş.

Bu sefer kimse itiraz etmemiş ve Mehmet padişah olmuş.

O zamanlar aynı zamanda kadılıkta yaparmış. Bir gün Mehmet'e şikayet için bir hancı gelmiş. Hancı padişaha: "Benim bir kölem vardı. Hanımda yemek pişirirdi. Onu bir çiftlik sahibinden satın almıştım. Bir gün hanıma iki yiğit geldi anamızdır diye kadını alıp kaçırdılar, ben kölemi yahut paramı isterim. Bu olanlardan da kadından da şikayetçiyim." demiş.

Padişah bu kadının karısı olduğundan şüphelendiyse de oğullarının yaşıyor olabileceğine inanmadığından, adamın bahsettiği kadının karısı olduğunu düşünmemiş. Hancıya sormuş: "Peki söyle bu oğlanlar kimdir, necidir, analarını alıp nereye gitmiş olabilirler?"

Hancı: "O oğlanların anaları babaları yokmuş. Birini suda boğulmaktan bir balıkçı kurtarıp büyütmüş, diğerini de bir kurda yem olmaktan bir çoban kurtarıp büyütmüş. Handa analarının benim kölem olan kadın olduğunu anladılar, şimdi de babalarını bulmaya benim kadını aldığım çiftliğe gittiler." demiş.

Eski avcı yeni Padişah Mehmet, bu duruma çok sevinmiş. Adama kese kese altın verip karısını kölelikten kurtarmış. Karısı ve oğullarını buldurtup yanına getirtmiş. Birlikte huzurlu mutlu, dertsiz tasasız bir ömür sürmüşler.

Onlar ermiş muradına

Biz çıkalım tadına

Gökten bir elma düşmüş

Yarısı anlatana

Of Arap

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde fakir bir karı koca yaşarmış. Bunların bir oğulları varmış bu çocuğun eli hiçbir işe yakışmaz, hiçbir işi beceremezmiş.

Gel zaman git zaman çocuk büyümüş evlenecek yaşa gelmiş. Ama hiçbir iş tutmadığından bir türlü evlenememiş. Kimin kızını isteseler; “iş bilmeyene kız verilmez.” diye kızlarını vermemişler.

Oğlan bir süre sonra bu durumu hazmedememiş. “Siz kızlarınızı vermezseniz vermeyin, ben de padişahın kızını almazsam ne olayım?” demiş. Annesine babasına tutturmuş “Bana padişah’ın kızını alın.” diye. Annesi babası her ne kadar “Oğlum sen iş güç bilmezsin, sana bu yoksul köyler de kız vermiyorlar. Hiç padişah kızını sana verir mi?” deseler de, oğlan inat etmiş “Ya bana padişahın kızını alırsınız yad ben buralardan çeker giderim.” demiş.

Oğlan anasının babasının tek çocuğuymuş. Annesi babası tek çocuğumuzu kaybedersek korkusu ile çaresiz oğullarının isteğine olur demişler.

Kadın ertesi gün padişahın kızına görücü gitmiş. Gitmiş gitmesine ama padişahın karşısına çıkınca yüzü tutmamış, utanmış, hiçbir şey söyleyemeden evine geri dönmüş. Bu ikinci gün de böyle olmuş. Kadın padişahın karşısına çıkınca ne diyeceğini bilememiş, cesaret edememiş, konuşmadan evine dönmüş.

Padişah kadının diyemeği bir derdinin olduğunu anlamış. “Kadının çok büyük bir derdi var ki söyleyemiyor. Ben ki koskoca bir padişahım bir daha gelirse bu kadının derdine çare bulacağım.” diye vezirlerinin yanında söz vermiş.

Kadı o gün evine gidi de oğluna kızı yine isteyemedi d nd    n  söylediğinde oğlu çok sinirlenmi , evden gidecek olmuş. Kadın bakm   ki oğlu ciddi ‐isteyenin bir yüzü vermeyenin iki yüzü kara.‑ deyip ertesi gün ne olursa olsun kızı istemeye karar vermiş

Kadın ertesi gün yine saraya varm  . Ba ı önünde, utana sıkl  pad  ah n kar  ısına  ıkm  . Padi  ah ‐Kadın senin belli ki büyük bir derdin var, söylemezsen çaresini bulamazs n. Ben ki koskoca padi  ah m, sen derdini söyle hele ben çaresini bulaca  m.‑ demiş. Kadın utana sıkl  derdini anlatm  : ‐Padi  ah m benim hiçbir i  bilmez hiçbir i  beceremez oğlum var. Tutturdu bana padi  ah n k z n  alın diye. En Allah’ n emri Peygamberin kavli ile k z n  o luma istiyorum.‑ demiş.

Padi  ah önce k z p ba ıracak olmuş ama vezirlerinin yanında verdiği s z aklına gelince i  zora sokmak maksadı ile ‐Ben oğluna k z n  veririm ama o lun dünyada hiç kimsenin bilmediği bir sanat    renip bana hünerini göstersin, ben de o zaman k z m  sana veririm.‑ demiş.

Kadın hiçbir i  beceremeyen oğlunun kimsenin beceremedi i hüneri nasıl   renece ini d   ne d   ne evine gitmek üzere yola  ıkm  . ‐O lum hiçbir i  beceremez, kimsenin bilmediği zanaat  nasıl öğrenecek, o padi  ah n bu dediğini yapamaz, padi  ah n k z n  almad k diye de bizi bırakır gider.‑ diye ba lam   a lamaya. Böyle a lay p üzülürken bir ta  n üzerine oturmuş, derdinden bir ‐Off‑  ekmi . Tam da o anda kar  ısına bir arap dikilm  . Arap ‐Teyze söyle ne dersin, derdin ne?‑ demiş. Kadın hem  a  rm   hem korkmu . Kadın: ‐Sana hiç bi ey demem, benim bir derdim var onun için of çektim.‑ demiş. Arap: ‐Benim adı of arapt r. Her kim of arap ta  na gelir of çekerse ben  ıkar m. Onun derdini dinlerim.‑ demiş. Kadın derdini Arap’a anlatm  . Arap:‐Sen oğluna söyle yarın buraya gelip of Arap ta  na otursun, of çeksin ben çıkar onun derdine çare bulurum.‑ demiş.

Bu Arap meğer yedi senede bir yeryüzüne çıkan bir cinmiş. Bu cin her yedi senede bir yeryüzüne çıkıp yeryüzünden bir genci kendine köle yapmak için kaçırmış. Oğlanın yaşlı anasını görünce “Bu yaşlı kadın benim işime yaramaz.” diye böyle bir oyun uydurmuş.

Kadın tüm bunlardan habersiz evine gitmiş. Oğluna olanları anlatmış. Ertesi gün oğlan sevinerek annesinin tarif ettiği yerdeki taşın başına dikilmiş. Bir of çekmiş. O anda cin çıkıp bunu kaptığı gibi yerin yedi kat altındaki evine götürmüş. Orada cinin daha önce kaçırdığı bir kadın daha varmış o da cine kölelik yapıyormuş. Cin yanlarından uzaklaştıktan sonra kadı oğlana sormuş “Oğlum buraya nasıl düştün?”

Oğlan başına gelenleri anlatmış. Kadın yıllardır cinin kölesi olduğu için onun hakkında çok şey biliyormuş. Oğlana: “Bu Arap cin her yedi senede bir yeryüzüne çıkıp oradan bir genci kendine esir ede. Yedi sene boyunca buradan yerin yedi kat altından çıkmaz. O her şeyin kılığına girebilir o yüzden hareketlerine dikkat et, hiç ummadığın yerde karşına çıkabilir. Bu yüzden buraya kimsenin bilmediği bir hüner bellemek istersen onun bu hünerini belle. Sende kılıktan kılığa girmeyi öğren yedi sen boyunca onu izle yaptığını öğren. Yedi sen sonra o dışarı çıkarken seni çıkabilirsin ne ala çıkamazsan sen de burada çürümeye mahkûmsun.” demiş.

Oğlan kadını iyice dinlemiş. Yedi sene boyunca Arap cin ne isterse yapmış, onu izlemiş onun pek çok hünerini öğrenmiş. Yedi sen dolup da cinin dışarı çıkma vakti yaklaştığında da kadın ona bir avuç iğne vermiş ve demiş ki: “Bu iğneleri yanına al zor durumda kalırsan yere at bu iğneler kimsenin aşamayacağı dikenli bir çalıya, sen de bir yılana döneceksin. Yarın yedi yıl doluyor. Arap cin yeryüzüne çıkar sen de gizlice takip et yalnız cin her kırk adımda bir ardını sağını solunu kontrol eder. Ona göre temkinli davran. Her kırk adımda yerin bir katını aşmış olursunuz. Yedinci kata vardığınızda cin

kapıyı kapatmadan ona fark ettirmeden kaçmanın bir yolunu bul yoksa seni öldürür.”der.

Ertesi gün oğlan usulca cini izlemiş. Cin duvarın bir yerine dokunduğunda gizli bir kapı açılmış, buradan gökyüzüne çıkan gizli bir yol varmış.

Arap cin buradan yola koyulmuş. Oğlan da arkasından takip etmiş. Yol daracık upuzunmuş. Oğlan cinin adımlarını saymaya başlamış. Cin ardına bakmadan otuz dokuz adım yürümüş. Kırkinci adımı atacağı sırada oğlan çamur kılığına girmiş ve duvara yapışmış. Cin kırkinci adımını atmış ardına sağına soluna bakmış oğlanı fark edememiş. Sonra yine yoluna devam etmiş. Otuz dokuz adım atmış o sırada oğlan bir solucan kılığına girmiş. Cin kırkinci adımı atıp ardına sağına soluna bakmış yine oğlanı görememiş. Yerin ikinci katını da böyle aşmışlar. Cin tekrar otuz dokuz adım atmış. Oğlan kırkinci adımla birlikte bir böcek kılığına girmiş ve toprağın arasına kaymış. Cin yine fark edemedi yerin dördüncü katına adım atmış. Otuz dokuz adım ilerlemiş, tam kırkinci adımda oğlan bu kez bir karınca kılığına girip toprağın arasına kaymış. Cin yine fark etmeden yoluna devam etmiş. Beşinci katın sonunda Arap cin kırkinci adımı attığı sıra oğlan bir ağaç köküne dönüşmüş ve yolun duvarlarına yapışmış. Böylece oğlan bu katı da geçmiş. Altıncı kata geldiklerinde oğlan yine Arap cinin adımlarını saymış, Arap cinin kırkinci adımı atmasıyla o da bir fareye dönüşmüş. Arap cin bu kez fareyi görmüş fakat oğlanın hünerlerini öğrendiğinden habersiz olduğu için olanları anlamamış ve yoluna devam etmiş. Yedinci katın sonunda cin kırkinci adımını atıp da çıktığı tünelin kapısını kapayacağı sıra oğlan bir tavşan olmuş ve tünelden fırlamış. Arapcin bu sefer olanları anlamış. “Bu oğlan benim hünerlerimi bellemiş. Şimdi ölümlerden ölüm beğensin.” deyip bir köpek kılığına girip oğlanın peşine düşmüş. Tavşan koşmuş köpek kovalamış. Sonunda köpek tavşanı yani Arapcin oğlanı bir köşeye sıkıştırmış. Tam üzereni atlayıp boğacağı sıra oğlan içinde kırkı sığırcık olan bir kuş sürüsüne dönüşmüş. Kuşlar sağa sola

kaçışmışlar. Arapcin de bir atmaca olup bu kuşları bir bir yakalamış. Otuz dokuzuncu kuşu yakalayıp öldürmüş. Tam kırkinci kuşu yakalayıp öldürecekmiş ki oğlanın aklına kadının verdiği iğneler gelmiş iğneleri yere atmış. Oğlan iğneleri yere atmasıyla oğlan bir yılan iğneler de çalıya dönüşmüş. Yılan hemen çalılarının içine girmiş. Atmaca kılığındaki Arap bir dönmüş iki dönmüş ne kadar uğraştı ise de bu çalıları açıp oğlanı yakalayamamış. En sonunda “Sen nasılsa elime geçersin.” deyip oradan uzaklaşmış. Oğlan onun gidişiyle beraber evine anne babasının yanına gitmiş.

Anne ve babası yıllardır görmedikleri oğullarını karşılarında görünce çok sevinmişler. Oğlan başına gelenleri onlara da anlatmış “Ben şimdi kimsenin bilmediği zanaatı hünerleri öğrendim artık bana padişahın kızını almanızın vakti geldi.” demiş.

Ertesi gün oğlan anasını babasını da yanına alıp yola çıkmış. Padişahın yanına gitmiş. Padişaha: “Ben kimsenin bilmediği bir hüneri öğrendim, bana kızını verir misin?” demiş. O arada ezan okunmuş, padişah; “önce bir abdest alıp namaz kılalım sonra hünerini gösterirsin” demiş. Oğlan o anda yedi çeşmeli bir şadırvan olmuş, padişah çok şaşırmış sonra şadırvanda abdest almış.

O esnada da Arapcin kedi kılığında şehirde oğlanı arıyormuş. Oğlanın gösterdiği hüneri duyan halk sarayın etrafına toplanmış. Kedi kalabalığı görünce ne olduğunu anlamak için saraya varmış. Oğlanın şadırvan olduğunu anlayınca hemen bir kartal olmuş. Şadırvanı penceresine kaptığı gibi havalanmış. O esnada oğlan kırk taneli bir nar olup etrafa saçılmış. Arap bunun üzerine on civcivli bir tavuk olmuş ve narları tek tek toplamaya başlamış. Otuz dokuz nar tanesini yemiş ama kırkinci narı görememiş. “Bu oğlanı öldürdüm artık.” demiş. Fare olup kalabalığın arasından bakacakmış ki padişahın eteğinin altına düşen tek nar tanesi bir kedi olup fareyi yutmuş.

Padişah tüm bunları izlemiş. Oğlana kimsenin bilmediği hünnerleri olduğunu görmüş ama yine de kızını vermeye gönlü olmamış. İşi zora sokmak için “Sen bu zanaatı bellemişsin ama bu zanaat karın doyurmaz ki. Önüme kızıma bakacak mal mülk koyar kızıma kırk gün kırk gece düğün yapabilirsen kızımı sana veririm.” demiş.

Oğlan bu lafların üzerine oradan ayrılmış. Yolda giderken br kervan görmüş. Anasına “Ana ben katır olayım da beni bu kervancılara sat.” demiş. Hemen bir katır olmuş, annesi onu kervancılara satmış. Kervancılar katırı aldıktan bir müddet sonra bir yerde konaklamışlar. İçecek su almak için katıra testiler yükleyip subaşına varmışlar. Kervancı bir testi dışında hepsini doldurmuş, son testiyi de doldurmak için eline aldığı sıra oğlan fare olup testiye girmiş. Adam test de fareyi görünce testiyi fırlatmış. Oğlan böylece oradan kaçmış.

Böyle türlü şekillere girip türlü oyunlar yapmış. Oğlan at, eşek, öküz vs olmuş. Annesi babası oğlanı satmış. Oğlan sonra satıldığı yerlerde tülü oyunlarla kurtulmuş. Böylelikle bir yığın altın gümüş biriktirmiş.

Oğlan eline geçenleri padişaha götürmüştü. Padişah bu sefer bahane bulamamış ve kızını oğlana vermiş. Oğlan kıza kırk gün kırk gece süren dillere destan bir düğün yapmış. Evlenmişler, mutlu olmuşlar.

ON İKİNCİ BÖLÜM

ÇAY VE ÇEVRESİ HALKBİLİMİ ÜRÜNLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

“ ...Özet olarak halk bilimi çalışmaları halk kültürünü ve onun bütününü ihtiva eder. Halk kültürü, gelenekten yansıyan ve gelenekten nakledilmiş olan ve esasen kırsal ve sanayileşme öncesi kültürlerin yansıması olan geleneksel kültürdür... (Yoder, 2004: 98).” Bu çalışmamızda gördük ki halk yaşamının heyecan verici yanı akla gelebilecek her şeyi kapsamasıdır. Halk yaşamı üzerine yapılan çalışmalar da bu doğrultuda yapıldığı için bu çalışmaların en önemli değeri; bu çalışmalarının verilerinin bize insan düşüncelerinin, duygularının, inançlarının kaynağını, temelini yani menzilini göstermesidir. İşte bu son bölümde yöreden derlenen halkbilimi ürünlerini incelemeye almaktaki sebebimiz, birinci bölümde yöre halkı hakkında verilen bilgileri halk edebiyatı ürünlerinden yola çıkarak bu bilgilerin bir anlamda sağlamasını yaparak yöre halkının sosyokültürünü, düşüncelerini, duygularını ve inançlarını ortaya koymaktır.

12.1. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ EFSANELERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA

“ Efsane, gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hâdise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir (Sakaoğlu,1980:4).”

Efsanelerin teşekkülü üç grupta toplanmaktadır: 1- Menşelerle ilgili kaide; benzer efsanelerin yaratılışını aynı aklî kapasiteye sahip bütün milletlerin muhayyilesinin de aynı olacağını vurgulamaktadır. 2- Birinin yerine

diğerinin geçmesi kaidesi; daha önce bir kahraman adına yaratılan efsanenin kahramanın hatırasının zayıflamasıyla bir başka daha meşhur bir kahramana mal edilmesini vurgulamaktadır. 3- Adapte olabilme kaidesi; bir çevreden başka bir çevreye geçen yani çevre değişikliği yaşayan her efsanenin yeni çevrenin sosyal ve etnografik koşullarına adapte olduğunu vurgulamaktadır (Sakaoğlu,1980:7). Yöreden derlediğimiz efsanelerden de yöre halkının sosyokültürel yönünü, inançlarını, duygu ve düşüncelerini tespit etmeye çalıştık.

1. Haset Kayası

Bu efsaneden yola çıkarak yöre halkının iyiliği, güzelliği sevdiğini ve çevresine haset besleyenlerden haz alamadığını anlamaktayız. Haset besleyen kişiyi bu duygusundan arındırmak adına toplanıp bir çare düşündüklerini görmekteyiz. Bu da halkın arasındaki dayanışmayı göstermektedir. Yine halkın bu tür olayları çözüm yöntemi, davranışlarını tasvip etmediği kişileri cezalandırmadan evvel ona istenmeyen davranışını gidermek adına yardım etmek fakat başarılı olunamadığı takdirde toplumsal yaptırımın uygulanması olduğunu çıkarmaktayız. Nitekim, halk bugün de haset edeni sevmez ve onu dışlar. Haset edenler için, “ Haset Kayası’na mı girdin? ” ya da “ Haset Kayası’nda “ tabiri söylenmektedir.

2. Hacıpınar

Bu efsaneden yola çıkarak dinî inançlarının bir gereği olarak hâli vakti yerinde olan kişilerin kutsal topraklara ulaşmak için kullandıkları yol güzergâhında Çay ve çevresinin (Çay ile Yarıkkaya’yı birbirine bağlayan dağ yolu) de yer aldığı anlaşılmaktadır. Yöre halkı dinî inançlarının gereği olarak hacıya bugün de gidip gelmektedir. Efsanede olduğu gibi hac zamanı, hacılar gittiğinde kesilen pınarın hacılar

döndüğünde akmaya başlaması noktasından hareketle diyebiliriz ki bugün de yörede hacıdan dönenlere çok büyük önem verilir. Onların dönmesiyle yöreye nur, bereket ve güzellik geldiğine inanılmaktadır. Toplum içinde bu anlamda güzel bir statü kazanırlar.

3. Bambul Dede

Bugün bile tarladaki böceklerle baş edemeyen köylüler, Bambul Dede Türbesi'ne gelir, türbenin içini süpürüp toprağını tarlalarının etrafına serperler. Böyle yapanlar, tarlalarına bambul böceklerinin girmediğini yemin ederek söylüyorlar. Halk hekimliğinde ve halk baytarlığında olduğu gibi Bambul Efsanesi'nde de tarımla inanış birleştirilmiş ve ilaçla önlenmesi gereken Bambul hastalığı doğa ile önlenmeye çalışılmıştır. Bu efsane, yörede modern tıbbın dışında farklı yöntemlerin, uygulamaların ve inanışların olduğunu göstermektedir.

4. Kırkgöz Köprüsü

Bu efsanede kamuya ait bir malın onu hak etmemiş kişiler tarafından kullanılmasının o kişilere hastalık, ölüm gibi felaketler getireceğine uğursuzluklara yol açılacağına olan inanç dile getirilmektedir. Eski Türklerde "Göç Destanı" da bu konu üzerine kurulmuştur. Çalınan, alınan kamuya ait bir taş bile olsa felakete sebep olmuştur. Günümüzde de bu inanç hâlâ devam etmektedir. Yine bu efsane bize "Göç Destanı"nı hatırlatmaktadır.

Gali Tigin bir Çin prensesiyle evlenerek Çin düşmanlığına son vermeyi hedefler. Prensesin isteği üzerine saray Hatun dağına kurulur. Bu dağda kutlu bir kaya vardır. Hatun dağının saâdeti bu kayaya bağlıdır. Çinlilerin bu kayayı istemesi üzerine Gali Tigin' in burayı

verdiğini Göç destanından öğrenmekteyiz. Çinliler kayayı ısıtıp üzerine sirke dökerler ve parçalanan kayayı ülkelerine götürürler. Bu olaya kuşlar, hayvanlar ağlar. Memleketi felâket kaplar. Sonunda Beşbalık'a göç etmek zorunda kalırlar (Elçin,1977: 79).

5. Küçük Höyük, Büyük Höyük Efsanesi

Bu efsanede el ele verdiğiniz her işin yapılabileceğine işaret edilerek, birlik ve beraberlik duygusu vurgulanmaktadır. Aslında bir nevi bu efsaneyle tarih hatırlatılmaya çalışılmıştır.

6. Kanlıyer

Bu efsaneye göre Kanlıyer, Melek Ana'nın toprağı için savaşılan askerlere baktığı, onları koruduğı yer. Melek Ana'nın burada gömülü olduğuna inanılmaktadır. Askere gidecek olanlar ya da yardıma muhtaç olanlar bugün de burayı ziyaret etmektedir.

7. Aslanlı Kaya

Bu efsanede Türklerdeki ekmeğın kutsallığı inancı vurgulanmıştır. Türklerdeki tuz-ekmek hakkı vb. konular örnek olarak verilebilir.³ Yörede de her türlü nimete önem verilir ve bu hususa dikkat etmeyenler uygun bir dille uyarılmaktadır.

8. Taş Olan Çoban ve Sürüsü

Taş olma motifi de üzerinde önemle durulması gereken bir motiftir. Çeşitli sebeplerden dolayı taş olan koyunları, köpekleri, çobanları daha pek çok canlıyı konu edinen efsaneleri Anadolu'da

³ Şükrü ELÇİN, *Halk Edebiyatı Araştırması*, Ankara, Kültür Bakanlığı, s.74-81, 1977.

bulmak mümkündür. Karapınar'da Kadın Kayası Efsanesi buna en güzel örneklerden biridir. Bu efsane Yöre halkının nimete duyduğu saygıyı göstermesi açısından önemlidir.⁴

9. Yusufçuk Kuşu

Yusufçuk kuşu efsanede farklı bir yaklaşımla Yusuf Aleyhisselâm'a bağlanmış. Efsanenin aslı üvey annesinin korkusundan dua ile kuş olan iki kardeşten birinin Yusufçuk kuşuna benzemesi sonucudur.⁵ Yörede hâlâ bu kuşun varlığına inanılmakta ve bu kuşa saygı duyulmaktadır.

10. Guguk Kuşu

Bu efsanede de Yusufçuk Kuşu'nda olduğu gibi üvey anne korkusuna değinilmiştir. Yörede çocuklu çiftler boşanmaya kalkıştığında bu efsane ve bunun gibi içeriğe sahip edebiyat ürünleri çiftlere hatırlatılır. Eğer çocukların annesi öldüyse ve babaları yeniden evlendiyse bu seferde halk o aileyi çocukları mutlaka uzaktan da olsa gözetler. Yörede aslında hâlâ bir üvey anne korkusu olduğunu ve kavramın, üvey anne olgusunun, yöre halkı nazarında olumlu bir tablo çizmediğini düşünmekteyiz.

11. Arap Dede

Efsanede görülmeyen yüce varlıkların insanların yardımına koşması ve onları kötülüklerden kurtarması inancı işlenmiştir. Arap

⁴ Bkz. Saim Sakaoğlu, *Anadolu'daki Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katoloğu*, 1980, s.49-51.

⁵ Bkz. Saim Sakaoğlu, *Anadolu'daki Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katoloğu*, 1980, s.28-32.

Dede denmesi de İslam'ın ilk olarak Araplarda doğmasını yayılmasını ve bu nedenle de Arap teriminin İslami bir sembol olarak kullanılmış olduğunu düşündürmektedir.

12. Baltalı Dede

Bu efsane harp zamanında bir baltasıyla kırk düşmanı öldüren bir zatın adınadır. Türbesinin etrafındaki ağaçlara dokunanların rüyalarına girip onları rahatsız ettiğine inanılmaktadır. Aslında bu efsane Türklerin ağaca verdiği öneme ve onu kutsal kabul edişlerine işaret etmektedir. Yörenin bugün de hâkim anlayışı yeşili korumaktır. Nitekim ağacıyla çiçeğiyle ilçe “Yeşil Çay” diye anılmaktadır.

13. Üç Kardeş Efsanesi

Yöre insanı üç kardeşin adlarını ve hikâyelerini hâlâ yaşatır. Ana ve babaya verilen sözü tutmak da örnek Sultan Ana'dır. Bereket ve bolluk simgesi Melek Ana'dır. Dualarda “ Sultan Ana ve Melek Ana” bolluğu istenir. Gelinlere “Allah Gelincik bahtı vermesin, Gelincik dedirtmesin.” temennisinde bulunarak gelinliğin kısa sürmesini, gelinliğinde bahtın açık olsun diye dua ederler. Yöre halkı hâlâ, kuraklıkta Sultan Ana kardeşlerini susuz bırakmaz diye düşünüp kuraklığın kısa süreceğine inanır. Anne ve babası ölen üç kız kardeşten en büyük ablanın diğer kardeşleri için yaptığı fedakârlık dile getirilmektedir. Çay ve çevresinde yöre halkı tarafından, bu yönüyle benzerlik gösteren önce kanal D'de şimdilerde ise Star'da verilen Küçük Kadınlar dizi filmi beğeniyle izlenmektedir. Bu durum yöre halkının aile kavramına, bağlılığına ve dayanışmasına bakışını ortaya koymaktadır.

14.Üç Kızlar Kayası

Yörede bugün de her yıl Mayıs ayında Hıdırellez günü Başyurt'a çıkılır, Üç Kızlar Kayası'na varılır. Talihlerin açılması için dua edilir. Adaklar adanır. Örtülerinden kopardıkları parçayı kayadaki çalılara bağlayıp uğur isterler.⁶

15.Gelin Alayı Kayaları

Taş kesilme motifi Türk folklorunda, Orta Asya döneminden günümüze dek halk efsaneleri içerisinde işlenmiştir.⁷

16.Küçük Höyük, Büyük Höyük

Bu efsanede, el ele verdiğiniz her işin yapılabileceğine işaret edilerek birlik ve beraberlik duygusu vurgulanmaktadır. Efsanede anlatılan höyükler, asker kaybının göstergesi olarak hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. O yüzden yöre halkı için manevi özelliği çok büyüktür. Aslında bir nevi bu efsaneyle tarih hatırlatılıp, yöre halkının tarih bilincini de güçlü tutulmak istenmektedir.

⁶ Bkz. **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, 1990 Hıdırellez Özel Sayısı, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürü Araştırma Dairesi Yay. 143, 1990, s. 131-138.

⁷ Saim SAKAOĞLU, **101 Anadolu Efsanesi**, İstanbul, Damla Yayınları, 1976.

12.2. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ MASALLARDAN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA

“Masal olayların geçtiği yer ve zamanı belirli olmayan, peri, dev, cin, ejderha, arap bacı vb. gibi kahramanları, belirli kişileri temsil etmeyen hikâyedir (Tezel,1990: 6).”

Masalların kaynağı konusunda 3 görüş ileri sürülmüştür: 1- Mitolojik görüş; bu görüşü benimseyenler, masal ve mitleri Hint- Avrupa medeniyetinin mirası olarak görmektedir. 2- Hindoloji görüşü; bu görüşü benimseyenler masalların kaynağı olarak Hindistan'ı kabul eder. 3- Antropolojik görüş; bu görüşün savunucusu Andrew Lang, masallarda bulunan ilkel fikirlerden hareke ederek masalların çok eski zamanlarda teşekkül ettiğini öne sürer (Günay,1975:17-18).

“Görülüyor ki, masal, doğuşta bir kişinin malı iken, hafıza ve çevre değiştirdikçe, söyleyen unutulmuş, sonunda masal, herkesin, topluluğun malı olmuştur. Kendisini yaratan kişinin tesirleri silinince, onun yerine toplumun duyguları, düşünceleri, ruh hali bütün masalı sarmıştır (Tezel,1990: 7-8).” İşte biz de bu düşünceden hareketle yöre halkının sosyokültürel yönünü, duygu ve düşüncelerini yöreden derlediğimiz masallardan da tespit etmeye çalıştık.

12.2.1. Yöreden Derlediğimiz Masallardan Çıkarılan Sonuçlar:

1. Aslıma Çekerim

Erkek çocuğuna verilen öneme, padişahların erkek çocuk istemelerine karşılık Çingenelerin kız çocuğunu tercih etmelerine değinilmiştir. Bu masalda “ Aslına çekmek ” atasözüne olan inanış bir kez daha dile getirilmek istenmiştir.

2. Derviş ile Fare

Allah'ın büyüklüğüne işaret edilmiştir. Her şeyin herkesin dengi dengine olması gerektiğinin mesajı verilmeye çalışılmıştır. Böyle bir inancı Göç destanında da görmekteyiz. Her şeyin herkesin dengi dengine olması gerektiğine inanan kağan kızına kimseyi layık bulmaz. Kızıyla ancak bir tanrının evlenebileceğini düşünür. Tanrı Dağları'nın zirvesine bir ev yapmıştır ve kızı kendi inanışlarında görüldüğü gibi dengi olan bir kurtla evlenmiştir. Çünkü kendi soylarının kurttan geldiğine inanırlar. Aslına dönme inancı da işlenmiştir. Topraktan yaratıldığına inanılan insanın toprağına dönmesi gibi.

3. Vezir

Bu masal hayallerin bir gün gerçek olabileceğini bunun için de ümitsizliğe kapılmamanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

4. Halıcı Kızı ve Katırcı Kızı

Bu masal, “ ‘Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.’, ‘Sabreden derviş, muradına ermiş.’, ‘Sabreyle işine, hayır gelsin başına.’ ve Sabrın sonu selamettir.” (Aksoy,1965:127) vb. atasözlerinde olan inancı pekiştirmektedir.

5. Kurbağa Gelin ve Padişahın Oğlu

Bu masalda evlenecek gencin kaderine razı olması, üvey annenin babayı oğluna karşı kıskırtması, oğlana ise karısının yardımcı olması gibi hususlara yer verilmiştir. Bu masal, Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul hikâyesini de hatırlatmaktadır. Azrail, can yerine can bulması şartıyla Deli Dumrul'un canını bağışlamayı kabul eder. Deli Dumrul ilk babasına sonra annesine gider. Ne babası ne de

annesi canını vermeyi kabul etmezken karısı Deli Dumrul'a canını vermeyi kabul ederek ona yardımcı olmayı ister.

Elma, yüzük, kuyu, altın motiflerine yer verilmiş olup kötülerin sonunda mutlaka cezalandırılacağını anlatmaktadır.

6. Hortlak

Bu masal fazla merakın her zaman iyi sonuçlar doğurmayacağını anlatmaktadır. Şu atasözleriyle ilişkilendirilebilir: “ ‘Merak insanı mezara kadar götürür’, ‘Merak, dostlardan ırak’ ” (Soysal, 1971: 319).

7. Seyit ile Eyüp

Bu masalda da kötülerin eninde sonunda mutlaka cezalandırıldığını görmekteyiz.

8. Sabır

Bu masal da herhangi bir iş ya da birisi hakkında karar vermeden evvel sabırlı davranıp olayın aslını anlamamanın önemi üzerinde durur. Öfkeyle kalkan zararlar oturur atasözüne olan inancı ayrıca pekiştirmiştir. Bu masal bize şu atasözlerini hatırlatmaktadır:

9. Adıl ile Gıdil

Bu masalda aklın ne kadar önemli olduğu Adil ve Gıdil üzerinden verilmektedir. Akıllı olmayan insanların başlarına gelebilecek durum Adil ve Gıdil ile traji-komik bir biçimde sunulmuştur. Bu masal şu atasözleriyle ilişkilendirilebilir: “ ‘Akıl kişiye sermayedir.’, ‘Akılsız başın zahmetini ayaklar çeker.’, ‘Akılsız köpeği (iti) yol kocadır.’

(Aksoy, 1965:81) ve ‘Aklın tecrübeye ihtiyacı vardır amma, akılsız adama tecrübe kâr etmez.’(Soysal,1971:29).”

10. Avcı Mehmet

Bu masalda kadere razı gelme ve şükür etmenin önemi üzerinde durulmuştur.

11. Of Arab

Bu masalda padişah kızını vereceği kişinin sıradan biri olmasını istememektedir. Kızını almayı hak edecek kişinin olağan üstü güçleri olsun istemektedir. “Derviş ile Fare Kız” masalında oldu gibi.

12. Devi Öldüren Çocuk

Kız kardeşlerini devin elin kurtarmaya çalışan kardeşlerin masalı olup kardeşliğe verilen önem dile getirilirken akıllıca akıllıca davranıldığında devin bile yenilebileceği gösterilmektedir.

13. Öksüz Tahir

Bu masalda Allah’a karşı gelmenin yol açtığı durum ve sonucunda duyulan pişmanlık duygusu anlatılmaktadır.

14.Şah İsmail

Bu masalda kararlılık vurgulanıyor. Gülizar’a âşık olan bir gencin ne yapıp edip ona kavuşması anlatılıyor.

12.2.2 Yöreden Derlediğimiz Masalların Kahramanlarına Göre

İncelenmesi:

1. Kahramanı İnsan Olan Realist Masallar

Aslıma Çekerim

Vezir

Adil İle Gıdıl

Sabır

Seyit İle Eyip

2. Kahramanı İnsan Olan Olağanüstü Masallar

Halıcı Kızı Ve Katırcı Kızı

Avcı Mehmet

Şah İsmail

Öksüz Tahir

3. Kahramanı İnsan-Olağanüstü Varlık Olan Masallar

Kurbağa Gelin Ve Padişahın Oğlu

Of Arap

Devi Öldüren Çocuk

Derviş İle Fare Kız

Hortlak

12.2.3. Yöreden Derlediğimiz Masallarda Yer Alan Motifler

Motiflerin sınıflandırırken şu ilkeler üzerinde durulabilir: A- Kaynaklarına veya izlerini taşıdıkları tarih devirlerine göre sınıflamak; her motifin kaynağını bulmak ve tarih devrine bağlamak zor olacağından motiflerin bu ilkeye göre sınıflandırılması verimsiz olur. B- Bağlı oldukları şahıslara göre sınıflamak; her motif bir şahsa veya tipe bağlanabilir. Böylece belli başlı şahıs veya etrafında tipler etrafında motif salkımları meydana getirilebilir. Bu ilkedden ancak motif

indeksi yapılırken yararlanılabilir. C- Anlattıkları olayların niteliğine göre sınıflamak; motifler küçük olay anlatan birer kalıp olduklarından bunları, anlattıkları olayların niteliklerine göre sınıflamak motifler üzerinde yapılacak türlü araştırmalar için kolaylık sağlar (Tuğrul,1969: 66-67).

Yöremizde derlediğimiz masalarda c ilkesi esas alınarak sınıflandırılan motiflerden bazılarına rastladık.

1. Eş Seçme Ve Evlenme İle İlgili Motifler

Bu sınıfa giren motiflerin büyük kısmı sevişme ile ilgilidir. İncelediğimiz masalardan bazılarında bu motife rastlanmaktadır. Kızın güzelliğini duyan padişahın kızı istemeye gelmesi, on beş yaşına girince o güne dek hiçbir iş tutmayan oğlanın annesini, padişahın kızını istemeye göndermesi, Üç kardeşin bir gün değnek oynarken değnekleri havaya atıp değneklerin düştüğü yerden kız almaları.

2. Uyku, Ölme Ve Dirilme İle İlgili Motifler

Kızın sağ koluna takılı olan muskanın kötü kalpli elti ve onun kızı tarafından çalınınca kızın ölmesi ve çocuğunun bir şekilde tesadüfen o muskayı ele geçirip kızın olduğu türbede kızın koluna tekrar takmasıyla kızın dirilmesi.

3. Haberleşme Motifleri

Bir gün bir kuşun gelip çeleşe konarak kıza ilerde başına gelecek bir hadise sebebiyle kızı dikkatli olması konusunda uyarması.

Mehmet'in ava her çıkışında "Ey Mehmet, senin bu avcılığın yüzünden başına bir felaket gelecek. Bu felaketi gençliğinde mi vereyim, yaşlılığında mı?" diyen bir sesi işitmesi yani gaipten ses işitmesi.

İncelediğimiz parçalardan birinde oyuna dalan iki kardeşin evden uzaklaşıp kaybol malları, içlerinden birinin su içmek için çeşmeye her yaklaştığında bir ses işitmesi ve bu çeşmenin çocuğu çeşmeden su içerse başına gelecekleri hususunda uyarması.

4. Üreme, Türeme İle İlgili Motifler

Bu sınıfa giren motiflerin çoğu olağanüstüdür. Padişahın, kızın gülmesiyle açılan gülleri koklamasıyla kızın gebe kalması

Çocuğu olmayan iki eltiye bir dervişin elma vermesi üzerine bu iki eltinin gebe kalması ve yine elmanın kabuklarının ata verilmesi üzerine atın gebe kalması.

Hayatta çok seyrek görülebilecek gerçek olaylar da motifleşmiştir: Kuyuda çocuk doğurmak, balığın içindeyken çocuk doğurmak.

5. Felaket Motifleri

Bu motifler olayları düğümlendirerek dinleyicinin ilgisini kamçılar. Bu düğümler, yardım ve kurtuluş motifleriyle çözülür. Felaket motiflerini bir belaya uğramak veya elde bulunan değerli bir şeyi kaybetmek diye ifade edebiliriz.

Evli bir adamın karısını veya çocuklarını, zorbalara, suya, kurda kaptırması.

Anne ve babasıyla gezmeye çıkan kızın karşılarına çıkan demir kapıya yaslanmaları ve de orada tutulması.

Yumak yuvarlayan kızın yumağını devin bulunduğu yere kaçırması ve bunun sonucunda da kızın yumağı almak isterken devin eline geçmesi.

Ele geçirilen bir muska sayesinde evin bir köşesine yığılan toprağın altın olacağına inanan kötü kalpli elti ve kızını toprağın börtü böcek ve yılanla dönüşerek yemesi.

Arapla karşılaşan oğlanın yedi kat yerin altına gitmesi.

6. İmtihan ve Soru Motifleri

Güç işler güzel kız almak isteyen yahut suçlu olan kişilere buyrulur. İş buyuran çok defa padişah'tır. Padişahın kızına talip olan gençten dünyada olmayan bir zanaatı öğrenmesi istenir.

Padişah ve eşinin, prense güç işler buyurması. İncelediğimiz metinlerden birinde prensten devler arasındaki elmayı getirmesinin, kazanlarla aş pişirip orduyu doyurmasının, kırk kurnalı hamamı bir gecede yapmasının istenmesi gibi.

7. Cezalandırma Ve Öç Alma İle İlgili Motifler

Zor durumda olan yiğide yardım eden kızın yerine geçip gerçeği gizleyen kızın, durumun anlaşılmasıyla kırk katırın arkasına bağlanıp gönderilmesiyle etinin parçalara ayrılması ve dağa taş sivrulması.

Padişah babası ve üvey annesinin isteklerinden sıkılan oğlanın sonunda onları cezalandırması.

8. Saklama Ve Saklanma Motifleri

Yolunu kaybeden genç kızın tehlikeden korunmak amacıyla ağacın tepesine çıkıp saklanması.

Gerçeği öğrenmek için genç prensin (beyin) ağacın arkasına sinip olan biteni dinlemesi.

Devin elinden kardeşini kurtarmak isteyen oğlanın damın arkasına saklanıp devi öldürmesi.

Genç kızın kurbağa postuna girerek yani kılık değiştirerek sırayla hamam, kuş, nar olup “Arap”tan kurtulması.

9. Yardımla İlgili Motifler

Padişah kızını, istettiğinde padişahın kendisinden güç bir iş buyurması üzerine gencin Arap’tan yardım istemesi ve Arap’ın hünerlerini öğretmesiyle gencin bu sıkıntıdan kurtulması.

10. Aldatma, Tuzak, Safılık Ve Muziplik Motifleri

Kavağın tepesinde saklanan kızı bir türlü aşağıya inmeye ikna edemeyen prenze yardım etmek isteyen koca karının kızı oyuna getirip kızı inmeye ikna etmesi.

Beyin hizmetçisinin bir oyun düzerek kızı bahçedeki havuza atması.

Oğlanın yere mendil sererek altınları dizmesi, bu duruma şaşırان köylüleri küpte dura dura küflendiler kurusunlar diye çıkardım demesi ve yalana köylülerin inanıp altınlarını ortaya çıkarmaları üzerine oğlanın o altınları çalması.

Eyip ile dayısına sürekli söyleyen kadının hasta olduğunu ileri sürerek onlarla ilgilenmeyip sevgisiyle ilgilenmesi ve bu durumu Eyip’in yengesine tuzak kurarak ortaya çıkarması.

11. Değerlenme, Zenginleşme, Arkalanma Motifleri

Altın veya gümüş, para yahut bunları kolay elde etmeye yarayacak bir tılsım bulmak.

Padişahın kızını alan oğlanın düğün yapabilmek için suret değiştirip katır, at ve eşek olup ailesinin onu satması üzerine gerekli altın ve gümüşün kazanılması.

Fakir bir şahsın rütbe kazanması veya rütbeli bir kişiye damat olması.

12. Gurbet Motifleri

Bu motiflerin çoğu, olayların çıkış noktasında bulunur. Gurbete çıkış sebeplerinden biri olarak incelediğimiz metinlerde okumak için gurbete çıkmak gerekir.

13. Yardımla ilgili Motifler

Padişahın, kızını isteyen kişiden güç bir işi yerine getirmesini istemesi ve bunun üzerine gencin Arap'tan yardım istemesi ve Arap'ın hünerlerini öğrenerek bu zor durumdan kurtulması.

14. Saflıkla İlgili Motifler

Vezir masalında haramilerin oyununa kanan insanın durumu buna en güzel örnektir.

Yörede Toplanan Masallarda İşlenen Başlıca Konular

1. Padişah, vezir ve evlatlarının maceraları
2. Fakir-zengin ve zayıf-kuvvetli münasebetleri
3. Eşkıya macerası
4. Cemiyet olaylarının ve bazı tiplerinin tenkidi
5. Hırsızlık ve dolandırıcılık

12.3. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ TÜRKÜLERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA

Türküler üzerine bazı yapılan çalışmalardan hareketle diyebiliriz ki aşk, gurbet, ölüm, vatanın herhangi bir yerinin elden çıkması gibi sosyal olaylar ve talihe kızma, şansa küsme gibi duygular türkülerin doğuş koşullarını oluşturan nedenlerin başını çekmektedir. Bu olayı yaşayan ya da herhangi bir şekilde tanık olan sanatçı kişiler bunları halk şiiri şeklinde ifade ederken aslında türkülerin meydana gelmesini sağlamaktadır.

Türküler, insanoğlunun başına gelen olayları, bunun içindeki iz ve akislerini aşk, hasret, gurbet gibi yeryüzünün ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi millî karakteri, tarihi olayları konu alan bir kültür hazinesidir (Özbek, 1994:63) . Türküler, başlangıcından bu yana Türklerin sosyal, siyasal, kültürel ve dinî hayatının her safhasında varlığı kabul edilen kültürel bir birikim olup Türk insanı içini türkülere dökmüş, duygu ve düşüncelerini türkülerle dile getirmiştir. İşte yöreden derlediğimiz türkülere yansıyan duygu ve düşünceler:

1. Annenin, evladının hayatındaki yerinin türküye yansıması:

...Kahvenin önünde kanlı kasaplar
Katil bir gence kurşun mu atar
Cenazem geliyor gelin ahbablar
Anama söyleyin anam ağlasın
Babamın oğlu var beni neylesin...

Ali Çetin'nin türküsünde, kahvenin önünde vurulan Ali'ye yakılan türküde görüldüğü üzere genç kendisine annesini babasından daha yakın görmektedir. Ölümüne babasından çok annesinin üzüleceğini düşünmektedir.

2. Meslekî yaşantının türkülere yansıması:

...Evlerinin önü arpa
Atlar gelir kırpa kırpa...

Celal'in türküsünden yola çıkarak tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları bilgisine ulaşmaktayız.

...Patlıcanı oyamadım
Tadına doyamadım
Çiftlik çiftlik gezdirdim de
Evime koyamadım...

...Sarı kavun dilimi
Kim dokumuş kilimi...

Güner'in türküsünden hareketle çiftlik hayatının varlığından, çiftçilikle ve halı dokumacılığıyla uğraşıldığını anlamaktayız.

...Koyun yola dizilirdi
Bağlı ipler çözülürdü...,

Al Fadimem türküsü de koyun yetiştiriciliğine işaret etmektedir.

...Geçme ceylan buralardan avlarlar seni
Anandan babandan ayrı koyarlar seni...
Ceylan'ın türküsü de avcılıkla da uğraşıldığını göstermektedir.

...Haydin kızlar çapaya
Gün dizildi tepeye...

Şehriban türküsünden hareketle tarlayı çapalamak için ırgatların erken saatlerde yola kuyulduğu bilgisine ulaşmaktayız.

Yörede derlediğimiz türkülerin ilgili bölümlerinden, yöre hal kının hayvancılık, çiftçilik, bağcılık yaptığını ve insanların sabahın erken saatlerinde tarlalara gidip buraları çapaladığını anlamaktayız.

3. İnançların türkülere yansıması:

...Sahurumu yedim yattım
Dalgın uykulara daldım...

Gedil deresi türküsünden oruç tutmak için sahura kalkıldığını anlamaktayız.

...Çarşıdan üzüm geldi
Allah'tan izin geldi...

Gülnazik'in türküsünden her şeyin Allah'ın istemesiyle mümkün olabileceği inancını taşıdıklarını anlamaktayız.

...Uyan uyan sabah oldu
Namazını kıl Fadimem...

Al Fadimem türküsünden namaz için erken saatlerde kalkıldığını öğrenmekteyiz.

...Abaoğlu'nu Cuma günü vurdular
Ak tenini ak kefene koydular
Dünyaya doymadan kabre koydular

4. Örf ve âdetlerin türkölere yansıması:

...Evlerin önü kavak
Eğil de gir dalına bak
Elim kına yüzüm duvak
Bize dulluk yakışır mı...

... Sekiz çift çorap ördüm
Sekiz kaynım giysin diye
Sandık açtım poçu verdim...

Celal'in türküsünden gelinlere kına yakıldığını, kızların örgü ördüklerini ve yakınlarına hediye ettiklerini yani hediyeleşmenin olduğunu son olarak da güvey olacak kişiye poçu verildiğini ve poçunun da halk giyimindeki varlığını tespit etmekteyiz.

...Sandığımı açamadım
Çeyizimi takamadım
Ne kötü kaderim varmış...

...Eşkin olur eşkin olur
Al kadife pişkin olur
Yerine düşümez gelin...

Gedil deresi türküsünden genç kızların evlilik öncesi çeyiz hazırladıklarını ve hazırlanan çeyizlerin yöredeki düğün geleneği gereği sergilenmek üzere gelin odasına asıldığını ve yine kadife takımların düğünde giyildiği bilgisine ulaşmaktayız.

Kınası karılır tasta

Oğlan evi pek havasta

Kız evleri kara kara yasta

Ney ney aman ney

(Nakarat)

(Sadıcım kınan kutlu olsun

Dirliğin baldan tatlı olsun

Sevdiğin kuvvetli de olsun

Ney ney ney aman ney)

Kayınnam hamama girse

İki ayağı birden kaysa

Hamam tası güveyiye kalsa

Ney ney ney aman ney

(nakarat)

Tuz kabını da tuzsuz koyan

Koca evleri ıssız koyan

Anasını kızsız koyan

Ney ney ney aman ney

(nakarat)

Anana hamama vardın mı

Yumduğum yeri gördün mü

Şimdi gıymatım bildin mi

Ney ney ney ney aman

(nakarat)

Atladı geçti eşiği

Sofrada kaldı kaşığı

Kız evlerin yakışığı

Ney ney ney aman ney

(nakarat)

Kızınız gidiyor da nazınız gidiyor da

Bugün akşamlik, akşamlik

Yarın da öğlenlik, öğlenlik

Misafir kaldı da söylemez oldu

Ney ney ney ney aman

Kınası karılır tasta türküsünde ise sadıçlık geleneğinin var olduğunu, geline ve sadıca kına yakıldığını ve bu kınanın önce bir tasta karıldığını, gelinlerin hamama götürüldüğünü, bir başka kişi tarafından yıkanırken diğer insanların da onu izlediğini ve gelinin kaynanaya bakışını tespit etmekteyiz.

5. Kahve kültürünün türkülere yansıması:

... Güner kahve pişirir
Köpüğünü taşırır
Rüştü Muallimi sorarsan...

...Anam duyar ise düşer yollara
Kahvenin önünde kanlı kasaplar
Katil bir gence kurşun mu sıkar...

Yörede kahve içildiğini ve kahvehanelerin bulunduğunu anlamaktayız. ⁸ İş gücü olmayan erkekler, sabahları erken saatlerde dostları ve arkadaşları ile buluşmakta ve zamanlarının çoğunu kahvehanelerde geçirmektedir. İlçedeki kahvehaneler, bunların müdavimleri tarafından; “ eğlenceli ve iyi vakit geçirilen bir yer” olarak tanımlanmaktadır. Buralar ayrıca yüz yüze ilişkilerin sağlanmasını ve grup dayanışmasını gerçekleştirici nitelikte olumlu işlevleri de üstlenmiştir.

Görüşme yaptığımız kaynak kişilerden bazıları kahvehanelerde sigara içildiğinden, kumar oynandığından ve yapacak başka bir işleri olmadığından buralara gitmekten rahatsız olduklarını belirtmektedir.

⁸ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Ralph S.Hattox; (Çev.Nurettin El Hüseyini), **Kahve ve Kahvehaneler**, İst., Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1996.

6. Dengi dengine meselesinin türkölere yansıması:

...Eşkin olur eşkin olur
 Al kadife pişkin olur
 Yerine düşemez gelin
 Ölmez ama şakın olur ...

...Verem bağlar verem bağlar
 Dengine düşmeyen ağlar
 Dengine düşmeyen gelin
 Al yerine kara bağlar...

Gedil türküsünde insanların her bakımdan birbirine uygun çiftler olması gerektiği vurgunmaktadır.

...Şu dağların burcu musun
 Yâr boynumun borcu musun
 Kurban olam allı gelin
 Sen kötünün harcı mısın...

Al Fadimem türküsünde de iyi, güzel huylu kişilerin yine kendileri gibi iyi huylu kişilerle evlenmesi gerektiği inancı vurgulanmaktadır.

7. Türküde mektup:

...Alî'nin ölüsü kahvede yatar
 Alim'i vurmuşlar al kanlar akar
 Bir mektup yazdırdım dört ucu kara...

Yörede iletişim aracı olarak mektubun tercih edildiğini anlamatayız.

..

8. Ulaşım vasıtası olarak gemi:

Yumurtanın kulpu yok
Gözlerimde uyku yok
Sür gemici gemiyi
Hiç kimseden korkum yok

Gülnazik türküsünde ulaşım vasıtası olarak gemiye rastlanmaktadır. İlçenin bulunduğu coğrafi konum itibariyle denize hiçbir yakınlığı olmamasına rağmen bu türküde geminin yer alması yöre halkının diğer yerleşim yerlerine gidip geldiğini yani dışarıya açıldığını anlamaktayız.

9. Giyim –kuşamın türkülere yansıması:

...Evlerin önü kavak
Eğil de gir dalına bak
Elim kına yüzüm duvak
Bize dulluk yakışır mı...

...Sekiz çift çorap ördüm
Sekiz kaynım giysin diye
Sandık açtım poçu verdim...

Celal'in türküsünde halk giyimine ait duvak, çorap ve poçuya yer verilmektedir.

...Eşkin olur eşkin olur

Al kadife pişkin olur
Yerine düşemez gelin
Ölmez ama şaşkın olur ...

Gedil deresi türküsünde de kadife takıma yer verilmiştir.

10. Gelin kaynana ilişkisi:

...Kayınnam hamama girse
İki ayağı birden kaysa
Hamam taşı güveyiye kalsa
Ney ney ney aman ney...

Kınası karılır tasta türküsüne yansıyan gelinin dilinden kaynanaya bakışı anlamaktayız.

12.4. YÖREDEN DERLEDİĞİMİZ MANİLERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA

1. Gelin-kaynana ve gelin-görümce ilişkisinin manilere yansıması:

Topuklu pabuç giyerim
Üstü beyaz olursa
Kaynanamı severim
Oğlu güzel olursa
Kaynana dibek gibi

Görümce şebek gibi
 Oğlanı da sorarsan
 Taştan bir bebek gibi

Kaynana kazan karası
 Görümce Allah belası
 Oğlanı da sorarsan
 Baklavanın ortası

Trenin penceresi
 Kırıldı çerçevesi
 Şimdiki kaynanalar
 Bulaşık tenceresi

Şurada duruyor kazık
 Kaynanam ölmüş yazık
 Öldüğüne acımam
 Bir top astara yazık

Kiremit kiremit gezerim
 Ben kiremidi ezerim
 Çok konuşma kaynana
 Vallah billâh döverim

Irafa fincan koydum
 İçine mercan koydum
 Kaynanamın adını
 Kuyruklu sıçan koydum

Duvardaki fişekler

Yüklükteki döşekler
 Kaynanamdan kıymetli
 Ahırdaki eşekler

Bu dörtlüklerden hareketle gelin- kaynana ve gelin-görümce ilişkilerinin çok sağlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir.

2. Dinî inançların manilere yansması:

Şurada duruyor kazık
 Kaynanam ölmüş yazık
 Öldüğüne acımam
 Bir top astara yazık

Köprü altı muşamba
 Hacılar gider Şam'a
 Ne giydирsem yakışır
 Fidan boylu paşama

Minarenin alemi
 Kaşı kudret kalemi
 Sana güzel dediysek
 Yak mı dedik âlemi

Minarenin şerefi
 Verem ettin sen beni
 Nasıl verem olmayım
 Eller yâr etmiş seni
 Kadife yastığım yok

Odana bastığım yok
 Kitap getir el basayım
 Senden başka dostum yok

Peşkir aldım direktten
 Bir ah çektim yürekten
 Yârim bana gülmezse
 Kolu çıksın kürekten

Şurada yol ne bayır
 Gülü dikenden ayır
 Âşıklık çekenleri
 Kayır Allah'ım kayır

Sular gibi akamam
 Ölmeden bırakamam
 Cennetten huri çıksa
 Yüzüm dönüp bakamam

Mani dedim ben şaştım
 Gurbet elleri aştım
 Gözümle görmediysem
 Kalbimle helâlaştım

Bayram divanın olsun
 Bahçem seyranın olsun
 Bayram kurbandsız olmaz
 Canım kurbanın olsun

Entarisi aktandır

Bu iş bize Hak'tandır
Benzimin sarılığı
Belki ayrılıktandır

Gökte uçan kırlangış
Kanadı karış karış
Beni yardan ayıran
Kan kussun avış avış

Entarimin biçimi
Yalan dünya geçimi
Gel oğlan konuşalım
Bir sigara içimi

Beylerin tazısına
Av tutar bazısına
Ne diyeyim de yanayım
Alnımın yazısına

Karanfilim çeker misin
Bal ile şeker misin
Dünyada yaktın beni
Ahirette çeker misin

Asma örttü yüzümü
Yâr tutmuyor sözümü
Ölürsem sevdasından
Hiç görmesin yüzümü

Bu dörtlüklerden kişilerin dini inanç gereği hacıya gittiklerini, kadere inandıklarını, başlarına gelen her şeyi Hakk'a bağladıklarını, bayramda kurban kesildiğini, kutsal kitaba olan bağlılıklarını ve güvenlerini, dünyayı fni bulup ahirete inandıklarını, dua ve beddua ettiklerini tespit etmekteyiz.

3. Sevgiliye ve aşka olan bakışın manilere yansıması:

İğdeyi koydum tasa
Doldurdum basa basa
Güzelliğe dengin yok
Azıcık boyun kısa

Gl koydum taraçaya
Lale ektim bahçaya
Yârimin tırnağını
Değişmem bin akçaya

Gizlice bir yar olsa
Söyleyecek dil olsa
Ne büyük saadettir
İki gnl bir olsa

zm koydum sepete
Yr oturur tepede
Aslı arzum vardı
Senin gibi efede

Mendil aldım yirmi beşe
Yıkadım serdim güneşe
Elin yâri gl ise
Benim yârim menekşe

Bahçelerde ıtrışah
 Boyu uzun kendi şah
 İki gönöl bir olsa
 Ayıramaz padişah

Merdivenim kırkayak
 Kırkına vurdum dayak
 Yar geliyor deseler
 Koşarım yalın ayak

Sular gibi akamam
 Ölmeden bırakamam
 Cennetten huri çıksa
 Yüzüm dönüp bakamam

Al mendili eklerim
 Dört ucunu deklerim
 Kimselere yar olmam
 Sevdigimi beklerim

Kaleden iniyorum
 Ünnesen geliyorum
 Aşkından ifrit oldum
 Üflesen yanıyorum

Yandım yandım kül oldum
 Bir esmere vuruldum
 Kuşdili bilmez idim
 Öğrendim bülbul oldum

Şu karşıda kayıklar
 Suda oynar balıklar
 Kabirimde kemikler
 Yâr yâr diye sayıklar

Karanfil deste gider
 Destesi dosta gider
 Sevdığını almayan
 Kabire hasta gider

Uzaktır seçilmiyor
 Sevdadan geçilmiyor
 Gönül bir top ibrişim
 Dolaşmış açılmıyor

Karşı karşı evimiz
 Nedir bizim sevimiz
 Sevi böyle giderse
 Ölür bizim birimiz

Çaya inmiş tosunlar
 Çiçek açmış yosunlar
 Yâre çirkin diyenler
 Bir de bana sorsunlar

Entarisi beden yar
 Beni koyup giden yar
 Evvel böyle değildin
 Sana bir öğretene var

Bahçe kapıyı neyler
 Duvar yapıyı neyler
 Yâri güzel olanlar
 Her gün kokuyu neyler

Annem entari almış
 Kara dalları varmış
 Keşke sevmez olsaydım
 Yârimin yâri varmış

Tencereler tam takır
 Kızın gözleri çakır
 O çakır gözlerine
 Kurban olsun bu fakir

Bu dörtlüklerde sevgilinin her şeyin üstünde tutulduğu ve ölümüne sevgiliye olan bağlılık dile getirilmektedir. Yöre insanının sevgiye ve sevgiliye bakışı bu dörtlüklerden anlaşıldığı üzere sağlamdır.

4. Manilerde dengi dengine varma – denklik meselesi:

Masa üstünde roman
 Okurum zaman zaman
 Oğlan sana varacam
 Doktor olduğun zaman

Tayyareler dik gider
 İçinde mektup gider
 Oku sevdiğim oku

Öğretmen olsan yeter

İbrişim örmüyorlar
Sevmişim vermiyorlar
Allah'ın zalimleri
Münasip görmüyorlar

Kiremidi yakarlar
Dam ardına atarlar
Oğlanlar kokmuş olsa
Kızları kime satarlar

Kızlar kendilerine okumuş, en azından da öğretmen olmuş kişilerin talip olmasını istemektedir.

5. Kaçma eyleminin manilere yansıması:

Sarı saçın örmezler
Kız seni ban vermezler
Ver elini gidelim
Ay karanlık görmezler

Mavi taksi boyandı
Geldi kapıya dayandı
Tam kaçacağım sırada
Uyuntu yengem uyandı

Bu dörtlüklerden birbirine uygun görülmeyen çiftlerin birlikteliğine yakınlarının engel olduğuna ve gençlerin de kaçmak için geceyi tercih ettikleri bilgisine ulaşmaktayız.

6. Geleneklerle evlilikle ilgili durumun manilere yansması:

Mercimek kile kile
 Ölçerim sile sile
 Ayşe gelin oluyor
 Geçinsin güle güle

Domatesin eziği
 Yere düşmüş beziği
 Oğlan sana varıcam
 Hazırla bileziği

Gelinin sırma telleri
 Kardan beyaz elleri
 Yolcuyu yoldan çevirir
 Yârimin tatlı dilleri

Damdan dama ip gerdim
 Koparsa ekle yârim
 Önümde ağabeyim var
 Seversen bekle yârim
 Vur testiği inlesin
 Âşık olan dinlesin
 Sevdiğini almayan
 Hiç evlendim demesin

Mercimek fasıl olur
 Yemesi nasıl olur
 Ver anne sevdiğime
 Bak geçim nasıl olur

Yeşil Çay tepeleri
 Geliyor efeleri
 Oğlan sana varacam
 Hazırla küpeleri

Masa üstünde kaymak
 Yiyelim parmak parmak
 Yeşil Çay'dan kız almak
 Cennetten gül toplamak

Kahve Yemen'den gelir
 Bülbül çimenden gelir
 Yâri güzel olanlar
 Her gün hamamdan gelir

Damadın geline bilezik, küpe vb. takılar aldığını, gelinin beyaz tenli, sırma saçlı ve tatlı dillisinin tercih edildiği, yâri güzel olanların hamama daha sık gittikleri ve evlilik gibi kutsal bir müessesede geçimin ancak çiftlerin birbirini sevmeleriyle mümkün olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

7. Ayrılık – gurbete çıkma durumlarının manilere yansıması:

Kaynar kazan taşmaz mı
 Yol buradan aşmaz mı
 Sil yârim gözyaşını
 Ayrılan kavuşmaz mı

Tren gider ötmez mi
 Kömürünü dökmez mi

Sen orada ben burada
Bu ayrılık yetmez mi

Havuzum var köşeli
İçi mermer döşeli
Kurudum gazel oldum
Yârdan ayrı düşeli

Kadife yastık yüzü
Kim bilir kavlimizi
Bir incecik yel esti
Ayırdı ikimizi

Tamburum dildir benim
Dilim bülbüldür benim
Yârimden ayrılalı
Her günüm yıldır benim

Sular gibi duruldum
Bir güzele vuruldum
Bu hasretlik çok kötü
Artık bittim yorulдум

Ateşi yanan bilir
Yol halı giden bilir
Geceyi hastadan sor
Gurbeti çeken bilir

Ay doldu düze düştü
Zülûfler yüze düştü

Eller çift çift gezerken
Ayrılık bize düştü

Dala inek bağladım
Girdim çıktım ağladım
Çarşıya kıyamazken
Gurbet ele yolladım

Bu dörtlüklerden anlaşıldığı üzere yöre insanına ayrılık ölümünden beter gelmektedir.

8. Çay ilçesinin kızları ve delikanlılarının manilerde yer alması:

Ben Çaylıyım ezelden
Gönül geçmez güzelden
Gönlümün gözü çıksın
Sevmeseydi ezelden

Gemi gelir yan verir
İskeleyle şan verir
Yeşil Çay'ın kızları
Koca diye can verir

Masa üstünde kaymak
Yiyelim parmak parmak
Bizim Çay'ın kızları
Hem dondurma hem kaymak

Şu derenin uzununu
Kıramadım buzunu
Aldım Çay'ın kızını

Çekemedim nazını

Bahçelerde madünüz
Tutam tutam yoldunuz
Yeşil Çay'ın kızları
Yeni moda oldunuz

Yeşil Çay tepeleri
Geliyor efeleri
Oğlan sana varacam
Hazırla küpeleri

İstanbul pabuçları
Sivri sivri uçları
Sever sever aldatır
Yeşil Çay hovardası

Bu dörtlüklerden hareketle Çay'ın kızları nazlı olmalarının yanı sıra dondurmaya, kaymağa ve cennetteki güle benzetilerek çevrelerinde beğenilmektedir. Ayrıca evliliği istediklerini ve evlenecek kişilerden de küpe gibi maddi beklentileri olduğunu anlamaktayız. Delikanlıları sivri uçlu İstanbul pabuçlarını giyen hovardalara ve efelere benzetilmektedir.

9. Manilerde Çaylıların bakış açısıyla Bolvadin'in kızları:

Haydin kızlar çarşıya
Çarşı değil turşuya
Bolvadin'in kızları
Bir sahan turşuya

Çaylılar Bolvadinli kızların bir sahan turşuyla tavlandıklarını dillendirerek kendilerinin daha değerli olduğuna inandıklarını göstermektedir.

10. Meslekî yaşantının manilere yansıması:

Dağa gider oduna
Ali derler adına
Biz Ali'ye kız verdik
Ayşe derler adına

Ey gemici gemici
Nerden aldın pirinci
Eğer yâri sorarsan
Şu Çay'da da birinci

Ocak başı gelberi
Ben istemem berberi
Traş eder kelleri
Pis pis kokar elleri

Arpa ekim biçemem
Yolum dardır geçemem
Yıldız kadar genç olsa
Yine senden geçemem

Dala inek bağladım
Girdim çıktım ağladım
Çarşıya kıyamazken
Gurbet ele yolladım

Harmana kuyu kazdım

Yâr okudu ben yazdım
 Şu kızların derdinden
 Bayıldım öleyazdım

Araba dolu buğdayım
 Sereyim kurutayım
 Senin gibi güzeli
 Ben nasıl unutayım

Elmayı allayıverdim
 Dibini belleyiverdim
 Sevmediğim oğlan
 Saçımı sallayıverdim
 Yaylaya gider atlar
 Yârim sulardan atlar
 Yârime kurban olsun
 Yoldaki bütün otlar

Peşkir aldım direktten
 Ah getirdim yürekten
 Derdime yok bir çare
 Doktor gelsin Firek'ten

Masa üstünde roman
 Okurum zaman zaman
 Oğlan sana varacam
 Doktor olduğun zaman

Tayyareler dik gider
 İçinde mektup gider

Oku sevdiğim oku
Öğretmen olsan yeter

Şu karşıda kayıklar
Suda oynar balıklar
Kabirimde kemikler
Yâr yâr diye sayıklar

Duvardaki fişekler
Yüklükteki döşekler
Kaynanamda kıymetli
Ahırdaki eşekler

Maniye maraz derler
Güzele kiraz derler
Senin gibi oğlana
Küllükte horoz derler

Dut ağacı bizdedir
Dalı öte yüzdedir
Yâr mendilini yitirmiş
Aramasın bizdedir

Asma örttü yüzümü
Yâr tutmuyor sözümü
Ölürsem sevdasından
Hiç görmesin yüzümü

Bahçelerde madünüz
Tutam tutam yoldunuz

Yeşil Çay'ın kızları
Yeni moda oldunuz

Bu dörtlüklerden hareketle tarımla, bağ ve bahçeyle, hayvancılıkla uğraşıldığını ve okuyup devlet memuru da olunduğunu yine esnafılığı tercih edenlerin, berberlik yapanların olduğunu anlamaktayız.

11. Manilerde Geçen Ulaşım Vasıtaları:

Mavi taksi boyandı
Geldi kapıya dayandı
Tam kaçacağım sırada
Uyuntu yengem uyandı

Ey gemici gemici
Nerden aldın pirinci
Eğer yâri sorarsan
Şu Çay'da da birinci

Tren gider ötmez mi
Kömürünü dökmez mi
Sen orada ben burda
Bu ayrılık yetmez mi

Bisiklete binersin
Bizim orda inersin
Annen baban sorarsa
Lastik patladı dersin

Gemi gelir yan verir

İskeleye şan verir
Yeşil Çay'ın kızları
Koca diye can verir

Ulaşım vasıtası olarak taksi, gemi, araba, bisiklet, kayak, tayyare, tren, eşek, at görülmektedir.

12. Manilerde komşuya bakış:

Ayakkabım toz oldu
Komşular kurnaz oldu
Komşuların yüzünden
Sevdiğim gelmez oldu

Komşuların biraz meraklı ve de etrafa karşı duyarlı olduklarını ve de bu durumun kimi zaman insanları rahatsız ettiğini anlamaktayız. Dörtlükte olumsuz bir tablo çizilmiş olsa da aslında komşuların birbiriyle ilgilendiğini yani bana ne anlayışından uzak kalındığını görmekteyiz.

13. Manilerde geçen takı, süs eşyası ve koku:

Domatesin eziği
Yere düşmüş beziği
Oğlan sana varıcam
Hazırla bileziği

Yeşil Çay tepeleri
Geliyor efeleri
Oğlan sana varacam

Hazırla küpeleri

Hendekte yılan yatar

Yılana diken batar

Sevdiğimin kokusu

Gül yağı gibi kokar

Altınım var akıyor

Boğazımı yakıyor

Karşıda duran oğlan

Eşek gibi bakıyor

Yöredeki bayanların takıya, süse önem verdiğini görmekteyiz. Atın ve gümüş yüzük, bilezik, küpe ve gül yağı ile koku vazgeçilmezleri olarak dörtlüklerde de yerini almaktadır.

14 Manilerde geçen silah, tüfek ve kurşun gibi araç gereçler :

Martinimi yağladım

Omuzuma bağladım

Yardan ayrı düşünce

Hüngür hüngür ağladım

Tüfeğim atılmıyor

Pahalı satılmıyor

Bu geceler çok uzun

Yalınız yatılmıyor

Şu kayadan baktırcam

Bir tek kurşun attırcam

Senin gibi meriğe
Cekedini sattırcam

Yöredeki çok pek evde tüfek bulunmaktadır. Uygun zamanlarda ava çıkılmaktadır. Bu durum manilere de yansımaktadır.

15. Manilerde geçen iletişim aracı olan mektup:

Mektup yazdım vardı mı
Yar eline aldı mı
Doğru söyle götüren
Yüreğinden yandı mı

Tayyareler dik gider
İçinde mektup gider
Oku sevdiğim oku
Öğretmen olsan yeter

Yöre insanının iletişim araçlarından birinin de mektup olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

16. Manilerde yer alan mendil:

Al mendili eklerim
Dört ucunu deklerim
Kimselere yar olmam
Sevdiğimi beklerim

Mendilimi işlerim
Ucunu gümüşlerim

Ben yârimin adını
Gömleğime işlerim

Mendilim dolu tütün
Yüreğim yandı bütün
Ben burada sen orda
Bu ayrılık pek çetin

Dut ağacı bizdedir
Dalı öte yüzdendir
Yâr mendilini yitirmiş
Aramasın bizdedir

Mendilim iki yoldur
Biri sağ biri soldur
İki kaşın arası
Yârime giden yoldur

Mendil sevgililer arasında iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Eskiden sevgililer duygularını mendillerine işler ve bu mendillerini de sevgililerinin bulabileceği yerlere bırakırlarmış. İşte bu dörtlükler bize sanki bu durumu hatırlatmaktadır. Yöre halkı mendili bu anlamda da işlevsel kılmıştır.

15.Manilerde erkek ve kızların kıyaslanması:

Demir kapı aralık
Kızlar beş bin liralık
Oğlanları sorarsan
Fıçıda kokmuş balık

Bu dörtlükten hareketle kızların erkeklerden daha değerli tutulduğunu söylemek mümkündür.

16. Manilerde köprü, dere, çay, pınar, su ve kuyu:

Köprü var deresi yok
Başında beresi yok
Sana gnl verende
Aklın zerresi yok

Sular gibi duruldum
Bir güzele vuruldum
Bu hasretlik çok kötü
Artık bittim yoruldum

Çaya iner ağlarıım
Gl deste bağlarıım
Birisi benim için
Birin yâre yollarım

Bizim orda kuyu var
İki bakır suyu var
Oğlan geçme buradan
Bodu kadar boyun var

Söğüdün altı kuyu
Uyu sevdiğim uyu
O benim sevdiğimin
Şekerden tatlı huyu

Şu derenin uzununu
 Kıramadım buzunu
 Aldım Çay'ın kızını
 Çekemedim nazını

Pınara varmadın mı
 Gül koydum almadın mı
 Ben sevdadan ölüyorum
 Sen sevdalanmadın mı

Şu karşıda kayıklar
 Suda oynar balıklar
 Kabrimde kemikler
 Yâr yâr diye sayıklar

Bu dörtlüklerden hareketle ilçenin çayı, deresi, kuyusu, gölü olan sulak bir yerde bulunduğunu anlamaktayız.

17. Manilerde yer alan yiyecek ve içecekler:

Haydin kızlar çarşıya
 Çarşı değil turşuya
 Bolvadin'in kızları
 Bir sahan turşuya

Üzüm koydum sepete
 Yâr oturur tepede
 Aslı arzum vardı
 Senin gibi efede

Taze taze yaprak sarması
 İçindedir kıyması
 Her kıza nasip olmaz
 Sevdiğine varması

Kaynana kazan karası
 Görümce Allah belası
 Oğlanı da sorarsan
 Baklavanın ortası

Ey gemici gemici
 Nerden aldın pirinci
 Eğer yâri sorarsan
 Şu Çay'da da birinci

Mercimeğin irisi
 Hani bunun gerisi
 Sevdiğime gül vermiş
 Şuursuzun birisi

Irafta oklavayım
 Tabakta baklavayım
 Gel sevdiğim yatalım
 Herkesten okkalıyım

Minareye yaslandım
 Yağmur yağdı ıslandım
 Sevdiğimin koynunda
 Lokum ile beslendim

Elmayı allayıverdim
 Dibini belleyiverdim
 Sevmediğim oğlana
 Saçımı sallayıverdim

Araba dolu buğdayım
 Sereyim kurutayım
 Senin gibi güzeli
 Ben nasıl unutayım

Hendeğe uzanırsın
 Nar gibi kızarırsın
 Merak etme sevdiğim
 Yeniye kazanırsın

Karanfili çeker misin
 Bal ile şeker misin
 Dünyada yaktın beni
 Ahirette çeker misin

Maniye maraz derler
 Güzele kiraz derler
 Senin gibi oğlana
 Küllükte horoz derler

Kahve Yemen'den gelir
 Bülbül çemenden gelir
 Yâri güzel olanlar
 Her gün hamamdan gelir

Aşıyor yâr aşıyor
 Süt bakırdan taşıyor
 Yârim burada değil
 Yaban elde yaşıyor

Karyolada yatmıyor
 Fındık üzüm atıyor
 Git ey gavurun oğlu
 Bıyıkların batıyor

Mercimek fasıl olur
 Yemesi nasıl olur
 Ver anne sevdiğime
 Bak geçim nasıl olur

Bahçelerde madünüz
 Tutam tutam yoldunuz
 Yeşil Çay'ın kızları
 Yeni moda oldunuz

İğdeyi koydum tasa
 Doldurdum basa basa
 Güzellikte dengin yok
 Azıcık boyun kısa

Domatesin eziği
 Yere düşmüş beziği
 Oğlan sana varıcam
 Hazırla bileziği

Masa üstünde kaymak
 Yiyelim parmak parmak
 Bizim Çay'ın kızları
 Hem dondurma hem kaymak

Demir kapı aralık
 Kızlar beş bin liralık
 Oğlanları sorarsan
 Fıçıda kokmuş balık

Yöreden derlenen bu dörtlüklerde turşu, üzüm, yaprak sarması, baklava, lokum, elma, nar, kiraz, iğde, domates, maydanoz, bal, şeker, kahve, fındık, mercimek, pirinç, buğday, süt, balık, dondurma ve kaymak gibi gıdalara yer verilmektedir. Bu da bize halk mutfağı hakkında bilgi vermektedir.

18. Manilerde yer alan tütün veya sigara:

Mendilim dolu tütün
 Yüreğim yandı bütün
 Ben burda sen orda
 Bu ayrılık pek çetin

Entarimin biçimi
 Yalan dünya geçimi
 Gel oğlan konuşalım
 Bir sigara içimi

Yörede sigara ve tütünün kullanıldığını anlamaktayız.

19. Manilerde Giyim- Kuşam:

Topuklu pabuç giyerim
 Üstü beyaz olursa
 Kaynanamı severim
 Oğlu güzel olursa

Yemenimin yeşili
 Ben kaybettim eşimi
 Yemenim sende dursun
 Sil gözünün yaşını

İstanbul pabuçları
 Sivri sivri uçları
 Sever sever aldatır
 Yeşil Çay hovardası

Entarisi ak gibi
 Dürelim kağıt gibi
 Hiç ardına bakmıyor
 Hovardası yok gibi

Karanfilim ez beni
 Tülbentten süz beni
 Sen kalem ol ben kağıt
 Ak gerdandan süz beni

Hava bugün pusarık
 Başında güllü sarık
 Eğil bir yol öpeyim

Belki yolda susarık

Şu kayadan baktırcam
 Bir tek kurşun attırcam
 Senin gibi meriğe
 Cekedini sattırcam

Ay doğar aşmak ister
 Al yanak yaşmak ister
 Sen orada ben burada
 Gönül kavuşmak ister

Ayakkabım toz oldu
 Komşular kurnaz oldu
 Komşuların yüzünden
 Sevdiğim gelmez oldu

Şu gelen kimin oğlu
 Fesi karanfil dolu
 Saracaksan sar beni
 Ağrıdı yâr kolun

Şu dağlar yanık dağlar
 Yaprığı bölük dağlar
 Yâri çirkin olanlar
 Yazmayı soluk bağlar

Kadifeden yeleğim
 Seni sevdim meleğim
 Biraz da sen beni sev

Rahat etsin yüreğim

Bu dörtlüklerden hareketle topuklu beyaz pabuçların, sivri uçlu İstanbul pabuçlarının, yeşil yemenilerin, al ve ak entarinin, kadife takım ve yeleğin, ceketin giyildiğini ya da tercih edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bayanların başlarına tülbent, yazma ve yaşmak örttükleri, erkeklerinse sarık ya da fes kullandıkları bilgisine ulaşmaktayız.

20. Manilerde Çay ilçesi:

İstanbul pabuçları
Sivri sivri uçları
Sever sever aldatır
Yeşil Çay hovardası

Gidiyorum Yeşil Çay'a
Gari kalmam sabaha
Söylediğim türküler
Yadigâr kalsın sana

Masa üstünde kaymak
Yiyelim parmak parmak
Bizim Çay'ın kızları
Hem dondurma hem kaymak

Çay yolları tahtımız
Açılmıyor bahtımız
Benim garip bağrımı
Küçücükten yaktınız

Yeşil Çay tepeleri
 Geliyor efeleri
 Oğlan sana varıcam
 Hazırla küpeleri

Bu dörtlüklerde Çay ilçesinden “ Yeşil Çay” diye bahsedilmektedir. Bunun sebebinin kaynak kişilerle olan görüşmelerimizde ilçenin bitki örtüsü bakımından zengin olması, ağacı bol, suyu bol bir yerde bulunmasından olduğu bilgisine ulaştık.

21. Manilerde Kale:

Kaleden iniyorum
 Ünnesen geliyorum
 Aşkından ifrit oldum
 Üflesen yanıyorum

Kaleden indim yayan
 Uyan sevgilim uyan
 Sevgilimi yâr almış
 Dayan yüreğim dayan

Kaleden sesini aldım
 Eğildim fesini aldım
 Şu Karahisar içinde
 Yiğidin hasını aldım

Yörede kale bulunmaktadır. Bu da manilere yansımaktadır.

22. Manilerde çeşme ve testi:

Vardım çeşme başına
 Yazı yazdık taşına
 Gelen geçen okusun
 Neler geldi başıma

Vur testiği inlesin
 Aşık olan dinlesin
 Sevdiğini almayan
 Hiç evlendim demesin

Yöredeki evlerde serin kalabilsin diye çeşmelerden doldurulan sular testilerde muhafaza edilmektedir. Bu durum manilerde yerini almaktadır.

23. Manilerde yer alan çiçek ve ağaçlar:

Mendil aldım yirmi beşe
 Yıkadım serdim güneşe
 Elin yâri gül ise
 Benim yârim menekşe

Bir de bana sorsunlar
 Çay'a inmiş tosunlar
 Çiçek açmış yosunlar
 Yâre çirkin diyenler

Gül koydum taraçaya
 Lale ekim bahçaya
 Yârimin tırnağını
 Değişmem bin akçaya

Karanfil oyulur mu
 Güzele doyulur mu

Güzel saran yiğidin
Kolları yorulur mu

Söğüdün altı kuyu
Uyu sevdiğim uyu
O benim sevdiğimin
Şekerden tatlı huyu

Asma örttü yüzümü
Yâr tutmuyor sözümü
Ölürsem sevdasından
Hiç görmesin yüzümü

Dut ağacı bizdedir
Dalı öte yüzdedir

Yâr mendilini yitirmiş
Aramasın bizdedir

Yöreden derlediğimiz manilerde söğüt ağacı, dut ağacı, gül, lale ve karanfil gibi çiçek ve ağaçlara rastlamaktayız.

24. Manilerde yer alan hayvanlar:

Atım Araptır benim
Aşkım seraptır benim
Bu iş böyle giderse
Halim haraptır benim

Gökte uçar akbaba

Kanadı kaba kaba
 Versinler sevdiğimi
 İstemem ana baba

Uzaktan gördü
 Yuvamdan sürdü beni
 Ben bir masum kuş idim
 O zalim vurdu beni

Demir kapı aralık
 Kızlar beş bin liralık
 Oğlanları sorarsan
 Fıçıda kokmuş balık

Al entarim var benim
 Bedenime dar benim
 Yeşil Çay'ın içinde
 Leylek gözlü yâr benim

Çay'a inmiş tosunlar
 Çiçek açmış yosunlar
 Yâre çirkin diyenler
 Bir de bana sorsunlar

Hendekte yılan yatar
 Yılana diken batır
 Sevdiğimin kokusu
 Gül yağı gibi kokar

Maniye horoz derler

Güzele kiraz derler
Senin gibi oğlana
Küllükte horoz derler

Duvardaki fişekler
Yüklükteki döşekler
Kaynanamdan kıymetli
Ahırdaki eşekler

Gökte uçan kırlangış
Kanadı karış karış
Beni yardan ayıran
Kan kussun avış avış

Yandım yandım kül oldum
Bir esmere vuruldum
Kuşdili bilmez idim
Öğrendim bülbül oldum

İrafa fincan koydum
İçine mercan koydum
Kaynanamın adını
Kuyruklu sıçan koydum

Dala inek bağladım
Girdim çıktım ağladım
Çarşıya kıyamazken
Gurbet ele yolladım

Yöreden derlediğimiz manilerde akbaba, leylek, kırlangıç, bülbül, at, tosun, inek, yılan, horoz, sıçan ve eşek ve balık gibi hayvanların isimleri bulunmaktadır.

25. Manilerde geçen yer adları:

Evleri Gedil'dedir
Yeşil perde yüktedir
Benim sevdiğim oğlan
Uzak bir bölüktedir

Haydin kızlar çarşıya
Çarşı değil turşuya
Bolvadin'in kızları
Bir sahan turşuya

İstanbul pabuçları
Sivri sivri uçları
Sever sever aldatır
Yeşil Çay hovardası

Yöreden derlediğimiz manilerde İstanbul, Bolvadin, Çay ve Gedil yer adları olarak karşımıza çıkmaktadır.

26. Manilerde yer alan yayla ve dağlar:

Şu dağlar yanık dağlar
Yaprağı bölük dağlar
Yâri çirkin olanlar
Yazmayı soluk bağlar

Yatma çayır çimene
 Uyur uyanamazsın
 Verme beni yad ele
 Görür dayanamazsın

Yaylaya gider atlar
 Yârim sulardan atlar
 Yârime kurban olsun
 Yoldaki bütün atlar

Yörenin dağı, yaylası, çayırı, çimeni olan bir yer olduğunu anlamaktayız.

27. Yöre ikliminin manilere yansıması:

Hava bugün pusrık
 Başında güllü sarık
 Eğil bir yol öpeyim
 Belki yolda susarık

Elmayı allayıverdim
 Dibini belleyiverdim
 Sevmediğim oğlana
 Saçımı sallayıverdim

Gül koydum taraçaya
 Lale ektim bahçaya

Yârimin tırnağını
Değişmem bin akçaya

Mendil aldım yirmi beşe
Yıkadım serdim güneşe
Elin yâri gül ise
Benim yârim menekşe

Şu derenin uzununu
Kıramadım buzunu
Aldım Çay'ın kızını
Çekemedim nazını

Arpa ekim biçemem
Yolum dardır geçemem
Yıldız kadar genç olsa
Yine senden geçemem

Minareye yaslandım
Yağmur yağdı
Sevdiğimin koynunda
Lokum ile beslendim

Bu dörtlüklerden hareketle yörenin iklimi hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Zaten yaptığımız araştırmalarda ve görüşmelerde yörenin iklimi hakkında, Anadolu'ya uyum gösteren tipik kara iklimi özelliklerine sahiptir. Kışları sert ve soğuk, yazları sıcak geçen Çay ilçesi Temmuz ve Ağustos ayları dışında her ay yağış alır. Yıllık 600kg'lık yağışlar Kasım ve Mart ayları arasında genellikle kar, diğer aylarda ise yağmur görülür bilgisi verilmişti. Nitekim bu dörtlüklerde de yörede zaman zaman yağmurun zaman zaman da

karın yağdığı hatta bazen kışların sert geçip suların donduğu ve havanın kapalı sisli olduğu zamanlara yer verilmektedir. Yine elma ağcının dikilmesi ve arpanın ekilmesi de ayrıca bu anlamda göz önünde bulundurulmalıdır.

28. Manilerde uygunsuz tekliflere rastlanması:

Kız saçların iki kat
Birisini bana sat
Kız anandan izin al
Bir gecelik bizde yat

İrafta oklavayım
Tabakta baklavayım
Gel sevdiğim yatalım
Herkesten okkalıyım

29. Manilerde okumaya, eğitime olan eğilimin yansıması:

Masa üstünde roman
Okurum zaman zaman
Oğlan sana varacam
Doktor olduğun zaman

Tayyareler dik gider
İçinde mektup gider
Oku sevdiğim oku
Öğretmen olsan yeter

Bu dörtlüklerden yörede kitap okunduğunu, hatta okuma yazma bilenlerin olduğunu ve gençlerin evlenecekleri kişiide aradıkları özelliklerden biri de onların eğitimli olmaları olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

12.5. YÖREDEN DERLEDİğİMİZ NİNNİLERDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAşMA

Nenniler diyen kuzum uyusun

Yüzünü gller brsn

Dilerim Allah'tan kuzum büyüsün

Nenni kuzuma neni

Nennilerin beni yakar

Bahar glleri gibi kokar

Ağzın bal tutan şeker

Nenni kuzuma nenni

Nenniler diyen kuzum dilleriyle

Sağını ren teller ile

Seni büyüten kuzum elleriyle

Nenni kuzuma nenni

Nenniler dedim de uyuttum seni

Bir heves ile yürüttüm seni

Paşa olsun diye büyüttüm seni

Uyuyası kuzum nenni

Büyüyesi kuzum nenni

Yaşayası yavrum nenni

Nennilere beledim

Bir Mevla'dan diledim

Al bağırdak doladım

Uyuyası kuzum nenni

Büyüyesi kuzum nenni

Yaşayası yavrum nenni

İnce eleğin unu aktır

Seni bize veren Hak'tır

Seni arayanlar çoktur

Nenni kuzuma nenni

Nennice yavrum nennice

Bol soğanlı börülce

Yavrum yesin doyunca

Kürkler giysin boyunca

Uykuyla uyusun doyunca

Nenni kuzuma neni

Nennilerin nesdanesi

Afyon'un keşanesi

Çiğ bal ile beslenesi

Büyüyüp de uslanası

Nenni kuzuma nenni

Beşğinin altı oyuk

Sular akar soğuk soğuk

Babasının derdi büyük

Nenni kuzum sana nenni

Nenni derim nennisine

Bülbül konmuş selvisine

Böyle inmiş yaylasına

Nenni yavrum sana nenni

Beşğinin altı çukur

Çuhasına kaytan dokur

Benim oğlum Mushaf okur

Nenni kuzum sana nenni

Ulu yolun kıyıları
 Çayır çimen kıyıları
 Çağırın da gelsinler
 Oğlumun dayıları
 Dayısız büyüyen kuzuma nenni
 Yayla diye indim geldim korudan
 Sensin benim direğim ile yalağımı eriten
 Yavrum uyusun da bakın geriden
 Nenni kuzum sana neni
 Dedim nenniler senin olsun
 Türlü türlü misler gibi koksun
 Nenni yavrum sana nenni

Bu ninniden yola çıkarak yöre halkının inançları ve mutfağı hakkında bilgiler edinmekteyiz. Yörede çocuğu olamayan kişilerin fazla olduğunu “ Seni arayanlar çoktur.” sözlerinden çıkarmaktayız. Çocuk isteyen kişilerin, her şeyin Allah’tan geldiğine inandıklarından belli bir yere gidip dilek tuttuklarını da “ Bir Mevla’dan diledim.” ve “Al bağırdak doladım.” sözlerinden çıkarmaktayız. “Benim oğlum Mushaf okur.” sözlerinden de okuma bilenlerin olduğu ve dinî kitapların gençler tarafından okunduğunu görmekteyiz. Ayrıca halk mutfağına ilişkin de yörede ince un eleğinin kullanıldığını, halkın unu elediğini ve de bol soğanlı börülce yemeğinin yapıldığını anlamaktayız.

12.6. YÖREDE DERLEDİĞİMİZ ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE YÖRE HALKININ SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜNE ULAŞMA

“İlhan Tekeli ‘ Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler’ adlı sempozyum bildirisinde ‘Biz ve onun karşısında ‘öteki’nin yaratılmasının bir toplumsal süreç’ olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreç şüphesiz önyargılarla doludur ve bu önyargılar olumsuzdur. ‘Ötekileştirme’ bireyden başlamaktadır. ‘Ben’in dışındaki herkes ‘diğer’dir yani yabancıdır... (Bingöl, 2005: 71).” İşte yörede derlediğimiz atasözlerinden bazılarında ötekileştirme kavramına rastlamaktayız. “El eliyle yılan tut.” ve “Elin kedisi ele sıçan tutmaz.” atasözlerinde olduğu gibi. Bu atasözlerinden “Kendi işini bir başkasına emanet etme, kendin yap.” söylemi çıkmaktadır. “Akılsız köpeği yol kocadır.”dan yörenin akla verdiği önem vurgulanmaktadır. “Adam bilir adam kıymetinin, sarraf bilir altın kıymetini”den her şeyin değerini ancak o şeyin uzmanının anlayacağı dile getirilmektedir. “Gelin ata binmiş, ya nasip demiş.” atasözü yöre halkının, her işe temkinli yaklaşılmasına ve nasibe inandıklarını göstermektedir. “ Mazlumun ahı, indirir şahı.” atasözünde ise güçlü de olsanız zengin de olsanız hiçkimsenin ahını almamanız gerektiği aksi takdir de bu haklı ahların kişiyi mutlaka rahatsız edeceğine olan inaç dile getirilmektedir. “Ölüye gidince ağla, düğüne gidince oyna” atasözü, yerine ve zamanına göre etrafa uygun davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. “Öz ağlamazsa göz ağlamaz” atasözü ise ruh hâlinin, kişinin iç dünyasında yaşadıklarının davranışlarına mutlaka yansıdığını anlatmaktadır. “Elin dar olacağına, evin dar olsun” atasözü ise cömertliği ve yardımlaşmayı kişinin bireysel zenginliğine engel olacaksa bile tercih etmektedir. Derlediğimiz bu atasözleri, yörede kabul görülen değerler ve anlayışları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Yöre halkının insana, hakka, adalete, iyiliğe, yardımlaşmaya, mala mülke, akla ve kendisi dışında kalan ötekine bakışı vermektedir..

EKLER

A. RESİMLER

Kırgöz Köprüsü

Sultan Dağları

Manda Yetiştiriciliği

Çay'dan gece görüntüsü

Haşhaş

Haşhaş Kırması

Pancar Yetiştiriciliği

Vişne Festivali

Kaşık Havası

Yöresel Oyunlar Oynanırken

Yaprak Sarması

Sıra Yemeği Yenilirken

Düğün Kınası

Gelin Karşılama

Başaklama

Gelin Göçü Giderken

Tarım Faliyetleri

Gelin İnerken

Baklava

İşleme Örnekleri

Ağız Tadı Giderken

Cümbüş Orta Oyunu

Fes- Pullu

Gelin Çıkarma

Gelin'e Kuran Verilirken

Gelinin Kuşığı Bağlanırken

Ocak Örtüleri

Dantel

Poçu

Doğum Tepsisi

Ağız Tadı

Sünnet Yatağı

Oya Örnekleri

Çay Çağlayan Park

Çay Eber Gölü

Arap Aşı

Çay Karamık Sazlığı

Çay'da Aşure Gecesi

Çay'dan Görüntü

Vişne Bahçesi

Yuvalak Aşı

Keşkek

Bükme Yapımı

Bükme

Bükme Börek

Yöresel Kıyafetler

Kız Gezmesi

B. KAYNAK KİŞİ BİLGİLERİ

Ad Soyad : Cennet Bakırcan

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli

Eğitimi: : İlkokul

Mesleği : Ev Hanımı

Cinsiyeti : K

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat

Ad Soyad : Hanife Küçükakın

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli

Eğitimi: : Ortaokul

Mesleği : Ev Hanımı

Cinsiyeti : K

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenler

Ad Soyad : Zehra Küçükakın

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli
 Eğitimi: : İlkokul
 Mesleği : Hayvancılık
 Cinsiyeti : K
 Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, halk veterinerliği

Ad Soyad : Sabahat Küçükakın
 Doğum Yeri : Çay
 Medeni Hali : Evli
 Eğitimi: : İlkokul
 Mesleği : Ev Hanımı
 Cinsiyeti : K
 Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, halk mutfağı

Ad Soyad : Fatma Küçükakın
 Doğum Yeri : Çay
 Medeni Hali : Evli
 Eğitimi: : Lise
 Mesleği : Ev Hanımı
 Cinsiyeti : K

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, el sanatları, halk giyimi

Ad Soyad : Nuray Altuntaş

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli

Eğitimi: : Ortaokul

Mesleği : Ev Hanımı

Cinsiyeti : K

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, halk giyimi, halk oyunları

Ad Soyad : Büşra Altuntaş

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Bekar

Eğitimi: : Lise

Mesleği : Öğrenci

Cinsiyeti : K

Bilgi Verdiği Alan : Halk oyunları, çocuk oyunları

Ad Soyad : Ali Çiçek

Doğum Yeri : Eskişehir

Medeni Hali : Evli
Eğitimi: : Ortaokul
Mesleği : Serbest Meslek
Cinsiyeti : E
Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri

Ad Soyad : Vahap Küçükakın
Doğum Yeri : Çay
Medeni Hali : Evli
Eğitimi: : İlkokul
Mesleği : Esnaf
Cinsiyeti : E
Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri

Ad Soyad : Ahmet Koçer
Doğum Yeri : Çay
Medeni Hali : Evli
Eğitimi: : Üniversite
Mesleği : Öğretmen, Çay Halk Eğitim Merkezi Müdürü
Cinsiyeti : E

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri, halk giyimi, halk müziği

Ad Soyad : Aziz Özkaya

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli

Eğitimi: : İlkokul

Mesleği : Tenekeci

Cinsiyeti : E

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat

Ad Soyad : İsmail Evran

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli

Eğitimi: : Üniversite

Mesleği : Öğretmen

Cinsiyeti : E

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri, halk giyimi, halk müziği

Ad Soyad : Muharrem Bayar

Doğum Yeri : Bolvadin

Medeni Hali : Evli
 Eğitimi: : Üniversite
 Mesleği : Öğretmen
 Cinsiyeti : E
 Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri, halk giyimi, halk müziği

Ad Soyad :Şahander Çakal
 Doğum Yeri : Çay
 Medeni Hali : Evli
 Eğitimi: : İlkokul
 Mesleği :Ev Hanımı
 Cinsiyeti :K
 Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri

Ad Soyad :Fadime Çakal
 Doğum Yeri :Çay
 Medeni Hali :Bekar
 Eğitimi: :Lise
 Mesleği :Hemşire
 Cinsiyeti :K

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri

Ad Soyad :İsa

Doğum Yeri : Çakal

Medeni Hali : Bekar

Eğitimi: :Lise

Mesleği : Güvenlik Görevlisi

Cinsiyeti : E

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri

Ad Soyad :Berat Altuntaş

Doğum Yeri : Çay

Medeni Hali : Evli

Eğitimi: : Üniversite

Mesleği : Öğretmen

Cinsiyeti : K

Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geçiş törenleri

Ad Soyad :Nermin ÇİÇEK

Doğum Yeri :Eskişehir

Medeni Hali : Evli
Eğitimi: : Üniversite
Mesleği : Ev Hanımı
Cinsiyeti : K
Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geğış törenleri

Ad Soyad : Emsal Altuntaş
Doğum Yeri : Çay
Medeni Hali : Bekar
Eğitimi: : Üniversite
Mesleği : Öğrenci
Cinsiyeti : E
Bilgi Verdiği Alan : Sözlü edebiyat, geğış törenleri

SONUÇ

“Afyonkarahisar İli Çay İlçesi ve Çevresi Halkbilimi Ürünlerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma Afyonkarahisar’ın Çay ilçesinde ve ilçenin yakın çevresinde hâlâ sözlü edebiyat geleneğinin yaşadığını ve bu yörenin hâlâ daha şehirleşme sürecini tamamlayamaması sebebiyle yörede otantik yapının korunduğunu görmekteyiz. Ayrıca derleme-tarama yöntemiyle hazırlanan bu çalışma yöredeki sözlü edebiyat ürünlerinin küçümsenemeyecek varlığına işaret etmektedir.

Bu çalışmamız edebiyatın sosyal hayatla ve kültürle olan ilişkisine ayna tutmaktadır. Çünkü aslında çalışmamız, ilçe hakkında giriş kısmında genel bilgiler verirken, birinci bölümde yöre halkının yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini, alışkanlıklarını yani duygularını, düşüncelerini ve inançlarını vermeye çalışmaktadır. Ayrıca bu çalışma, yöreden derlenen pek çok halk edebiyatı ürününü de vermektedir. İşte son bölümde derlenen bu ürünleri incelemeye almaktaki sebebimiz, birinci bölümde yöre halkı hakkında verilen bilgileri halk edebiyatı ürünlerinden yola çıkarak bu bilgilerin bir anlamda sağlamasını yapmaktır.

Ele aldığımız bu çalışmada yöre insanının ve ona ait olan maddi manevi değerlerin sözlü edebiyat geleneğiyle nefes aldığı ve nefes aldırıldığı sonucuna ulaştık. Yine bu gelenek sayesinde yörede yavaşta olsa yaşanan değişimin izlerine rastladık.

KAYNAKLAR

AKSOY, Ömer Asım; **Atasözleri ve Deyimler**, Ankara, TDK Yayınları, 1965.

ALTUN, Işıl; El Sanatları Ürünlerindeki Değişim, **Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Motif Vakfı Yayınları, 2004.

BİNGÖL, Başak; “Türk Atasözlerindeki Ötekileştirme Eğilimi”, **Milli Folklor Dergisi**, 67. Sayı, s.70-73, 2005.

ÇAĞLAYAN, Suat; Sözlü Kültür Mirasımız, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

ÇELEBİOĞLU, Amil; Kültürümüzde Yatak Duaları, **3. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, 4.Cilt, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

DEMİRCİ, Abdullah; “**Gerede – Birinci Avşar Köyü Monografisi**”, Tez (Yüksek Lisans) Hacettepe Üniversitesi, 1998.

ELÇİN, Şükrü; **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

ER Uğuzman, Tülay; **Dört Divan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

GÜLEÇ, Hamdi; **Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Çizgi Kitabevi, 2002.

KARAKAYA, Mustafa; “ **76-29 Sayılı Temettuat Defterine Göre 1840 Yılında Afyon’un Çay İlçesinin Sosyal Kültürel ve İktisadi Durumu**”, Tez (Yüksek Lisans) Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005.

KURNAZ, Cemal; **Eski Türk Edebiyatı**, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2003.

NAKİ, Tezel; **Türk Masalları I**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

ÖZBEK, Mehmet; **Folklor ve Türkülerimiz**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994.

ÖZHAN, Mevlüt; **Çocuk Oyunlarımız**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

SAKAOĞLU, Saim; **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katoloğu**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

SOYSAL, Ragıp; **Türk Atasözleri**, Ankara, Aynur Yayınları, 1971.

Tuğrul, Mehmet; **Mahmut Gazi Köyü’nde Halk Edebiyatı**, İstanbul, MEB Yayınları, 1969.

Türkçe Sözlük, Ankara, TDK Yayını, 1988.

YODER, Don; (Çev. Ayça YAVUZ), “Halk Yaşamı”, **Milli Folklor Dergisi**, 63. Sayı, s.98-105, 2004.

ÖZET

[KOCAPINAR, Cemile]. [Afyonkarahisar İli Çay İlçesi ve Çevresi Halkbilimi Ürünlerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi], [Yüksek Lisans Tezi], [Ankara 2010].

“Afyonkarahisar İli Çay İlçesi ve Çevresi Halkbilimi Ürünlerinin Sosyokültürel Açıdandan Değerlendirilmesi” adını taşıyan bu yüksek lisans tezinde; Afyonkarahisar’ın Çay ilçesi ve çevresinin halkbilimini oluşturan halk sanatları, halk mimarisi, halk oyunları, halk müziği, halk edebiyatı, doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi hayatın dönüm noktalarıyla ilgili gelenek ve görenekleri, halk hekimliği, halk ekonomisi, halk tiyatrosu, halk oyunu, bayramlar ve törenler, halk inançları, halk mutfağı gibi ürünleri derleme ve tarama sonucunda elde edilen metin ve bilgilerle bunların günümüze gelirken yaşadığı evreler ve sosyokültürel bakımdan bugünkü durumu değerlendirilmektedir.

Kültürlerin güçlendirilmesi amacıyla birçok ülke ve toplum, halk kültürü ürünlerini derleyerek ulusal kültüre ve dolayısıyla uygarlığa kazandırma çabasına girmiş ve bu çalışmalarında başarılı da olmuştur.

Afyonkarahisar’ın Çay ilçesi ve çevresinden derleme/ tarama yöntemiyle elde edilen verilerin sosyal ve kültürel bir inceleme yapılarak ülkenin somut olmayan kültürel mirasına kazandırılması amaçlanmaktadır.

İlçe bulunduğu coğrafi konum sebebiyle Anadolu insanının kültürel dokusu, yaşayış biçimi, giyim- kuşamı, davranışları gibi hususlar Çay ve çevresinde yaşayan insanlarda görülmektedir. Bu bakımdan Çay ve çevresinin halk kültürü dolayısıyla halkbilimi ürünleri önem kazanmaktadır. Ayrıca bu yöre henüz şehirleşme sürecini tamamlamadığından otantik bir yapıya sahiptir. Hâlâ insanların yaşama biçiminde, giyim- kuşamında, ekonomisinde, sosyal ve kültürel geleneklerinde, edebiyatında belirgin bir değişme gözlenmemektedir. Böylesine otantik bir yargıya sahip bir yörenin halkbilimi bakımından bilimsel

anlamda değerdendirilmemiş olması da bu çalışmaya farklı bir önem kazandırmaktadır.

ABSTRACT

1. [Kocapınar, Cemile]. [The Sociocultural Evaluation of Folk Products In The District Of Çay And Its Neighborhood]. [Master's Thesis] [Ankara 2010].

In this master's degree thesis which is named as " The Sociocultural Evaluation of Folk Products In The District Of Çay And Its Neighborhood" :

As a result of choosing and gathering the texts and information about the products of folk arts, folk architecture, folk dances, folk music, folk literature, customs and traditions which are turning points in life such as (birth, ritual, circumcision, marriage, and death) folk medicine, folk economy, folk theatre, bayrams and ceremonies, folk beliefs folk cuisine etc.in the district of Çay and its neighborhood in Afyonkarahisar and the stages they underwent up to now and their sociocultural situation are deeply evaluated.

In order to strengthen the cultural values, many countries and nations, try to collect folk cultural products and therefore, they help to the national culture and civilization. Moreover, in the studies, they managed to do so.

In this thesis, the main aim is to add the data which is collected around the district of Çay in Afyonkarahisar through social and cultural examination to the abstract cultural inheritance.

The cultural characteristics, life style, dressing attitudes etc. of Anatolian people are available in the characteristics of people living in the district of Çay because of the geographical location Afyonkarahisar and Çay. Therefore, folk culture and folk science products of the district Çay gain importance. Moreover, this region has an authentic construction due to its non-urban characteristics. There still cannot be seen a distinctive change in the life style, dressing, economy, social and

cultural traditions and literature of the people in this region. That a district which has got such an authentic structure hasn't been evaluated scientifically until now makes this study / thesis much more important.